

ו.ל. פַּרְץ

מיידיש: דניאל גלאי
ורבקה בסמן בענחים

אל תחשוב שהעולם נברא בית מרוז,
נתיב לפולס באגרופים ובציפורניים
לחזיות הפונדק ולזולול ולהולל, עת אחרים
מסתכלים מרוחק בעיני זוגיות
מעולפים, בולעים את הרוק, מצרים קיבתם
בכיוון עוויותות.
אל תחשוב שהעולם בית מרוז.

אל תחשוב שהעולם נברא בורסה,
шибחר החזק עם לאים וחולשים,
שיקנה בשותן של בנות עניות,
חלב משדי הנשים, מגברים
את לשד עצמות, מילדים החיוֹר
אורח נדר עלי פניהם כشعווה.
אל תחשוב שהעולם הוא בורסה.

אל תחשוב שהעולם נברא הפקר,
לזאבים, לשועלים, לשוד ומרמה.
הشمמים – מסך שהאל לא יראה.
הערפל – להסתיר את יدىך.
הרוח – להחניק צעקות נוראיות.
האדמה – לספוג את דם קורבנות.
אל תחשוב שהעולם הוא הפקר.

אס אמה זעתר, שופרת יזוקה, 2009

סדק

سدق / Sedek
כתבי עת לנקודת שכנא

יוליון 4 / יולי 2009

סדק, גיליון 4, יולי 2009

מערכת: עפר כהנא, אסנת בר-אור, אייב אעמה, נורמה מוסי, תומר גרדיך
עורך: תומר גרדיך
עריכה חזותית: עפר כהנא ואסנת בר-אור, פרהסיה
הפקה: עמותת זוכרות
עריכה לשונית והגאה: אפרת אבן-צור
דפוס: ע.ר. הדפסות בע"מ
מוזיאים לאור: זוכרות, פרהסיה, ופרדס הוצאה לאור
ציילום העבודות של אסמה ועתר: טל אדרל

על הכריכה: שירלי וגנר, התפוצצות, 2006, הדפס לייזרכום
שער פנימי: שירלי וגנר, גדרות מס' 1, 2006, עט, חותם תפירה, וחוט ברזל על נייר

תודות: לדוד גוטסמן מהוצאה פרדים, לנתנאל סילברמן ולנויות בראל על העוזה בתרגומים. התנצלותנו לאגברט טרגרמן, שצילם את עבודותינו של גיל שחר שפרסמנו ב吉利ון השלישי של סדק, ושהמו נשמט בטעות, ותודה גם ל'זכות זוכרות'.

למשלוח כתבי יד ותגבות: info@sedek.org, tomer.gardix@gmail.com
כתובת המערכת: עמותת זוכרות, אבן-גבירול 2/ 61 תל-אביב יאפא 64362, טלפון 03-6953155

את סדק ניתן לרכוש בחניות הספרים ובאתר הוצאה פרדים: www.pardes.co.il

מסת"ב: 978-965-7171-97-4

The publication of Sedek is made possible thanks to the support of:
Trocaire / Misereor / CCFD / ICCO / Oxfam Solidarity / HEKS-EPER
Medico International / Mennonite Central Committee / Broederlijk Delen
Oxfam GB / BOF / SIVMO

special thanks to the Essel Collection of contemporary art
for letting us use Osama Zatar's work

תוכן העניינים

עבודות (גם בעמודים 6, 12, 74, 64, 80, 90, 96)	אסמה ועתה	2
משמעות המילה "פרהסיה"	מישל פוקו	7
אקלימים של אמנות	וללה סוינקה	13
עה 2009, צילומים	שריף סרחאן	22
עמי פיצביז, רוית לצר, חודה אטלאס בנדוד, מרבי באב"ד, סלאם מוניר דיאב, דרורה דקל, הגר يولזרי, חנה בניחים يولורי גלוות לעזה	עמי פיצביז, רוית לצר, חודה אטלאס בנדוד, מרבי באב"ד, סלאם מוניר דיאב, דרורה דקל, הגר يولזרי, חנה בניחים يولורי גלוות לעזה	26
הפגנות יהודיות-ערביות משותפות להפסקת המלחמה נגד תושבי עזה	ActiveStills	28
מחווה לצוותים הרפואיים	שריף סרחאן	30
הייא ולמא – שתי ילדות במקדר הגוף	אברהמים ג'אבר אברהם	32
(גם בעמודים 70, 94, 126)	מיילימ לסמיח ג'בארין	35
שירים	ליילא חלבி	36
שלושה שירים ליום הזיכרון	סמי שלום שטרית	40
שירים	אמירה הס	42
ידושים	רג'א נאטור	44
שנת חורף	עירית כץ	46
אם ישאל אותן	יסמין דאהר	48
עבדות	שירלי וגנרט	50
עפר כהנא ושירלי וגנרט מראינינם את לاري אברמסון מה שנראה אוניברסלי ומתקדם ועכשווי, תהשוד בו שהוא מייצג את אמנות ההסואה	עפר כהנא ושירלי וגנרט מראינינם את לاري אברמסון מה שנראה אוניברסלי ומתקדם ועכשווי, תהשוד בו שהוא מייצג את אמנות ההסואה	57
תיק הביארה	ג'וי הילדן	65
הרזאות מתוך הכנס "לקראת שבת פליטים פלסטינים: פרקטיקות, חזנות, אסטרטגיות" – זוכרות, 23-24.6.08		
המשטר נגד הנשלטים	אריאלה אוזולי	75
הדקונסטרוקציה של זכות השיבה	חיים דעוויל לוסקי	81
השבה בראייה פוליטית: מכשול לפשרה אחת, בסיס לפשרה אחרת	יוני אשפר	91
שבה כאוטופיה	עדי אופיר	97
דו-מין	מיכל היימן	104
קבוצת אלעכਐה	רני ג'ריס מראינית את רשות חולה, חייר פודרי ואת עבר אלעל אלג'מל	110
שלשה ריאיונות מעכָא	רני ג'ריס מראינית את רשות חולה, חייר פודרי ואת עבר אלעל אלג'מל	113
אנטיגונה, שוב	תום גדרי	128

משמעות המילה "פרהסיה"

מישל פוקו
מאנגלית: נוית בראל

הרצאה זו היא הרצאה ראשונה מתוך שושןיא מישל פוקו באוניברסיטה ברקל, באנגלית, בשנת 1983. היא פורסמה, יחד עם שאר חמץ הרצאות, בעריכתו של גיוסף פירסון בקובץ "Fearless Speech" בהוצאת SEMIOTEXT(E).

אסאמה זעתר, חרש, אילם ועיוור, 2006 ▶

המילה "פרהסיה" [Παρρησία] מופיעה בפעם הראשונה בספרות היוונית אצל אורייפידס (484-407 לפניה), וחזרה לאחר מכן העתיק בכתביהם של משלחי המאה החמישית לפני הספרה. עם זאת, עדין ניתן למצוא אותה בטקסטים של אבות הכנסייה שנכתבו בשלבי המאה הרביעית ובמהלך המאה החמישית לספירה – עשרות פעמים, למשל, אצל ואן כריסוטום (345-407 לספירה).

ישנן שלוש צורות של המילה: הצורה השמנית "parrhesia"; צורת הפועל "Parrhesiazomai"; וישנה גם המילה [Παρρησιαστής] "parrhesiastes", שאינה שכיחה מאוד ואינה מצויה בטקסטים הקלאסיים. נמצא אותה יותר בתקופה הגרקו-רומית – אצל פלוטארכוס ולוקיאנוס, למשל. באחד הדיאלוגים של לוקיאנוס, "המתים שביהם לחיים, או: הדיגג", אחת הדמויות נושאת את השם

."Parrhesiades" [Παρρησιδής]

"פרהסיה" מתורגמת בדרך כלל לאנגלית לכדי "דיבור חופשי" ("free speech"); בצרפתית לכדי "parrhesiazesthai", ובגרמנית לכדי "Freimüthigkeit". ("Parrhesiazomai" או "franc parler") הוא זה שעשווה שימוש בפרהסיה, והוא אומר,

משמעות שימוש בפרהסיה. והוא אמר,

בחלקו הראשון של הסמינר דהיום להציג סקירה כללית על משמעות המילה "פרהסיה", ועל האבולוציה של משמעות זו לאורך שנות התרבות היוונית והרומית.

1. פָּרָהֵסִיָּה וְכָנוֹת

ראשית, מהי המשמעות הכללית של המילה "פרהסיה"? מבחינה אטימולוגית, "parrhesiazesthai" פירושו "לומר הכל" – מ-[πάν] "pan" (הכל) ו-[ρήμα] "rhema" (זה שנאמר). זה משתמש בפרהסיה, parthesiastes, הוא זה האומר כל אשר בדעתו: הוא אינו מסתיר דבר, אלא פותח את לבו ומחשבתו להלוטין בפני אנשים אחרים דרך השיח שלו. בפרהסיה הדבר אמר לחתם דין וחשבון שלם ומדויק של המזוי בדעתו, כך שהקהל יהיה מסוגל להבין בדיקות מה הדובר חושב. המילה "פרהסיה", לפיכך, מרפררת אל סוג של מערכת יחסים בין הדובר ובין מה שהוא אומר. שכן בפרהסיה, הדובר מבادر באופן ברור וגלוי לעין שהוא אומר לנו דעתו שלו. והוא עשו זאת באמצעות הימנעות מכל סוג של צורה רטורית שעולולה להסתיר את מה שהוא חושב. במקרה זאת, הדובר משתמש במילים ובצורות הביטוי הישירות ביותר שהוא מסוגל למצוא. בעוד שרטוריקה מצידית את הדובר בתחלות טכניות על מנת לעזור לו לנצח את דעתו של הקהל (בליל' להתייחס לדעה הפרטית של הרטוריקן בנוגע למה שהוא אומר), בפרהסיה ה-*parrhesiastes* משפייע על מחשבותיהם של אנשים אחרים תוך שהוא מראה להם באופן ה ישיר ביותר بما הוא מאמין למעשה.

אם נבחין בין הסובייקט המדובר (הסובייקט של ההצהרה, ה-*enunciation*) ובין הסובייקט הדקדוקי של מה שהוצהר (*enounced*), יוכל לומר שישנו גם הסובייקט של ה-*enunciandum* – שמתיחס לאמונה או לדעה שבאה מחזק הדובר. בפרהסיה הדובר מדגיש את העובדה שהוא הסובייקט של ההצהרה וגם הסובייקט של ה-*enunciandum* – שהוא עצמו הננו הסובייקט של הדעה שאליה הוא מרפרר. "פעילות הדיבור" הספציפית של ההצהרה הפרהסית לובשת לפיך את הצורה: "אני הוא זה שהוא כך וכך".

אני משתמש בביטויי "פעילות דיבור" במקומם ביטויו של ג'ון סירל "מעשה דיבור" (או הביטוי של אוסטין "מבע ביצועי") על מנת להבחן את המבע הפרהסי והמחוביות שלו מן הסוגים הרגילים של מחוביות שמצוירים בין מישחו ובין מה שהוא או היא אומרים. שהרי, כפי שנראה, המחויבות המעורבת בפרהסיה קשורה למצב חברתי מסוים, לשונות של מעמד בין הדובר לבין קהלו, לעובדה שה-*parrhesiastes* אומר משחו שהנו מסוכן לעצמו ועל כן מערכ סיכון, וכן הלאה.

2. פָּרָהֵסִיָּה וְאֶמֶת

עלינו להבחן בין שני סוגי של פרהסיה. ראשית, ישנה משמעות מזולגת של המילה שאינה רוחקה מ"פטפת", ואשר מרכיבת מאירויות כל דבר ודבר שעולה על דעתו של מישחו ללא הגבלה. המובן המזולג הזה מופיע אצל אפלטון, למשל, כמאפיין של החקיקה הדמוקרטיבית הרעה, שבה לכל אחד ניתנת הזכות להפנות את עצמו אל עמיות האורחים ול להגיד להם כל דבר – אפילו את הדברים הטפשיים ביותר או המסוכנים ביותר בעיר. משמעות מזולגות זו מצויה לעיתים קרובות יותר גם בספרות נוצרית, שבה פרהסיה "רעיה" שכזו מנוגדת לשתייה כדיסציפילינה או תנאי הכרחי להתעמקות באלה. כפעילות ורבilitiy שמקפת כל תנועה של הלב או המחשבה, פרהסיה במובן שלילי זה היא ללא ספק מכשול להתעמקות באלה.

רוב הזמן, בכל אופן, פרהסיה אינה נושאת את המשמעות המזולגת זו בטקסטים הקלאסיים, אלא משמעות חיובית למדי. "parrhesiazesthai" משמעו "לומר את האמת". אבל האם ה-*parrhesiastes* אומר את מה שהוא חושב שהנו אמת, או שמא הוא אומר את מה שהוא אכן אכן אמת? לדעתו, ה-*parrhesiastes* אומר את מה שהוא אמת היה יודע שזה אמת; והוא יודע שזה אמת היה שזה אכן אמת.

ה-*parrhesiastes* אינו רק נוהג בכנות ואומר מהי דעתו, אלא שדעתו היא גם האמת. הוא אומר מה שהוא יודע שהנו אמת. המאפיין השני של פרהסיה, אם כך, הוא שינוי תמיד מתאמה מדויקת בין אמונה לבין אמת.

זה וזה מעניין להשווות בין פרהסיה יוונית לבין התפיסה המודרנית (הקרטזיאנית) של ראייה. שהריה מאז דקרט, ההתאמנה שבין אמונה לבין אמת קשורה בחוויה (מנטלית) מסוימת המבוססת על ראייה. עבר היוניים, מכל מקום, ההתאמנה שבין אמונה לבין אמת אינה מתרחשת במקום של חוויה (מנטלית), אלא בפעילות ורבלית, דהיינו בפרהסיה. נראתה כי פרהסיה, במובן היווני, אינה יכולה עוד לתרחש במסגרת האפיסטטולוגית המודרנית שלנו.

עליה לציין שמדובר לא מצאי שום טקסטים בתרבות היוונית העתיקה שבהם נדרה *של-*
parrhesiastes ישנן ספקות כלשהן בנוגע לאחיזתו שלו באמת. וכן, זה ההבדל בין היביעה הקרטזיאנית לבין הגישה הפרהסית. שהריה לפניה שדקרט משיג ראייה מובחנת, ודאית וברורה, והוא אינו בטוח שהוא מאמין בו הנו, למעשה, אמת. בתפיסה היוונית של פרהסיה, לעומת זאת, נראה כי אין בעיה עם האחיזה באמת היות של אחיזה כזו באמת ערבה הבלתי על מאפיינים מסוימים: בשעה שמשיחו מוחזק במאפיינים מסוימים, או זיהוי החוכחה שיש לו גישה לאמת, ולהפוך. ה"משחק הפרהסיה" מניח בסיסו שה-*parrhesiastes* הוא מישחו שמוחזק במאפיינים מסוימים הנחוצים, ראשית, כדי לדעת את האמת, ושנית, כדי להעביר אמת כזאת אל אחרים.

אם ישנה "חוכחה" כלשהי לכנותו של ה-*parrhesiastes*, וזה האומץ שלו. העובדה שדובר אומר מהهو מסוכן – שונה מאשר מה שהרוב מאמין בו – משמשת כעדות חזקה לכך שהוא *של-*
parrhesiastes. אם נעלה את השאלה כיצד אנו יכולים לדעת האם מישיחו הוא דבר אמת, נעלה למעשה שתי שאלות: ראשית, כיצד אנו יכולים לדעת האם אינדיידואל פרטיקולרי כלשהו הוא דבר אמת; ושנית, כיצד יכול מי שהוגדר כ-*parrhesiastes* להיות שמדובר בהכרה הגרקורידומית, וכפי שנראה, הועלתה באופן מפורש ונדרונה בידי פלוטארКОס, גלנוס ואחרים. השאלה הספקנית השנייה, עם זאת, הנה שאלה מודרנית במיוחד, אשר, כאמור, הנה וריה למחשבת היוונית.

3. פרהסיה וסננה

אדם ייחשב כמשמעות בפרהסיה וראויל להיקרא *parrhesiastes* רק אם ישנה סכנה או סיכון עבורי או עבורה באמירת האמת. למשל, על-פי הפרשפטיבה של יוון העתיקה, מורה לדקדוק עשוי לומר את האמת בפניהם של תלמידים שהוא מלמד, ויתכן אף שלא יהיה לו ספק שהדבר שהוא מלמד הנו אמת. אך למרות ההתאמנה זו שבין אמונה לבין אמת, הוא אינו *parrhesiastes*. עם זאת, כאשר פילוסוף פונה אל שליט, אל רודן, ואומר לו שהרודנות שלו מפריעת ואינה נעימה היות שרודנות אינה עולה בקנה אחד עם צדק, או הפילוסוף דבר אמת, מאמין כי הוא דבר אמת, ויתרה מזאת, הוא גם לוקח סיכון והיות שהרודן עלול לכלום, עלול להעניש אותו, עלול להגלותו, עלול להרוג אותו. וזו בדיקת היסיטואציה של אפלטון עם דיויניסוס בסירוקוזה – שבהתיחס אליה יש אזכור מעניינים מאוד בכתב השביעי של אפלטון, וגם ב"חיי דיוון" מאת פלוטארКОס. אני מקווה שנלמד את הטקסטים הללו בהמשך.

אתם רואים, אם כך, ה-*parrhesiastes* הוא מישחו שלוקח סיכון. כמובן, סיכון זה איננו תמיד סיכון חיים. כאשר, למשל, אתה רואה חבר הגורם לעול, ואתה מסתכן בלוורר את כעסו כשתגיד לו שהוא גורם עול, אתה נוהג כ-*parrhesiastes*. במקרה כזה, איןך מסכן את חייך, אך אתה עשי לפגוע בו בהערותיך,

וחברותכם עלולה לסבול מכך כתוצאה מכך. אם, במהלך דין פוליטי, נואם כלשהו מסכן את הopolידיות שלו היות שדעתו מוגדות לדעת הרוב, או שדעתו עשוית לעורר סקנדל פוליטי, הוא עושה שימוש בפרהסיה. פרהסיה, אוי, קשורה לאומץ בפני עצמה: היא תובעת את האומץ לומר את האמת למרות סכנת מה. ובצורתה הקיצונית, אמרת אמת משתתפת ב"משחק" של חיים או מות.

בדיק מפני שה-*parrhesiastes* חייב לחתת סיכון כאשר הוא דובר אמת, המליך או הרודן אינו יכול בכך כלל לעשות שימוש בפרהסיה; היות שהוא אינו מסכן דבר.

כאשר הנך מקבל את המשחק הדרמטי שבו חיק' של' השופים, אתה מקבל על עצמן יחס מסוים כלפי עצמן: אתה מסתכן במנות כדי לומר את האמת במקום להתרגע בביטחון החיים שביהם אמרת איינה נאמרת. כמובן, האיום של המוות נובע מן الآخر, ועל כן דורש יחסם כלפי עצמו: הוא מעידיף עצמו כדבר-אמת מאשר כבן-אנוש העושה שקר בנפשו.

4. פראטיה ובירור

אם, במהלך משפט, אתה אומר משהו שעלול לשמש נגדך, יתכן שאינך משתמש בפרהסיה למרות העובדה שאתה גלייך לב, שאתה מאמין שהדבר שאתה דובר אמת ושאתה מסכן עצמן בדברך כך. שכן בפרהסיה הסכנה נובעת תמיד מהעובדת שהאמת הנאמרת יכולה לפגוע בבן השיח או להכיעיסו. פרהסיה הנה, לפיך, תמיד "משחק" בין דובר האמת לבין בן השיח. הדרטיה שמעורבת בכך, למשל, עשויה להיות העצה שבן השיח יתנהג באופן מסוים, או הטעה שהוא שווה במאה שהוא חושב או באופן שבו הוא מתנהג, וכן הלאה. הדרטיה, לחילופין, עשויה להיות וידוי בפניו מישחו שמשמעותו עלייו כוח, ומסוגל לצנזר או להעניש אותו על מה שעשה. אתם רואים, אם כך, הפענץיה של בראסיה אינה הדגמת האמת עבור מישחו אחר; לדרטיה יש פונקציה של בירור: בירור על בן השיח או על הדובר עצמו. "זהו מה שאתה עשויה והוא מה שאתה חושב, אבל זה מה שאתה עשויה ומה שאתה לא חשוב"; "זהו הדרך שבה אתה מתנהג, אבל זהה הדרך שבה עלייך להתנהג"; "זהו מה שעשית, והגנתי בעשייתי לך". פרהסיה היא צורה של בירור, בין אם כלפי מישחו אחר או כלפי עצמן, אבל תמיד במצב שבו דבר או מותו דמויי בעמדת נחיתות ביחס לבן השיח. ל-*parrhesiastes* תמיד תהיה פחות עצומה מאשר לזו שעמו הוא מדובר.

הדרטיה נובעת "מלמטה", והיא מכוננת כלפי "מעלה". וזהו הסיבה שבטעיה היוונים הקדומים לא היו

אומרים שמורה או אב שמברך ליד עושה שימוש בפרהסיה. אך כאשר פילוסוף מברך רוזן, כאשר אורחה

מברך את הרוב, כאשר תלמיד מברך את מורהו, אוי יתכן כי הדברים אלו עושים שימוש בפרהסיה.

אין בכך כדי לדמי, מכל מקום, שככל אחד מסוגל להשתמש בפרהסיה. שכן על אף שבאחד הטעסים של אוריפידס משרת עcosa שימוש בפרהסיה, רוב הזמן השתמש בדרטיה דורך שה-*parrhesiastes* יכיר את הגנאלוגיה שלו עצמן, את המעד שלו עצמן; והוא אומר, בדרך כלל עלייך להיות אורחה ממיין זכר בכך לדבר אמת כ-*parrhesiastes*. אכן, אדם נתול דרכו משול לעבד, במידה שהוא או היא אינם יכולים להשתתף בחיים הפוליטיים של העיר, או לשחק את "המשחק הדרטיה". ב"דרטיה וdemokratia" – כאשר מישחו מדבר אל בית המשפטים, *ekklesia*, – עליו להיות אורחה; למעשה, עלינו להיות אחד המוכחים מבין האורחים, ולהחזיק באיכות אישיות ספציפיות, מוסריות וחברתיות, אשר מעניקות לנו את הדרטילגיה לדבר.

עם זאת, ה-*parrhesiastes* מסכן את הדרטילגיה שלו לדבר באופן חופשי כשהוא חושף אמת המאיימת על הרוב. שהרי היהת זו סיטואציה משפטית ידועה היטב כשםנהיגים אתונאים הוגלו רק כי הציעו הצעה שוכתת להתנגדות מידי הרוב, או אפילו מפני שבית המשפטים חשב שהשפטם החזקה של

מנהיגים מסוימים הגבילה את החופש שלו. וכך בית המשפטים היה, באופן כוה, "מוגן" בפני האמת. זהו, אם כן, הרקע המוסדי של "פרהסיה דמוקרטית" – אשר חייב להיות מובחן מזה של ה"פרהסיה המונרכית", שבה יועץ מעניק לשligt עצה כנה ו莫עללה.

5. פראטיה וחובה

המאפיין האחרון של פרהסיה הוא זה: בפרהסיה, אמירת האמת נחשבת לחובה. הנואם הנושא את דבר האמת אל אלה שאינם יכולים לקבל את האמת שלו, למשל, ואשר עלול להיות מוגלה או להיענש בדרך מסוימת, חופשי לשמור על שתיקתה. איש אינו כופה עלייו לדבר; אך הוא חש שזהו חובתו לעשות כן. כאשר, מצד שני, מישחו נאלץ לומר את האמת (כמו, למשל, תחת לחץ או עינוי), או כי השיח שלו לא מהו מבוקע פרהסיאי. פושע שאולין עליידי שופטו להתוודות על פשעו איינו עושה שימוש בפרהסיה. אך אם הוא מתודה באופן וולונטרי על פשעו בפני מישחו אחר מתוך תחושה של חובה מוסרית, או כי הוא מבצע אקט פרהסיאי כדי למתוח ביקורת על חבר שהוא מכיר בעוננותו, או כל אימת שזהו חובה כלפי העיר לעזרה למך לשפר עצמו כשליט. פרהסיה קשורה לפיך לחופש ולחובה.

לסיפורו הנזכר לעיל, פרהסיה היא סוג של פעילות מילולית שבה לדובר יש יחס ספציפי לאמת דרך כנות, יחס מסוים אל חייו שלו דרך סכנה, סוג מסוים של יחס לעצמו או לאנשים אחרים דרך ביקורת (ביקורת עצמית או בикаורת כלפי אנשים אחרים), וייחס ספציפי לחוק מוסרי דרך חופש ולחובה. ליתר דיוק, פרהסיה הנה פעילות מילולית שבה דובר מבטא את היחס האישי שלו לאמת, ומסכן את חייו היה שהוא מזהה את אמירת האמת כחובה לשפר אחרים או לעוזר לאנשים אחרים (באותה מידת שלאצמו). בפרהסיה, הדבר משתמש בחופש שלו ובוחר בכנות במקומות בשכנו, באמת במקומות בתרמיות או בשתייה, בסכנות מוות במקומות בחירות ובכיבתון, בבדיקות במקומות בחינה, ובחובה מוסרית במקומות באנוכיות ואדישות מוסרית.

זהו, באופן כללי למדי, המשמעות החיובית של המילה "פרהסיה" ברוב הטקסטים היווניים שבהם היא מופיעה מאז המאה החמישית לפני הספירה ועד המאה החמישית לספירה.

אקלים של אמנויות

וולה סוינקה
מאנגלית: תמר אלמוג

הרצאה זו, לזכר הרברט ריד, נישאה ב-1985 במכון לאמנויות בניות זמנים (ICA) שבולונדון. היא פורסמה באנגלית.
בקובץ "Art, Dialogue and Outrage: Essays on Literature and Culture". New Horn

► אסامة זעתר, חיים ומות ביד הלשון, 2006

להיחס בר-מזל יותר מעמידיו שכחו לעבוד בברונזה או בפסולות ברזל: חד הוא, מהו החומר שביר היוצר. במקודם או במאוחר כולם מגלים שלחשרא להבדה יש רמות בעירה או ערך תזוני מוגבלים במובhawk. המשכן העלוב מתגלה, שנים אחרי כן, בעליית גג בודדה – מות מתת-חום, שפירושו, במילון של ההרצאה הזאת – מות בשל הפנית כתף קורה.

בקרוב נونח כל מאמץ להישאר נאמנים למטרורה של השיח הזה. אולם לעת עתה... בין הקטבים שוררים אותם תנאים מזג אויר משתנים אשר בהם לרגע אחד נהנה האמן מחום שאפשר לשאתו, ולאחר מכן מוצא את עצמו בהקפה, עד אשר יצטנן האנו היוצרים שלו במעלה אחת או שתיים. הטריטוריה המרגיעה-מלחהitez הזאת, אוזר מזג האויר המתון, המאוון, מאותחת בתוכחתה השקטה – אם רק תזמר בשבחי ההודנות או תקיים את שתיקותיה של הנוחות, תוכה לקבל את תעודת תושבות הקבע שלך. הילידים הנאמנים מהווים אקוומפלרים בולטים, לבושים אלגנטית ובבושים מעודן, גבייהם המוזהבים מתמלאים מחדש אפילו לפני פניהם כניעתם לדיקנות. חיכום המתנסה, עקימת השפטים הלעגנית, אומרים במפורש: הוא האדריכל של אומללותו, הוא יודע מה עליו לעשות על מנת להציג או להציג-

הכותרת כМОבן מכונת. כוונתה לעורר את אותם מנגנוןיאיסוציאיציה אשר כולנו מתקפעים כרצוננו, כך ש"אקלים של פחד", "אקלים של טרור" וכן הלאה יעלו על פני השטח של התודעה ללא מאמץ מודע רב. אלה, צר לי לומר, אינם קרייאות בלתי-מדויוקות – מן התחנה המטאורולוגית המקומית שלי – של מרחבי היירה שרובנו שוכנים בהם בזמנים אלה, במידות שונות כמובן. יש מרחבים שבהם האקליםلوحט ללא הפגיעה. אמנים סובלים ממכת חום מידית כאשר הם פותחים את חלונותיהם ולודידי להכניס אוויר-מציאות אל הארונות החשאים של גילויי יצירתיותם. הם מתפחים ונהיים לרמז, מפוקים לחלקים על-ידי קרני לייזר בלתי-נראות של אמצעי הפיקוח של המדינה. הם מצטרפים לצבא החקלאי וגדל של desaparecidos. באחד הקטבים האחרים, אין לעולים כל רמז לפעולה כלשהי, של אדם או של מכונה, גלויה או נעלמת. הטופרטורה הרשנית כוונה למתחת לאפס, והאמן מוקפא אל מחוץ לעולם היוצרני – נשלח לקובנטרי או לסייביר – בהתאם למיקומה של עמדת התצפית שלו – שם הוא רשאי לחתם את אצבעות רגליו על-ידי שריפתם של ידי הצייר או כתבי היד שלו, שאיים לשביות רצונם של הממסד או אמצעי הפיקוח המסתוריים. ברגיעים מעין אלה, פסל בעץ העובד באקלימים חורפיים יכול

השינויי" הגדית הייתה אמורה לחולל נסים, עדין מושל בנוּף יהודי משלו. הוא מגלה בלבול נראה לעין של סימני-הכר, שלא מהווים אלא מסווה לערומות שטניות, לאופורטוניום הציני של מיעוט השולח את אמניו השחורים לעבר גלות פנימית בעודו משלם מס שפטים לאמנים שחורים אחרים – גם ספרטאי,

דרך אגב – כל עוד הם נמצאים מחוץ לגבולות המדינה. דמיינו לעצמכם את הרגע הזה ביחסותה של עמדת צפה אחת. הספר בחדר עבדתו, מחפש ברדייו כה וכיה חדשנות מתחנות ורות. הוא נעוצר למשמעו שלו בתדר לא מזוהה עידין. הוא עצה, כמובן. מה עולתי לאחרונה? אבל זה בסדר עצמו, רק ביקורת הטокורת כמה ספרים מאט ספרדים אפריקניים. ואתם יודעים מה מפה בשומע לפטע פתאום? לא האנגליטיות הדרוקנית של הסוקר וגנטיתו לאחוה, כך מתברר, את כל הכתיבתה הזאת. לא. זו נימת הכבד המוגומ, כבוד מתרפס כמעט, אפולוגטי, חלקיק, נימה זו היא שלוכדת בעשנות את תשומת לבו. מיסטר צ'ינוא אצ'בה, מיסטר עמוס טוטואולה, מיסטר לנרי פיטרס, מיסטר נגוגי זוה טיוגנו, מיסטר וולה סוינקה, וכן הלאה וכן Chinua Achebe, Amos Tutuola, Lenrie Peters, Negui (Wa Thiongo, Wole Soyinka טקס על העיטור הפשט הזה של ריחוק פורמלי, שווניוני; יש דחיהה כה מפורשת של כל קרבנה פטרונית, שאת תשומת הלב של השומע שלנו לוכדת הצהרה שהיא מעבר לחווות דעת ספרותית. שפת המיסטר הזאת מקדמת עוד משהו, משהו שימושינו טמונה בטבעמה הרוועמת של התואר המקדים ה"מיסטר" – מסתורי הזה. לבסוף מתברר הכל. הסקירה מסתימת, ושימו לב. התhanaה שהמאזין שלנו נתקל בה היא רדיו דרום-אפריקה. השקך נחשף. "אנחנו מכבדים אנשים שחורים, אנחנו מתייחסים לסופרים שלהם כמו לכל הספרים האחרים" – זה המסר. "כל דבר אחר שאולי תשמעו علينا, שקלו אותו מול הכבד העצום הזה שאנו מונחים מעתיקים לסופרים שחורי עוזר ומקורלי שיעיר". האם השתמשתי בביטוי "גלות פנימית" לגביו סופר שחור דרום-אפריקני? אני מתנצל, היתי צירק לומר מצב של אי-קיים. מעמד של אי-אדם. ואני מתכוון רק למנגנון החוקי הזה שמכרו עלי החרמת האנשים – לבנים או שחורים – המשמעיים את הקולות המטרידים האלה: אל תפרנסו. אל תזכירו. אל תתחברו איתם. אל תפרנסמו תמונה של... וכו' וכו'. אני מתייחסים לסייעוק העמוק יותר של הערך היצירתי שלסופריהם שחורים מתחום המושב של האנושיות המלאה.

אבל באותה עת, לעומת זאת, אנחנו – הספרים שחורים

מחדש כניסה אל תוך חגורת האקלים הנעים הזה. על חותיהם המנופחים למדי נעצרים סרטים ומדליות המצהירים על אותן כבוד וציונות-לשבח לאומיים. עמלות, פנסיות, נכסים ושרות נוחות ומכנאות, כל אלה מושגות בהינך יד. הם יושבי ראש או חברים בכל ועד מנהל יוקרתי, נציגים בכל ועדת ממשלתית.

ובן שהאקלים יכול להשתנות באופן בלתי-צפוי, אבל אין בכך קושי. אלה הן הסלמנדרות מן המיתולוגיה, שעורן, נשימtan ומחזר הדם שלחן מסתגלים לתנאי אקלים בלתי-ינתפסים בקייזנויותם. הכהן מרברי (The Vicar of Bray) – שתתקבל סוף כל סוף הדמות ההיסטורית הזאת את המגעה לה – הכהן מרברי לא היה איש כמורה בכיר גרידא, אלא אמר מחונן.

ועם זאת, כוות היא הישיבות האכזרית, כוות הוא ההעדר המוחלט של ברירות במצבים מסוימים, עד שלא הוכים להיות מן החוץ, צופים ותו לא, לא רוצחים להשתמש לרעה ביכולת יתר, (Ben Kawadwa) ואת ולהרוץ משפט. אני חושב על בן קוֹזָוָה (Dan Kintu), שניהם מוחזאים ובמאים. ואחרים עמיתו דין קינטו (Dan Kintu) אחר מיתותיהם הנוראיות, האם איננו מייחלים בסתר לבנו – לו היה להם מימונתו של רוברט סרומגה (Serumaga) שהתרן את איידי אמין כל עוד יכול היה, והצליח להישאר בחיים זמן רב יותר מכל אמן אחר תחת משטרו של הפסיכופת הזה, שפועל ויצר תחת המשטר המסוט, והוא תוך יכולת גROLה לראיות הנולד מתי החבל הדק והמתוח המתופף ללא תקנה, ווינק אל מקום מבטחים? נפגשו בתהנת ויקטוריה במסעו האחרון לביתו לפני פנותו את אשתו ומשפחתו. הוא התודה: "אתה יודע, פעם, ידעת מה אומר או לא לומר כדי להישאר בחיים נזהרת בבחירה מוחות, بما להעלות ובמה לא לגעת... עכשו כל הכללים נעלמו. מה שהצליל אותך אטמול לכוחות השחרור ולראות מותם היום". רוברטזכה לפחות להצטרף לכוחות השחרור ולראות בסיפוק את המפלצת מובסת לפני שנפטר ממחלה. ברגעים כאלה אדם שוקע בחרשות חסודות תועלת – היתכן שככל היה בין קודו זהה להישאר בחיים בעורת מעט יותר פיקחות? שאלת חסרת תועלת, כיון שהתשוכה עליה היא לא. אין זו כניעה לפטילים אלא הכרה מציאותית בתנאים הכלמעט יהודים של "מוז האויר המשתנה" באוגנדה של איידי אמין. רוברט סרומגה צדק; ההבדל היחידי הוא שסרומגה היה חזוי מוכשר יותר של מזג האויר.

המצב הוא כמעט זהה בוודאי למצבם של אלף מהלכים-על חבל-דיק בארגנטינה לשעבר, בצללה שאחרי אינדה, באירן של האיתוליה חומייני וועדה. האקלים הדרום-אפריקאי, שם "רוח

וניצול מניפולטיבי של יריביות טרומ-קולוניאלית. לעיתים קרובות, אפילו באמצעות טיפוח מודע של יריביות מלאכותית לחלווטין. לו יכול היה המשורר רבריבלו, שגאוניותו הייתה מטבעה כזאת שלא יכולה לסייע מגבלות של אי זעיר, להסוט בצלחה של אחوات היוצרים שהתחילה או להגדר מחדש את זהותם שלהם ומיימשו את ההתפשטות הפטונציאלית שהופסקה עליידי ההרפתקה הקולוניאלית המופקפקת, לו היו הוא ואחרים כמותו מוצאים מקום בטוח במסגרת אחווה יצירתית שמליאה את החלל שהותירו והווית אינדיידואליות מסוועות, כמעט בטוח שחיים אלה – וכיישנות אחרים – לא היו מתובזים.

וכך, באיחור, בסוף שנות החמשים, החלה החגורה הסנייטרית שנמתחת כדי להקיף את אומות אפריקה הקולוניאלית להעתם ולהתרופף. אפילו לפני שערכו לאקלים אחר, אקלים אידנטית, חורף הגלות, הובילו כתבי יד של מושרים כמו דניס ברוטוס (Dennis Brutus) אל מחוץ לדרום-אפריקה ופרסמו על-ידי הוצאה לאור של מועדון MBARI לסופרים ולאמנים באיבאדאן שבניגריה. בתולות ים, פרקי אצבעות ומגפיים (Sirens, Knuckles and Boots) דיבר בשפה שונה ממציאות האפרטהייד שכבר נקלטו ושאכן עלו על פני השטה מפעם לפעם, במיוחד בתיווך של כתב העת הפופולרי והגוזני "Drum". הרומן של אלקס לה גומה, טיול ביליה (Alex la Guma; A Walk in the Night), וכן מספר רב של שירים וסיפורים קצרים וחומר מובהך אחר, כל אלה לא הפכו את הזורייף לשיטפון; אולם היה זה לפחות פלג שנפתח אל אקלים חדש של מודעות, אל יחס יצירה חדשים עם חלק נרחב של אניות מודכאות. משפחה הchallenge להתרחב ביצירתיות והחוירה לעצמה מציאות יהודית שהוצאה עד אותה עת בסנטימנטליות על-ידי עבדות כגן זעקי ארץ אהובת (Cry the Beloved Country) של אלן פטון (Alan Paton).

התמוטטות זו של האבולות לא הגבילה את עצמה לדרום-אפריקה בלבד. הגזענות מן הטיפוס הנוקשה, הפרימיטיבי והותי של הבורים אכן הייתה רק מצב אחד מני רבים של אפרטהייד. הקולוניאליזם הפורטוגזי היה אחד הצדדים ה"מיסטריים" הנלהבים אף יותר – אם בכלל אפשרי – של החלוקות בין שחורים ושחורים בשנות החמשים והשישים. הפורטוגזים לא היו צריכים לבנין, מפעלים שיטה שונה של הד-פרנסונליות של אמנים אינטלקטואלים בתפקידם של מזואת המצוות את ה"מיסטריים". הוא היה מקרה קיזוני, בולט בכישרונו הגלי לעין. את הפיזול הנפשי הקולוניאלי, שלא יכול היה להשלים עם מה שנראה כדחיה מצד האם התרבותית החונקת של הספר האינטלקטואל הפורטוגזי – צרפת. הוא לא היה היחיד, אבל הוא היה מקרה קיזוני, בולט בכישרונו הגלי לעין. את הפיזול הנפשי הזה אפשרה – או לפחות חיזקה – המדיניות המודעת של "הטמעה" ושל חלוקות קולוניאליות אשר בודדו ביעילות כל התאנדרות של ההפכים לקולוניאלית באמצעות כפיטת שפה, ציווי טריטורייאלי קנא הצביע על עיקרונו הכבוד בין גנבים,

האחרים – הופכים לאמצעי הפרקה של מזכם הפנימי האמתי של סופרים דרום-אפריקניים שחורים. אחרי שהעניקו לנו מעמד זה, העולה בקנה אחד עם ההיגיון העוגום שמעצב גם את האסטרטגיה של יצירת "לבנים של כבוד", האם מישחו מופתע מכך שכשר צ'ינה אצ'בה למשל כותב את פניו לאחיו הניגרים ונונן לה את הכותרת "הצהה עם ניגריה", עיתוני דרום-אפריקה מדווחים עליה אףלו לפני שמדינת אפריקאית שחורה זו, ניגריה, עיותי האופי הלאומי של מדינה אפריקאית שחורה זו, ניגריה, כפי שמשמעותו אותו סופר ליד אותה מדינה – סופר אשר מבקר "אובייקטיבי" העניק לו באופן קבוע שוויון של כבוד – מספקים כמובן הוכחה לצורך לדכא את הרצון בהגדירה עצמית שבטא הרוב השחור במערכת הפלטית הדרום-אפריקאית בכל האמצעים, כולל האמצעי הנפוץ הזה – אמנות וספרות.

אם כל האמור לעיל נשמע מוגומ משהו, עלייכם לסלוח לי. לא פשוט לנשות להיכנס לראשו של מושט אשר – אחרי שמנע ממוני, ומזרים, אשר בכניסה שהיתהאפשרת לנו להיענות לקיראתה של קבוצת סופרים שחורים מהגטו הדרום-אפריקאי בסוטו – ממשיך, דרך אמצעי התעמולת הבינלאומית שלו, לא רק לספק לעולם סקירה מוכובדת של עובדות, אלא ממש מתייחס אליו וכל בני אדם אחרים מגזע נחות – כך פסק מושט זה – כ"מיסטר", ו"דוקטור" ו"פרופסור". הדעת נטרפת למורי, כפי שהיא מנוסח זאת פ. ג. וודהאוס (P. G. Woodhouse).

אבל, אם להתעלות מעיל השליליות, איו מודעות עצמית אפריקאית מפותחת מזו תחילתו של המאבק הדרום-אפריקאי! חוסר יכולתנו להיענות לפניותם של המושרים ואמני התיאטרון מסתוטו נהיה שניי בחשיבותו לנוכח העובדה שהם פנו בכל לאירופה, המזרח או המערב, או לאמריקה, הצפוןית והדרומית – אלא לסופרים מאומות אפריקאיות. אחרי הכל, כמה שנים עברו מאז שלח יד בנפשו המשורר ממדסקר רֶבָּאַרִיבָּלוֹ (Rabearivello)? רבריבלו, משורר מכובל בעיל והות מסוכסכת ופטונציאלי לגאננות, הפק לקורבן קיזוני של הפיזול הנפשי הקולוניאלי, שלא יכול היה להשלים עם מה שנראה כדחיה מצד האם התרבותית החונקת של הספר האינטלקטואל הפורטוגזי – צרפת. הוא לא היה היחיד, אבל הוא היה מקרה קיזוני, בולט בכישרונו הגלי לעין. את הפיזול הנפשי הזה אפשרה – או לפחות חיזקה – המדיניות המודעת של "הטמעה" ושל חלוקות קולוניאליות אשר בודדו ביעילות כל התאנדרות של ההפכים לקולוניאלית באמצעות כפיטת שפה, ציווי טריטורייאלי קנא הצביע על עיקרונו הכבוד בין גנבים,

(Water House). יצירה זו תייחש משפחה מירובה לבורייל ותחויר אותה לאדמה מערכ-אפריקאית בת זמננו. אשתו, זורה ולג'אן (Zora Zeljan) מתחילה לוחק את רגשיותה אל היורובה, שבאו כבר לידי ביטוי – מסעה הביתה יוביל למזהה אוקסלה (Oxala), או הפסטיבל של בונפין (The Festival of Bonfin), מזהה תשואה על אלות אפריקאית, אשר بلا כל תזה בולטת, לוקח אסתטיקה טקסית של היורובה – עם עיבודים טרנסאטלנטיים שרק הדגישו את ההסתפקות בעצמי השופעת של המקור – והופך אותה לאוניברסלית. התומות שקיבץ דיווק אלינגטון פלשה לצילילי כלי הגינה והריקוד המסורתיים שלנו בלויי ענקיות הבלוז מהליה ג'קסון, אודטה, ועמייתן המודרנית נינה סימון (Mahalia Jackson, Odetta, Nina Simon ועוד) – נזכר בחרוזת ג'ילוו של הצייר הסורי-אליסט מלנגטנה (Malangatana) ממומביך, עוד לפני התחולות של המאבק לשחרור סיומה החותם לשחרור מומביך (FRELIMO). מאוחר קרן אפריקה, גאננים אחרים כמו איברהים אל סלאח, סקנדר בהוגסיאן (Skunder Bhogossian) פרצו בסערה את מגבלות המוסכמות של האיסורים האסלאמיים החמורים ויצרו צורות חדשות מיליגרפיה ערבית, בהוגסיאן במיוחד המשיך ופיתח דימויים מטרידים של הולדה כshedra' את ניסיו לעבר בחינה של צורות עבריות. והיו גם קשרים פיזיים. אזיקיל מפההלה (Mphahlele; Down Second Avenue) בעורם הסמוי של כמה בני אותו שבט שקבעו אותו בתחום הנשייה, הופיע הוא עצמו בניגריה על מנת להשתתף בסדנת סופרים, ונשאר להרצאות באוניברסיטהות.

מחיקת הגבולות הטרנסאטלנטיים התגלתה כדרמטית ביותר, והודות לפעלויות של כמה ארגונים אפרואמריקניים שהסתבר, למרבה האIRONניה, שמוננו על ידי קרנות הקשורות במעורפל לסי.אי.אי, בשל המנייעים הנפתלים והבלתי-חדירים בדרך כלל של ארנון זה. אולם אנחנו מתעניינים כאן בעיקר בהשפות. מה קיבל מזהysi.אי.אי, עדין איננו קיבלנו מזהה אנחנו יודעים גם שנים או יותר, אבל מה אנחנו קיבלנו מזהה אנחנו יודעים גם יודעים – אני מניח שאפשר לבנות זאת תועלות לוואי מהיריבות האנגולו-אמריקנית הפוליטית והתרבותית, שכן אין ספק שארצונות הברית של אולם ומנים הייתה מוכנה בהחלט לצאת לצד שמרות לשעבר של האקולטורציה האירופית הקולוניאלית.

מפרק זה אפשר רק לתהות על הגילוי המאוחר, שברזיל – ובאהיה נקודת מוקד – הייתה מקור הישרדות תרבותית של מערב-אפריקה, למרות כל השונות והמורכבות של המציגות האמנותית שלה. כאילו קבע רצון דטרמיניסטי שאנטוניו אולינטו (Antonio Olinto), נובליסט בעל תחושת שייכות אפריקאית חזקה, יהיה נשפה התרבות בשגרירות ברזיל בניגריה שאחרי העצמאות, מוקן להרוו את הרמן שלו בית המים (The

Neto (Aghostinho Neto) – לא מוכר כל כך בזכותו עצמו, ממשורר שהוא, אלא יותר כמנהל מהפכני וכראש מדינה – אם אוגוסטינו נטו היה מסתפק בקבלת מעמד של "מיסטר משורר של כבוד" ופורטוגזי אינטלקטואלי שחור, ההיסטוריה של הדה-קולוניאציה האנגלית הייתה בודאי משתנה במהותה. משוררים אחרים כגון מריו אנדראדה (Mario Andrade) הביאו, אפילו בתרגום, מוזיקה חדשה לשפת השירה האפריקאית. בתחום האמנויות הפלשיות אני נזכר בחווית ג'ילוו של הצייר הסורי-אליסט מלנגטנה (Malangatana) ממומביך, עוד לפני התחולות של המאבק לשחרור סיומה החותם לשחרור מומביך (FRELIMO). מאוחר קרן אפריקה, גאננים אחרים כמו איברהים אל סלאח, סקנדר בהוגסיאן (Skunder Bhogossian) פרצו בסערה את מגבלות המוסכמות של האיסורים האסלאמיים החמורים ויצרו צורות חדשות מיליגרפיה ערבית, בהוגסיאן במיוחד המשיך ופיתח דימויים מטרידים של הולדה כshedra' את ניסיו לעבר בחינה של צורות עבריות. והיו גם קשרים פיזיים. אזיקיל מפההלה (Mphahlele; Down Second Avenue) בעורם הסמוי של כמה בני אותו שבט שקבעו אותו בתחום הנשייה, הופיע הוא עצמו בניגריה על מנת להשתתף בסדנת סופרים, ונשאר להרצאות באוניברסיטהות.

מחיקת הגבולות הטרנסאטלנטיים התגלתה כדרמטית ביותר, והודות לפעלויות של כמה ארגונים אפרואמריקניים שהסתבר, למרבה האIRONניה, שמוננו על ידי קרנות הקשורות במעורפל לסי.אי.אי, בשל המנייעים הנפתלים והבלתי-חדירים בדרך כלל של ארנון זה. אולם אנחנו מתעניינים כאן בעיקר בהשפות. מה קיבל מזהysi.אי.אי, עדין איננו קיבלנו מזהה אנחנו יודעים גם שנים או יותר, אבל מה אנחנו קיבלנו מזהה אנחנו יודעים גם יודעים – אני מניח שאפשר לבנות זאת תועלות לוואי מהיריבות האנגולו-אמריקנית הפוליטית והתרבותית, שכן אין ספק שארצונות הברית של אולם ומנים הייתה מוכנה בהחלט לצאת לצד שמרות לשעבר של האקולטורציה האירופית הקולוניאלית.

מפרק זה אפשר רק לתהות על הגילוי המאוחר, שברזיל – ובאהיה נקודת מוקד – הייתה מקור הישרדות תרבותית של מערב-אפריקה, למרות כל השונות והמורכבות של המציגות האמנותית שלה. כאילו קבע רצון דטרמיניסטי שאנטוניו אולינטו (Antonio Olinto), נובליסט בעל תחושת שייכות אפריקאית חזקה, יהיה נשפה התרבות בשגרירות ברזיל בניגריה שאחרי העצמאות, מוקן להרוו את הרמן שלו בית המים (The

עליהם את הדין. מהפיכת שנות השישים – שמכשלה ומקדימה היו השירה, הדרמה והרומנים של רלף אליסון (Ralf Ellison), לנגסטון היוז (Lengston Hughes), לירוי ג'ונס (ماוחר יותר איממו ברקה) (Imamu Baraka), אד בולינס (Ed Bullins), סוניה סנchez (Sonia Sanchez), האקי מאדהבווטי (Haki Madhubuti) וכן הלאה וכן הלאה – הפתיעה רבים. זה איינו אלא צפי, שכן תשומת לבנה של היבשת התמקדה בקצב המאורעות הקרובים יותר הביתה – מלחמת השחרור של המאורמאות בקניה, תחילת המוחאה נגד הקולוניאליות הפורטוגזית, המאבק עד מוות של לומומבה (Lumumba) בקונגו, הלאה המתהדקת של האפרטהייד אשר ליפה עצמה כנגד "ההמוניים הברבריים" שהolid הסיום המוצלח של המאורעות הנורומיות לעיל. כמה אירוני הוא, שדווקא לאלה שברחו מה贊וורה הבלתי-מושחרת של מדיניות החינוך הבריטית בקולוניות אל לב לבו של אותו כח קולוניאלי, בעיקר להם התאפשר לקלב – לא ממש מיד ראשונה אבל קרוב מספיק לכך – את העדויות הספרתיות של الآחים האלה במאבק השחרור המתפתח של הגוז השחור בתוך ארצות הברית. עם דבר, לחלוtin שום דבר לא יכול היה להשתוו להשפעה החינוכית של הeosי מס קוטס בоро (Scottsborough Boy), אותה יצירה קלאסית בספרות הגזענות! לאלה שאינם מכירים את הטקסט, הeosי מס קוטס בоро היא הביגורפה של אחד משני צעירים שחורים שנידונו למorta בדروم העמוק והידוע לשמצה של ארצות הברית, על כך שאנו לכאורה זונה לבנה. עם זאת, הייתה זו אחת מאותן תקופות מופלאות, מופלאות במובן קצב ההפעלה של מצפון עולמי, יחסית לאותה תקופה ובמיוחד בתחום העולם האירופי, למען שני אלמוניים שחורים.

איך אנסה זאת? במאבק נגד הקולוניאליות האירופי, היפה ארצות הברית, גם לה היסטוריה של מאבק אנטיקולוניאלי, לעיד חיקוי חלופי לתוכנות ההתפתחות הבריטיות. קשה להסביר כיצד נוצר מצב זה, אולם ליווייהם הצבעיים בורוד של סטודנטים שייצאו לטור אחר "גיזות הזוב" – אם להשתמש בכינוי הניגרי הפופולרי שלנו – בארצות הברית במקומות באירופה, היה קשר רב לזה. אפילו בעבודות הצלicho להאשים יותר את החמדנות ואת חוסר האנושיות הבריטיות מאשר את התועלנות של החברה האמורפית הזאתenkraft הארץ הברית. ואז, פתחו, eosי מס קוטס בоро! סיפור אימה שגובר על כל הנסיבות הסדייסטיות, שעולה על כל פורנוגרפיה של אלימות. כתב אישום גם נגד תנאי המאסר הימי ביניים

שהעניקה לתודעתி הודמנות להעריך אותה התנסות שהיפנים מכנים סטורי. אחרי שהקשתי שנים להקות אנגליות מגנות את לילה טוב איירין (Irene Goodnight) בנסיבות סטודנטיים, שמעתי, בפעם הראשונה, את הביצוע המקורי של השיר הזה על ידי לדבדטר (Leadbetter) – המוכר יותר לךל הרחוב קלבלוי (Leadbelly). לא יכול להיות שזה אותו שיר – קסם כלשהו עם הצהרה של עדינות, תקוות ועם זאת של ייאוש עמוק, הקינה הזאת, המודגשת בצלילי הפתיחה של גיטרת שנים-עשר מיתרים, בוודאי לא הייתה אותו שיר כמו לילה טוב איירין המתתקף והמבושים אליו סיימו אותן להקות אנגליות את נשפי הריקודים שלהם, אולם אותו סטורי היה, כמובן, תוצר של אירופי מעבר חינוכיים אחרים – בכמה מהם ניגע בעבר רגע.

מה שאנחנו כן יודעים הוא שההשפעה של המוצר האמנומי אינה תמיד כזאת המוגבלת לקומפוזיציה של האובייקט האמנומי עצמו ואשר הוא לבדו ממשמש אותה. לעיתים מתחילה יצירת אמנות את תפוקה ומרחיבה את תוכנות האובייקט שלו דרך התנסויות שמחוץ לאובייקט האמנומי – מפגשים אחרים, צורות ותוכנות של מרחבי דמיון אחרים וגם – מרחבי מציאות. "לילה טוב איירין" של קלבלוי, ורלונטי אף יותר, "פרי מוזר" (Strange Fruit) של בילי הולידיי, או "ים כחול عمוק" (Deep Blue Sea) של אודטה, אינם יכולים לייצר אותה מידה של אמפתיה, אינם יכולים לעורר אותה תחושה נוקבת משותפת אצל אדם – לא משנה כמה עמוק הוא שקווע בהיסטוריה של הגזענות – אם איינו, מעל הכל, בן לאותו גזע שמהווה את מושא הניצול והדה-הומניזציה הגזעניים ההיסטוריים האלה. כל העמים השחורים מכירים את ההיסטוריה המחרידה של שחר העבדים, אולם לא רבים בשנות החמשים ובתחילת שנות השישים – לפחות בחלק היבשת של – היו מודעים לצורות הנמשכות של העבדות שהיו מקובלות עדין בחילקים רבים של ארצות הברית. אפריקנים מעטים היו מודעים לכך שאפילו בשנות השישים עדין לא יכולו בניו זוג מעורב להלך בכתחה שלבי ורוע ברחובות ניו יורק. אפליה גזענית בריטניה ובארצות אירופיות אחרות הייתה עובדה ידועה לשם – ואכן, באחדות מדינות מערבי אפריקה אפליה גזעית עדין הייתה מושא למאבק מתמשך; אולם מעטים, אפילו מקרוב אלה שנלחמו למען שוויון גזעי על אדמתם שלהם, ידעו שכמה מדינות בארצות הברית של אמריקה עדין מבוצעים בשחורים מעשי לינץ' ללא שמציעיהם ידרשו לתת

כמו פושעים מורשעים בగליה יוקרטית כלשי – ועד לצירוי האינסננט הממוסחרים, המוצגים לאורך הגדה השמאלית בפריז, מחוץ למילון איקוני בלאגום, או לאורך רחוב בייסוטר בכל סוף שבוע. די לאחרונה נתקلت ביוצר כזה: ניתנה לו הכותרת החד משמעית "שואה". הוא לא תהייחס למאורעות הדמים של היטלר. אנחנו מכירים גם כמה אמנים – משוררים, מחזאים, סופרים, מוזיקאים, ציירים ופסלים – אשר, ברמות שונות של המעשה, בחרו לפזר מן העולם הנוכחי כפי שהוא. עד כדי כך משוכנעים הם שמצוותה העיל יפתחו בהכרח במלחמה גרעינית או, לפי השקפתם של אחרים, שארגן טורו ימש את האיים בטרור נואגראני כשרכיב ויפוץ ערכיה להרבה עצמית, עד שהחרו להימלט ככל מקיים אורבני ואימצו את הדוקטרינה של הירודות אקוולוגית בצורתה הפרימיטיבית ביותר. אני מכיר אחד כזה שיצר קומונה קטנה באחד מאות אים פנפולזים. שם מגדלים חברי הקומונה את המzon לו הם זוקים, ובכללו זה, עלי להוציא, זו מורה-אפריקאי של מריחואה, המהווה את מוצר הייצוא היחיד שלהם. לגבי הציג, מ��עו האמתי, גישתו היא: לצייר? בשליל מי? למען איזה דור? אחרים, פטLISTים יותר – שכן האדם מן הדוגמה האחורה שלנו מתכנן אחרי הכל שהוא ושבטו ישרו – אחרים פשוט נאלמו דום, השבתו את כליהם והשלימו עם המבול הגרעיני הבלתי-ינגען. מאפיין מרכז במנגנון ההגנה שלהם הוא הסרוב המוחלט לדלת ילדים. הם אינם עומדים להביא לעולם ילדים שייגשו את החזונות של הרוונמוס בשוא או יהפכו את הויות החפצים המוכרים בעולם לסייע של סלבדור דאלי. אם כן, נחזור לתרנגולות... בגישה של "תנו לתרנגולות לנוח היכן שהוטלו הביצים", אני מודה שעברתי במחירות חורה לעמדת אכפתות שבה התחלתי ומן לא רב קודם לכן, בעת מצעד אלדרמסטן הרראשן נגד נשק גרעוני. השינויו אירע די בפשטות, באופן די סובייקטיבי. צרפת זה עתה ניסתה את פצצת האטום הראשונה שלה בסירה, כשהיא מתעלמת, באותה יהירות גוליסטית שהיתה אופנתית אז, מזעקהיהן וממחאותיהן של מדינות "עולם שלishi" ובמיוחד של האומות האפריקאיות. הזעם שלוי נמצא בשיר שהיה חלק מן התוכנית בעבר של שירה ודרמה בתיאטרון הרויאל קורט:

אנחנו, שאתם, כוחות העל, דנים
 לפחדים עזומים, נטולי משמעות, עתידיים,
 מצטערים שאיננו יכולים להקדים ולגמול לכם טובה,
 ולהתפגר.

באوها מדינה, נגד המערכת שקיימה אותם, שגשגה על חשבונם ונראה שאף התקיימה מהם. אולם סטייה זו היא למעשה על אודות יצירתיות – מקורה והתגבותם של מעוררים תוכזיה. אין זה אלא רקע לתגובה מסותית מועצמת, אשר תוכרים מסוימים של ההיסטוריה וסבירה חברתיות ספציפיות שחטו מן הרצן שלהם. אחרי הcosa מסקוטס בоро, המזיקה שצמחה מאותה נפש קולקטיבית זרעת חורבן מקבלת מרכיביות כמעט בלתי-נסבלות. שפה סובייקטיבית חדשה נכנסת לשימוש, שתחלתה בתגובותיי לאוטו ספר, באימה שבمعنى סדום כפויים בכלל, בחיותות מינית, בהנחות מכות הפטיש של עובדי הCAPE, בשימוש חסרת הרחמים באקלים הטרופי המשותף, במבטים השחורים, קושרי-הקשר, שהחולפו בחוף מתחת לבניינים קודרים – אלה נהיו הדימויים הצורמים שעלו מצליל יבתה הטרומבון בליווי לשירי בלוז, תוטסים בדיסוננס המר-מתוך של Shirto של ז'אנר, או בקולה המעונה ומואחר יותר ההרים מסמים של בילי הולדי. כאשר התפרזו לבסוף השמיים הללו, בשנות הששים, והברק וועז את השאננות בת מאות השנים של מעניותם, יכולנו לركוד עירומים בשמות שהחלו לרדת, לצילילי מנגינותיהם של אותן הגיטרות שחולו ומן רב כל כך.

אני חושב של מלוקלים אקס הוא שאמר, בעקבות אחת התנקשות המפורסמת, "התרגולות מגיעות הביתה לנוח", ועורר פרצי גינוי של אמריקנים חבורת ג'ון בירץ / צפוי, אולם גם של לבנים ליברלים ואפילו של עמיתו השחורים למאבק נגד הגזוניות. אולם היו אחרים שכן הכירו בכך שהיתה זו התפרצות, לא כל כך של מלוקלים אקס כמו של ההיסטוריה אמריקנית ואירופית – שמעט מאד ממנה, אם בכלל, אפשר לתלות בתמורה שוחרה. עיבני, מלוקלים אקס היה המדיניות הבלתי-מודע של רוחות הרפאים של ההיסטוריה האמריקאית. אולם הבעיה, עבורנו בתקופה זו, הייתה שבעצם לא הייתה קיימת קודם, היא שאותו אקלים עצמו של אלימות בלתי-מכונית, תוצר מكيف יותר של ההיסטוריה של אותן אומות, התרחב ונחיה בלתי-מובחן – הן בכח והן בפועל. סוגית האשמה או החפות מפשע היפה בעיקרה אקדמית – הנשורת מן הענן הנאסף מבטיחה את שפעה המאוס בכל פינה בגלובוס.

אדם אינו יכול, ולא משנה כמה הוא נודד מקום למקום בשל מקצועו, לזייף חוסר מודעות לפחות הגלובלי יותר, המוצא ביטוי ביצירות שונות, החל מלאה המכונות אמנות "רצינית" – כמובן, מסוג היצירות שמוצאות עצמן מקטולגות ותלוויות

על הפנים של בייקון דימויים של עתיד האנושות? כוונות האמן נהיית משניות בפרשנות אלה – כמובן. אבל אז, אם מילוקים אקס הינה המדיום הבלתי-מודע של רוחות הרפאים של ההיסטוריה ברגע של אלימות אינדיבידואלית ועם זאת בעלת סמליות אוניברסלית, האין זה יתכן שאמן כפרנסיס בייקון יייחשב כמדיום הבלתי-מודע של רוחות הרפאים של העולם העתידי?

מה שהזוויר ל' את הדוגמה של בייקון, אני מבטיח לכם, היא צורף מקרים ותו לא. לפני שנה או שנתיים פורסמה, בכריכה רכה ובהוזאת רנדום-האוס שבנויירוק, ביגרפיה הילדות שלי, אקה (AKe). בעיני היתה העטיפה מדיה. כל דבר בתמונה, שצירה אמנית לא מוכרת, נראה מוכר לחוטין ועם זאת מרוחק. ואו, פתאום, הכל היה ברור. היה זה עוד תכיס של התרחות מן המסכה המוכרת – בסגנון פרנסיס בייקון. שלוש המסגורות האמנויות – מסכת יורבה, פרנסיס בייקון והאמנית החדשה הזאת – התמזגו מיד למטריצה ניתנת ליוזה. האמנית החדשה, וונדי הויל (Wendy Hoyle), גילתה לי שהיא בחירה כמוטיב סצנה מתוך אקה שבה ניסיתי לתאר את התחושה המוקדמת ביותר שלי של מהירות – בן הנישא על גבי רוח קלה ומוסט אל העדרות תמידית על-ידי הפחד המקרי שהניע אותו מלכתחילה. עטיפת הספר היתה ועודעה אחת האהובות עלי. יכולתי גם לזהות רב זהות את המקור. אלה שמכירים את ייצוג האלוהות במסכה האפריקאית יזהו אולי זהות זו בשימוש בעיות. ואולם, ברשותי מסכת אונגןן שהוא העתק כמעט מדויק של אחד מהדיאקונים העצמיים של פרנסיס בייקון. דניס דוארדן, בספריו הוויה הבלתי-נראית, על-ידי מישמי מתרבות שונה לחוטין. תננו לי להתעכב לעוד וממן מה על תופעה זו של זיהוי מקבילות.

קראים אולי את אַבִיקוֹ (Abikou) – שיר על המיתוס של תסמנת "הילד השב וחוזר" שלנו – תסמנת הידועה בעגה הרפואית כתמותת תינוקות. אולם בחברה שלי – אם להרחב את הביטוי של תרבויות אחרות – דבר המתרחש פעם אחד הוא מקרי, דבר המתרחש פעםיים הוא צורף מקרים, אולם דבר המתרחש שלוש פעמים הוא בלי ספק מיתולוגיה. כאשר ילד מת לאם פעמיים או שלוש, הוא הופך להיות אותו ילד שחזר וASHAPER להבטיח שיישאר בעולם הזה רק על-ידי קרובנות וטקסי לפוס הילד העקשן, או בעיות עם אחיו או אחותו ש"בצד השני". תכיסי הפתוי שלהם, כך מניחים, הם לעיתים קרובות האחראים להיעלמותו החוזרת ונשנית של הילד.

קולין גולדלנד (Colin Garland) היה – וудין, כמובן – אוסטרלי. בשנות השישים הוא היה שותפו לדירה בנוטינגההיל של שחקן מהאים הקאריביים, לoid וקורדה, וכך פגשתי אותו. הגעתו לסטודיו שלו يوم אחד, ואו – הוא היה שם – ציר של "אביקו"! נכנסתי לסטודיו, נעצתי מבט וקרأت בקול: אביקו!

לשורות אלה, עליהם לא שמע, אני בטוח, אף ראש מדינה אפריקני – שכן בכל מקרה אין לא פורסמו מעבר לאותה הקריאה בעברו של יום ראשון ברויאל קוורט – לשורות אלה לא היה, כמובן, שום קשר לתגוכותיהם של ראשי ממשלות אפריקנים, אבל חשתי סיפוק אישי כשבילתי שאחדים מהם, כולל ראש הממשלה שלי, ניתקו את יחסיהם עם צרפת בשל הפיצוץ. צרפת, ככלומר שלד דה-גול, מאד הופטה – ונפנעה – מהזירה זו על רגשיותה של היבשת!

טענתי קודם שהאובייקט האמנותי לא תמיד מסתמך, לצורך השפעתו – או אפילו ממשמעתו – על התוכנות הספרטניות של הקומפוזיציה. מציאות או חוויה חיונית, ובמיוחד העוצמתיות או המחלחות שבهن, יכולות לנכס את היצירה, להדגיש היבטים מסוימים מהזורתה ואיפלו להפיין משמעותיות באמצעות חילקה. הנה מקרה נוסף שנולד מאותה ביצה גלית שהוטלה בנסיבות בחצר האחורי של...

כשהתודעת לראשונה לציריהם של פרנסיס בייקון, הם הדהימו אותי באופן שבו מעט אמנים מודרניים – במיוחד מאירופה – השפיעו עלי אי-פעם. התבנית הספרטנית של עיות הדמות שלו עוררה בי תחושת קרבה מוזרה, ומובן שלא לך ומן רב זהות את המקור. אלה שמכירים את ייצוג האלוהות במסכה האפריקאית יזהו אולי זהות זו בשימוש בעיות. ואולם, ברשותי מסכת אונגןן שהוא העתק כמעט מדויק של אחד מהדיאקונים העצמיים של פרנסיס בייקון. דניס דוארדן, בספריו הווה הבלתי-נראית, על-ידי מישמי מתרבות שונה – באופן סמוני מן העין – דרכ אופניות העיות, אולם את ההרמוני המלאה של היחסים הליניaries, ואיפלו של הצבעים, אפשר לתפוס רק בתנועה, אף על-פי שהוא כבר נוכחת כמבנה בתפיסה הסטטית, האמנותית. הפנים של בייקון – התנוחות המעוותות של אחדות מהדימות היישובות שלו – נראה לי כמעט כמו ניסיון לכוד את מהותה של אותה מסכה בתנועה – אולם ללא ממד האלוהות. אתם יכולים לומר שהדמויות שאני מתייחס אליהן הן הביטוי החלוני של האסתטיקה הטוטלית של המסכה בתנועה. עד כאן שלב התמימות שצבע את קבלת הדימויים של בייקון. האם יש צורך להוסיפה, שמאוחר יותר, מञצ'לטי אל השלב الآخر של הסובייקטיביות, בעקבות מאורעות כגון הפיזוץ האוטומי מעל הסורה, הושלכו

פעם אחת ולתמיד, או האם נמסר העולם לד"ר סטריאינגל'אב – העולם השלישי או עולם השאול, לא משנה? הבעיה היא בעצם האם רואים בעטיפה של אקה תמונה אידילית של חורה לילדות, או דמות נמלטה באימה מסון בלתי-מובן. שתי הקריאהות הן תוצאות של מציאות גלובלית אשר משקמת או שוללת את תמיות העולם. לروع המזל, אני לא באמת מאמין שלנו, לאנשי "העולם השלישי" כפי שהוא נקרא, יש שליטה רבה על לששת התרגولات כשהן באות לנוח; נכון, לא אנחנו הטלנו את הביצים – עדין לא, לפחות. ומה שמקaab באמת – וזה מהותן של מסע אל אקלימי ה"תמיות" הפסיבית – הוא שהוכחות המסורתי לאידיש – אפיקו אפשר היה להיות עדרין מחוסנים מפני ההשפעות – זכויות מוסריות אלה נשகות על-ידי אקלים משופף של פחד שהוא תולדה של מעשים פנימיים של מדינות נגד אנושיות אורה-הן.

בקיצור – האם יש לי כוֹם זכות מוסרית, בהיותי אורה של ניגירה העכשוית, האם יש לי את הזכות המוסרית לכתוב שורות המגנות ניסויים אטומיים בדורות האוקינוס השקט? האם סוגיה זו עדין בראש עמי היצירה שלי?

הפסקתי לחשב שזה מוזר שהעולם החיזון – שכפי שאני מקווה שהראיתי במידה מסוימת איננו כל כך חיזון, שכן האקלימים השונים שלנו נפגשים בנסיבות הרבה כל כך על קרקע היצירה – הפסקתי לחשב שזה מוזר שהעולם החיזון מעמיד פנים שהוא אינו יודע דבר מכל זה, או במרקחה הטוב ביותר, מגלה שזה נוח להעתיק ששתיקה משרות בדרך הטובה ביותר את ההליכה בתניב השתיקה – שכן אנחנו מדברים על ההשתקה המוצלחת של יצירותמן הסוג שומר על קשרים עם העולם האמתי של חיים, התנסות וארגוני. עברו אלה מאיתנו שפרצטו את המהסומים הקולוני-אליים והגעו אל אנשים מסווגים אלATALRIDGE KNIGHT (Ethelridge Knight), בן קולדול (Ben Caldwell), דניס ברוטוס, אלכס לה-גומה, המאכלסים את השורות הערכות למאבק נגד הגזוניות, שמות אלה היו בלתי-נפרדים מן המצב הסוציא-פוליטי שביקש לשולב את אנושיותם ולשלל את עצם קיומה של תרומות להיסטוריה הפרודוקטיבית של האנושות. כשהగנרים השתלו על יוון אי-אפשר היה להפריד בין דמותו והמוזיקה של THIODORAKIS (Theodorakis) לבין ההקשר הפשיסטי שדחף אותו לאור הזורקרים של העולם. לעומת זאת, כאשר פלה אַנִיקוֹלְפּוֹ-קוּטִי (Fela Anikulapo Kuti) נכלא בניגירה של היום, לא נעשה שום ניסיון, אני חזרה: שום ניסיון שהוא, להבין ולהתיחס להקשר הסוציא-פוליטי החמור שהפך

הוא נוץ כי מבט חזרה, לא מבין על מה לכל הרוחות אני מדבר. מובן שהיתה נסטלגיה. אחרי הכל היתי רחוק מן הבית – בפעם הראשונה בחיי, וכך יותר משלוש שנים באותו זמן. כל חפץ, קול, ריח, קו מתאר, היה זמין להמרה אל קטלוג הדימויים שלי, דימויים שהתגעה עליים או הדחקתי אותם. אבל אז הגיעה הלחמה הסימבולית, הרחבה של המטפורה המיתית של אפיקו: תאפיקו או לא, כఈורתי כמה שבועות אחר כך, קולין, אותה דמות מוכרת של האמן הנאבק שבquoishi יכול להרשות לעצמו צבעים, מכחולים, ובדי ציר, מחק את הציר והשתמש בכך לנושא אחר לחולטן. אני חשב שהרגע שבו הוא הודה במא שעשה היה הקרוב ביותר שהגעתי אליו עד אז לתשוקה לבצע פשע. הרגשטי שלhorim שלו מגיע אפיקו במשפחה שלהם, כדי שיבינו את ממדיו הפשע התרבותי שביצע. לא משנה, איה-אפשר היה לעשות הרבה; כמה שבועות אחר כך ניחמתי את עצמי בכתיבת השיר "אפיקו". אחרי עוד כמה זמן, קרא קולין את השיר ואז – מלא חרטה אמיתי וחכם יותר, כך היתי רוצה לחשוב – ציר שהוא סביב אותו מוטיב. אפיקו אכן חור על תפיקדו המוכר גם באקלים זר, מציג את המחוורים קצרי הרוח שלו של כניסה ויציאה לפני אם אמנותית פונדקאית. האוצרות היא חלק מן המיתולוגיה של אפיקו, הסדיום של מודעות בלתי-שלמה – אכן, היתי צריך לרחם על האמן שנהייה מבלי מושם בידי הילד העיקש. הציר החדש בהחלט לא היה המקורי, אבל ההבנה, הרגשות, היו שם. היה זה הציר הראשון שרכשתי – קולין מכר לי אותו תמורה – אני חשב שאני זכר את הסכם המדוק – שלושים וחמש לירוט שטרלינג, סכום שהחכתי לסחנות שכן לא היה זה אותו ציר ממש שהגבתי אליו באופן כל כך מיידי ומוחלט. אולם כיוון ששילמתי לו רק מקדמה של עשר לירוט והוא עודו מחהה, אחרי עשרים וחמש שנים, קיבל את הסכם הנותר, אני מחשב את עצמי כמו שעשה את העבודה יותר במסגרת אותן חילפין.

כמה מפתח אפוא להשתמש באפיקו כמטפורה לתופעת היצירות. הבעיה היחידה היא – האם תהיה זו מטפורה אופטימית, או ביטוי של אבדון? הפצצה האוטומית היא, אחרי הכל, אחת מיצירותיו של האדם. אם כן, האם אפיקו ייותר נחלתם של היסודות של סלבדור דאלי, אפיקו בפרודיה העצמית או באקסהיביציוניזם הכני מודעים שלהם, או של דמיותיו של פרנסיס בייקון שמאימות גם הן עם נשף מסכות המוטציות של להן? האם אלה מציאות אנושיות ואובייקטיביות של שואה בלתי-נמנעת? האם היד היוצרת תקשר את אפיקו לעולם זה

או של לאומנות ימנית משלטת על אירופה ועל אמריקה במהלך העשור האחרון. האם אפשר להעלות על הדעת שהמשטרים המתחזקים מאותן מנגמות, בין אם הם בשלטון כמו באנגליה ובארצות הברית ובין אם שואפים לשולטן כמו בצרפת, אינם כורחות או לא ייכרתו ברית עם בעלי אינטדרסים דומים כמו שנקרה "העולם השלישי"? הביטויים נגד הגזענות ונגד הפשיזם שצורתו הייתה עדיה להם לאחרונה הם סימנים מעודדים, אני מודה. הם מוכיחים לפחות הכרה במשמעותו של האים הזה; הבעיה היחידה שלנו, בחלק שלו של העולם, הוא הכישלון של אלה המוכנים למאבק להכير בכך שתופעה זו אינה מוגבלת לאירופה, שאת הסוכנים של הפלוטוסופיות האוטויסטיות שלא הצליחו אפילו בקרב המנהיגים – בביתם שלהם – של אותם מיעוטים שהופכים מטרה לאיליות פשיסטית ולדה-הומניציה בארכוז אירופה. עד שזה יובן, עד שזה ימצא ביטוי בדיק ואוthon צורות ועוצמות שכמותן אפשר לראות בחברות אחרות, הן באמצעות תקשורת יומיומיים והן כמרכיבים של ביטוי אמנותיאליום גלובלי, אמיתי ומידי לא פחות מן האים בשאות אטומות, עד אז ימשיך אקלים הפחד והיאוש להזכיר את הרצון לצור מחדש את האנושיות.

הילד הפרודוקסלי אביו, לאחר שהחל להצליח ביוון, מופיע מחדש, שמח לאיד, בסיפורות מרוחקות כמו חוף מערבי אפריקה וארצות הברית הלטינית, עיטה את מסכת הממות והסדיום שלו. מודעות מעוותת זו של כה בן ומגנו מתפשטה بلا ריסון, ואני זוכה לכל יחס מצד אלה ששניהם עמוקה מדי או אלה שמקומות המנוחה שלהם מוכדי להיות מושפעים, אך הם חשובים, מנהמותיה העצבניות. אלא שתדרגות מסוימת זו העדפות שרירותיות באשר למקום מנוחתה. איש מעולם לא חשב, לפניו השתלטות הגנרים היוונים, שמאורע כה מרתק לכט יכול להתרחש בערש זה של הדמוקרטיה האירופית. כיום, אותם טיפוסים, בעוד הסכנה מרחפת מעל ראשיהם, מתעקשים להאמין שאין זה מתרחש בארץות אחרות – אפילו לא אחרי הניסיון של אידי אמין. צר לי לאכוב אתכם. אנחנו שוכנים באותו אקלים של טרור – רק סוכנייהם הם שונים. כל מה שלא ישרוד שואה גרעינית, לא ישרוד, באקלימים אחרים, את הרסנותו של כח לא שפוי, ואיה-השפעות של כח אינה מכירה את כוחם המגדי של גבולות. במקודם או לאחר יש לבחור. במילוטיו האירוניים של אחד מן הטוענים לכך, يوم הפיכה כושל בהיסטוריה הקורובה של אומתי: " אנחנו כול-לי-לנו ביחד".

פרודיה מסלפת כזאת שלCDC למתבלת על הדעת, שלא לדבר על אפשרית. תלאותיו של זאב בודד אקווטי תחת משטר "רציני הנלחם בשחיתות" – זהה, כך נראה, הגישה בסיכון של דבר. וכך טמון לב הבעיה, עבורי אישית. הודתי בכך באופן חד משמעי למדי – כשהאני שומע את המזיקה של בילי הולידיי, אני חווה את האימה של הכוishi מסקוטסבורו. כשהאני שומע את שיר העם האירי החודר לב "Oh the prairies they are small" – האימה שברעב ובמיתון באירלנד, נגידת אוכלוסייה וניכור חברתי כללי – תמנונת אלה עולות בקהל. האם העולם החיצון – כאשר הוא שומע את המזיקה שלו, האם העולם זהה מאשר לאפשרות שומע את המזיקה שלו, האם העולם הוא מאפשר לעצמו לראות את ההשלכות של ההקשרים האלה? אני בספק. אין כל הבנה, שום סקרנות לגבי ההקשר אינה מתעוררת. הוא רק מזיקאי שאלבומו נמכרים בהצלחה לקהל הרחב בשל ניתוץ אלילים כללי ובלתי-מכoon. אולם אילו אלילים מתקיפה מזיקה הואב הבודד הכללית הזאת? איזו מערכת היא מפעילה? ואילו קורבנות אחרים של "ארגוני יצירה בלתי-מכונות אלה" מושפעים מן הפראניה של האלים האלה? כל עוד שאלות אלה נותרות שוליות בלבד, המחקות, לא משנה כמה גלחבות ומחובות הן, נותרות במקורה הטוב רגשניות ותו לא.

למעשה, זה מצב שבו נראה כי החיים לא באמת הצלicho להציג את האמנות, מצב שבו אותן חוליות מקשרות, שאמנויות מאקלים שונים מוצאות כך בקהל זו אצל זו, לא התהבו באמת, באופן אוניברסלי, אל יצינהן ואל תנאי יצורן של אמניות כאלה.

ויבرون איש אחד אחרון: פלה אניקולפוקוטי היה מזיקאי ראשי – ביחד עם אמברוזי קמפבל (Ambrose Campbell), מזיקאי ניגרי אחר – באותו ליל יום ראשון של מופע שירה ודרמה בתיאטרון הרויאל קורט בדצמבר 1959. אני זכר שהוא סייק את הרקע המזיקלי להקראה של שני שירי ה"גירה" שלו, וגם לשיר שכבר התייחסתי אליו, התפרצות המחוות נגד הפיצוץ של הפצצה האטומית הצרפתית בסהרה. מעולם לא שכחתי את אלתורי החזוצה שלו לכל הנושאים האלה.

אמנות קשורה קשר בלתי-נמנע למציאות שיצרו אותה – או לכל הפחות מעניקות לה השראה; לכן, אם גודה שהמציאות שבפניהםanno ניצבים ביום מולדות תגבה אידיה משהו, וניסיתי לرمנו שהיא אקלים של פחד, אז בודאי הגיע הזמן להערכת מצב כללית ולהציג חזית מתואמת נגד הגורמים שהובילו עיוותים אלה או אחרים להם. ודאי שאין זה צורף מקרים שגל של פשיים

אנשים ליד האוהלים החדשניים שהוקמו לאחר שבתיהם נהרסו בהפצצת של הצבא הישראלי בצפון רצועת עזה

אשה עם בנה על הריסות ביתם, באזור חוות עבד רבו,
צפון רצועת עזה

**שרף סרחאן
עדה 2009, צילומי**

محمد, מוכר ירקות, בביתו שנחרס על ידי טנקים ישראליים באזור אלנطاטרה, צפון רצועת עזה

בית הרוס באזור "התאומים", צפון רצועת עזה

מבנה משרד המשפטים הפלסטיני, נהרס ביום הראשון של המתקפה על עזה

שני תינוקות, בני משפחת אלסמוני, במקarr הנקופות. כל בני משפחתם מלבד אביהם, חמישים נפשוו, נהרגו בהפצצת היישראלית

ילד במקarr הנקופות. ביתו הופצץ, הוא נהרג גם אחרים מבני משפחתו
חבריו ליד ביתו, בזירה רצועת עזה

צניר בכניסה לבית החולמים אלשפאא

ילד בוכה על משפחתו שאיבד בהפגזה הישראלית על ביתו באזור
אלשיח' עג'ילין, דרום רצועת עזה

נשים עומדות מול בית החולמים אלשפאא, ממתינות לדיינות על אודות
גורל ילדיהם, שנפגעו מטיל ששייגר מטוס ללא טיס בשיחקו ברחוב

עמי פיצבייך, לילה כוורתה

גלויות לעזה

תערוכה שהוצגה בזוכרות ב-28.01.2009

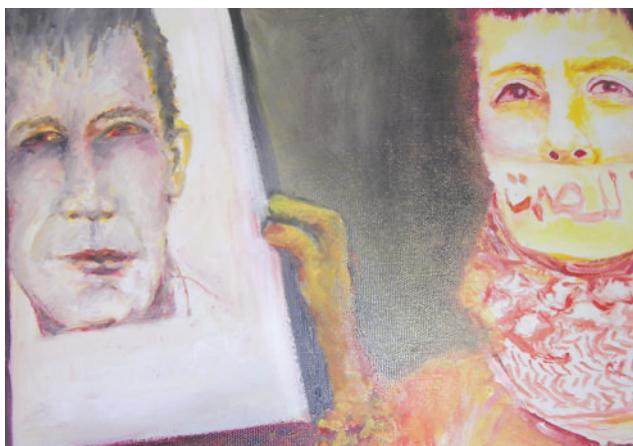
דוית לזר, אני היהודים

חודה אטלאס בונ-דוד, שתיקה

במהלך ההפצצות הישראלית על עזה נראתה היה כי הבניית הקונצנזוס הלאומי והאלים מגיע לשיאו. השאלה ברגעם למשמעות הפעולה עברו האנשים שחיהים בעזה לא נשאהה. במקביל, החל לזרום אלינו מידע מעוזה. חלק מהמידע הגיע דרך צילומים שהועלו לרשות והועברו באינטרנט, כמו הצילומים של שריף סרחאן. שריף צילם במהלך הפצצות, וברגעים הנדרירים שבהם חזר החשמל לעזה העלה את הצילומים לדrust ושלח לתפוצה רחבה. ככה הגיעו התצלומים גם אליו.

את התצלומים של שריף שלחנו כקהל קורא לאמנים להציג, להתייחס. חלק מהאמנים בחרו לעכוד עם דימויי ספציפי ולהתערב בו וחלק בחרו להציג באמצעות השונות ובטענו מחדש הצילומים של שריף הוזגו לצד העבודות השונות ובטענו מחדש כתוכאה מכך. התצלומים הודפסו בפורמט של גלויה, שהיה אובייקט לשימוש הציבור הרחב. מאחוריו הבחירה הוא עמדה השαιפה המשיך את התגובה לתצלומים גם מחוץ לגלריה. המבקרים והמבקרים בתערוכה הזומנו לקחת גלויות, להסתכל, לכתחוב עליהם ולשלוח. אלו מדפסות כאן שוב אחדות מהן.

נורמן מוסי, אוצרת התערוכה

דרורה דקל, דיוקן עצמי מחורר

מרב באב"ד, Small talk's

הגר يولזרי, חנה בZH חיים يولזרי, שומעת אותה
מתוך: עידין חיים, משתפות פנולה

סלאם מוניר דיאב, נזה 2009

ActiveStills

הפגנות יהודיות-ערביות משותפות להפסקת המלחמה נגד תוכשי
עזה, ינואר 2009

התקשורת הישראלית התעלמה לחלוטין מההפגנות האלה,
ואם דיווחה על קיומן של הפגנות כלשהן נגד המלחמה
המשךה לנשות ולהפריד בין יהודים וערבים, ולהציגן כהפגנות
של פלסטינים נגד מדינתם.

לא כוורתה, על מזיפות העבודה הרפואיה בעזה בזמן המלחמה

הידים הטובות יוצאות מההרס והמצור

שרף טרחאן

מחווה לצוותים הרפואיים

שהידים בשמי, ארבעה-עשר חולוקי רופאים, לזכר ארבעה-עשר אנשי הצוות הרפואיים הרפואים שננהרגו מיד חילוי הצבא הישראלי

מלחמה x מלחמה, ציורים של 50x50 ס"מ, אקריליק על בד

היאא ולמיא – שתי ילדות במרקם הגוף

בבוקר: רבות שתיהן על סנדוויץ' ועתר, צוחקות והמנצחת לועגת למפסידה. בצהרים: לומדות יחד לשיעור חשבון ועושות מלחמת כריות.

אחר הצהרים: שוכבות שתיהן כשתו יוננים שחוטות על כרית ברול במרקם הגוף. החמור לא ייקח אותן אל גופה המדבר, והקריבית העזובה לא תשיט את ידה מן המסך כדי להחלץ אותן מציפורני המות.

אומרת הקטנה לאחותה:

- ממש קקררר כאן, היאא! למה הקבר כזה קר ומונצנץ כמו ברול?
- למא, זה לא הקבר מתוקה, זה המקרר של בית החולים, שהיינו רואות בטלוויזיה.
- אז הבנות בכיתה יראו אותנו היום בטלוויזיה?
- ברור, אנחנו שהידיות עכשו!
- מה, באמת? אני שאהודה? אני עדיין קטנה היאא! היתי רוצה להיות רופאה ולא שהידה.
- עכשו תלכי לישון, מחר אנחנו הולכות לאלוהים וצריך לקום מוקדם!
- היאא, את חושבת שהחמור מת?
- יכול להיות... אבל את יודעת משווה... ממש רציתי לראות את הסדרה עד הסוף לפניו שמתתי. איזה كيف לסמאח ועלאא שהם יודעים מה הולך לקרות בסוף.
- מה, אין טלוויזיה בגין עדען? נראה את זה שם.
- ראת איזה יפה הכובע של "אחמד קרייע" אטמול בטלוויזיה?
- אההה... כן, אבל הוא לא ממש

אוראהים ג'אבר אוראהים

מערבית: נתנאל סילברמן

חבל עליהם, הערבים מתעייפים	-	שאנחנו שהידיות... אני רעבה.	-	מחם.
מאוד כהם צועקים בטלויזיה... מש כואב לי הלב עליהם!	-	חci עד הבוקר ותאכלי בגין עدن,	-	בואי תימדי אליו, תתקרבי אליו יותר מותקה.
טוב... אנחנו – למה ישראל שונאת אותנו?	-	לא רוצה, די, אני לא רוצה להשתחר יותר, רוצה לлечת הביתה, תפחי לי, אני רוצה לצאת...	-	היאא, למה הם כל הזמן פותחים עלינו את הדלת של המקרר? בשביל הצלמים שמצלמים את השहידים.
אוף, למה את שואלת הרבה שאלות היום?	-	מסכנה, لأن את רוצה לחזור? לבית שלנו!	-	טוב... אז מחר אצל אליהם, יכנסו אותי לגיהנום?
אני משועמת, אין פה טלויזיה ואין אוכל וממש.	-	חמודה, הבית שלנו הרוס ולא נשאר מננו פרור.	-	למה, מה כבר עשית لماذا?
תעובי אותנו עכשו מטהלויזיה. ראיית את האمام של המסגד אטמול בטלויזיה?	-	נתחבא במסגד.	-	את יודעת, בשבוע שעבר לקחתי את העט של איד ואלה החורתו אותו. אני פוחדת שאלותיהם ייכעס עלי.
מה קרה לך... זה לא האمام של המסגד, זה מפקד החמאס! טוב, מה וההתנדות הזאת שהוא דיבר עלייה?	-	גם המסגד הרוס.	-	לא אל תפחד... איד הוא אח שלך.
זה שלא תבר希 מהטייל כמו שהיה רוצה.	-	טוב ולאן החמור הלך? איפה הוא התחבא?	-	הוא יבקש עלייך מחילה ויקרא עליך את הפתחה ואלהים ישלה לך.
או מה, עכשו הוא לא אהוב את איד כי הוא ברוח מהטייל? אני לא יודעת, אבל איד לא יודע להתנגד.	-	החמור יודיע להסתדר! אל תdagני לו.	-	באיה שעה ייצאים בבוקר?
טוב, השיח' הזה – איך הוא מתנגד? אוף, איך שאלות... מאייה לך לדעת?	-	או והוא, לא נחזר הביתה יותר?	-	אני לא יודעת בדיוק, כי היו הרבה שהידיים היום והולך להיות ממש עמוס.
הם יורים טילים קטנים על ישראל, נכון?	-	לאו! הבית שלנו עכשו הוא אצל אלוהים.	-	נכון היאא, נכון! אולי מחר אנחנו יכולות לשאול שם על השיח אחמד יאסין ולראות מה שלומו.
כן.	-	יוטר עדייף. יש שם בית ספר?	-	כן בטח, ואני רוצה גם לדאות מה שלום ابو עמאר.
טוב, אלה לא עוזרים, הם לא פוגעים באף אחד.	-	לא, אין לך מה לדאג.	-	כן, מאו שאני מכירה אותך את ואהבת את החבר'ה של פת"ח יותר.
או מה לדעתך צריך לעשות? אין לו טילים גדולים שיירגנו את כל ישראל?	-	טוב. יש מלחמה?	-	זה מש לא ככה, אבל את מודע ואהבת את חמאס, אין לי מושג למה...
לא, אין לו.	-	לאו. יודעת, אולין!	-	כמו שאבא אהב אותם ככה גם אני ואהבת אותם.
או איך הוא ידע לגרש מעוזה את החבר'ה של אמא שלך מהפט"ח? זה גושא אחר שאת לא מבינה בו, יותר טוב שתסתמי את הפה.	-	את מלחמה?	-	אבל אמא אהבה יותר את פת"ח.
לא רוצה לסתום את הפה. אני רוצה	-	כלום!	-	היאא... למה הם לא מבאים לנו אוכל לכאן?
	-	מה כלום?	-	מה אוכל? אנחנו מותות, חמודה, מה יש לך?
	-	כלום!	-	מתות?? אבל לפני רגע אמרת לי
	-	או. קי, למה הערבים רוצים שנעשה אנטפאדה מה חדש?	-	
	-	כדי שידעו שמתנו במלחמה ולא מתוך שינוי.	-	
	-	ומה זה משנה להם?	-	
	-	כמה הם יהיו יותר מרווחים!	-	

- להבין למה מתתי?
- ככה זה, אנחנו לא מתים תמיד?
- אבל החמור ברה, הוא לא מת.
- כי הוא חמור!
- את יודעת, אטמול ראייתי את משלוּח הבודדים שהערבים שלחו...
- איזה דבריהם יפיהם... אם לא היינו מתות היה יוצא לי או שמלחה או בוכה.
- מה זה הקול הזה? את שומעת את הצעקות?
- נראה לי שהחובש פתח את הטלוייזה... עושים הפגנות כי מתנו.
- מה, או עכשו יכתבו עליינו Shir כמו שכתוּ על מוחמד דורה?
- כן, אבל חבל שדרויש מת, מי יכתוב?
- יש לי רעיון, מחר נראה את דרוייש אצל אלהים ונינתן לו לכתוב Shir רק לנו, שאף אחד לא יקרא חוץ ממני וממן.
- רעיון טוב.
- טוב, תגידי לחובש שישיים לנו את הסדרה!
- איך את רוצה שאני אגיד לו? אני מתה כמוך.
- טוב... תיקף, ברגע שהחובש ילק לישון אני ארד מהמדף זהה לאט בשקט ואברך הביתה.
- לא! איפה השכל שלך? הם יראו אותך וירבו לך שוב.
- למה? אני רואה איפה החמור התחבא ואני אתחבא כמווהו.
- האמאם של המסגד יכעס עליהם.
- טוב, האמאם של המסגד, למה הוא יושב בטלוייזה? למה הוא לא אתנו?
- אוף, את עוד תהרssi את כל הבית

+++++

סמייח היקר,

התלבטתי מעט בטרם כתיבת המיל;
לא חביבה עליי דמות, דמותה של מצביעת חד"ש חזלת אישים,
ולא יאה בענייני הרחצה בניקיון הכהפים בנוסח, "הנה שלחתני מיל אל
הקורבן התורן, עכשו זזרה אל חיי חירותי".
ובכל זאת, עד שאמצא דרך לתרום חלקו לתיקון העול, קיבל נא תקווותי
לייציאתך לחופשי במהרה.
ובמלילותיו של טשרניחובסקי המצורפות, "גמ אם ירחק זה היום", חס
וחלילה.

+++++

שלום רב סמייח,

משמעותי על הסיפור שלך דרך המיל מתאטרון החדר
אני מצטער לשמעו שהנק במנצ'ר בית על כך שתמכבת בשלום וביטאת את
הרעין הזה
איןני מכיר את עבודותיך ואשםך להכבר
אני מתעסק גם בתאטרון (בימי ומשחך) ואני מהפשת זה זמן רב פרטנר
להרים הצגה/ארועי רחוב אשר מעלים את האפשרות של החיים לאחר
שיהו שלום -
איזה תרבות משולבת תתפתח פה
כלומר להתחיל להציג פתרונות ואף יותר מזה - חלומות
אופטימיים ככל האפשר

לכן אני מאוד אשמה שנהייה בקשר

+++++

לסמייח שלום,

צר היה לי לשמעו על מעניך. איןני מעודכן בכל הפרטים. אני מקווה
שהשלומך בסדר וכי לא נפגעת. האם אתה במנצ'ר בית? היכן? האם אתה
מקבל אורחים? באיזו דרך מעדיף שנבטא את התמיכה בך?

כתב לי אם אתה יכול

+++++

אזהרה לכל העربים הנוסעים
חוורה לארכות הברית מכל
מדינה ערבית: רשות התעופה
האמריקאית החלה להפעיל
טקטיקות ביטחוניות ישראליות
בנמל התעופה ניוארק

א

לילא מלבי

**עכשווי הוא זמן מצוין להיתוט
בפח הaspersה של שדה התעופה
הבינלאומי של ניוארק**

מאנגליתן: גוית בראל ותומר גרדי

לפניהם שלושה שבועות
ACHI וASHTO
חזרו לארצם הבירת
מנסעה לבתים;
כמו כל ערבי
בעולם כולם
הם ארדו כמה שיתור
מבתיהם שניתן להיכיל

מזרקה אחת
גדולה/Tableines
גבינות קשות
קפה
תה
 ממתקים תוצרת
כימ

כששאלו אותם
אם יש להם מה להציג
כמובן כולם
הם שיקרו
שהשכר שכולו אמת:

לא יהיה להם זרע לזרוע
לא חיטה לקצור
לא פריגתים טריים

הכל	אנחנו כאן	ולא צמחים חיים
זמני	בשטח הפקר	מחוברים עדין לשורשים ולבו
בלבד	אין ארץ בעבר האדם הזה	שם דבר למכירה
	הפלסטיני הזה	שם דבר חי
ההבעוק הזה	ראיוי לשומקום	רק מזودה אחת
של אור	נדף שם	כדי להדוף
של תקווה	ירוקים עליו כאן	את געגועיהם הביתה
רחוק	אין כבר	למשך עוד שנה
יתר	בית	
מאי-פעם	אין ועתה לצלול אליו	פקידי נמל התעופה ניוארק
	עצום עיניך	החרימו מהם כל שkeit ושקית
	דמיין שהחיים	של טוב טעם
	הסתדרו	כל פחית
	כמו שתכננת	כל מقل
		כל אחד ואחד
	חסר בית	מאותם דברים נפלאים
	עם שני בתים	שהופכים את החורה לנסבלת
	בית הרחק מהבית	קנסו אותם שלוש-מאות דולר
	אורה	על שיקרו
	תמיד מתארח	באשר ל...
	בלא נחלה	
	cano	שלושה בקבוקי שתיה
	התנהלות	שנינו אותם טוב
	שם	ויבשו במשם
	אחרי צהרים	מלאים ועתה
	בלתי-אפשררים	התערובת הקטלנית מכלן
	תודה לאל	עשוויה קורנית יבשה
	שאלכמהול	ודעי סומסום וסומק;
	הוא חראם	טבולה עם לחם בשמן זית
	אחרת היינו כמו	היא עלולה לגרום פיצוץ של אושר
	הఆינדיינאים	
	חסרי בית	עלי תה יבשים
	וחסרי תקווה	הקפה הטוב ביותר
	ככה	ברמאללה
	זה רק	פריטים קטלניים
	ליימבו	עלולים להשאירך ער בלילה
		זוממים איך להשאיר אותך במקום
		עבדותך

גוננים חומים של לבן

כִּי לְמֹרֶות שָׁם הָוָא לְבָנָן,
גְּבוּלֹתֵינוּ כִּבְרָה מַזְמָן נַמְרָחוּ
בְּקִצָּה הָאֲדֹום
שֶׁל עַיְפָרוֹן
מִסְפַּר שְׁתִיִּים.

חֲבָר שְׁלִי, שְׁחוֹר
קוֹרָא לֵי אִישָּׂה צְבָעָנוּת.
אָמִי, לְבָנָה
אוֹמְرָת שָׁאַנְיָה האָדָם הַלְּבָנָן.

חֲבָרָה שְׁלִי, הִיסְפְּנִית / מַקְסִיקִינִית-אַמְּרִיקִינִית
מַבִּינה אֶת הַדִּילָמָה שְׁלִי.
הַמִּדְיָנָה שְׁלִי, שְׁהָיָה כּוֹר הַיִּתְוֹךְ דָּמוֹקָרָטִי
אַיְנָה.

1994

תְּחִתְמָא גּוֹעַי / אַתְּנִי
אַנְנִי מִסְמָנָת: לְבָנָן
מִיעּוֹת
שְׁקִים בְּרִשׁוֹמוֹתֵיהֶם
וְהָם מוֹחַקִּים אֹתָי
בְּקִצָּה הָאֲדֹום
שֶׁל עַיְפָרוֹן
מִסְפַּר שְׁתִיִּים.

אַנְנִי הַוְּלָכָת לְבִתְּ סִפְר
עֲנֵיה לִמְדֵי
כִּי אַנְנִי לְבָנָה.
אַיְנָה אַף
רִיבּוּעַ לְסִמְנָן
שָׁאַיְן לַיְוָם
גַּמְלִים בְּחַצְרַת הַאַחֲרוּת,
שְׁלָאַבִּי אַיְן
שְׁמוֹנוֹת נְשִׁים
בְּתוֹךְ הַאוֹהָלִים
שֶׁל הַהָּרְמוֹן שְׁלִו
או הָרְמוֹן שְׁלִו
או הָאֵי
שְׁקָנָה
בְּכַסְפִּי
הַנְּפָטַ שְׁלִוָּן.

אַבִּי חַקְלָאִי.
אָמִי מַוְּדָה.
אַנְנִי לְבָנָה
כִּי אַיְן אַף
רִיבּוּעַ לְסִמְנָן: אַקְזּוֹטִית.

לְבָעֵל
אַיְן מִכּוֹנָת יְרִיחָה
עַל אַפְּ שְׁלָעָתִים עִנְיוֹן
יְוֹרָות אַש

לונג דיסטנס

מלוא חופניים רוח

הקיים תפסטי מלא חופניים רוח
במהירות 65 מיל לשעה
בקנטקי
ודמיינטי
שהאויר שבידי
רkommen ריח פריחת תפוז,
שלשלתי החוצות לא היו באנגלית
ושהייתה לידיו.

זוכרונוטיך הם כבר nisi
צבעונים ופרומים
בעירימה
כמו הבתוכותיך
שאני שומרת בארגנו אם הפניה
עם עגילי הטורקי
שנתה לי כשןולדתי
להרחק ממני כל רע.

קיים אחד תפסטי מלא חופניים רוח
במהירות 120 קילומטר לשעה
בעמאן
ודמיינטי
שלאלקח את
אל שדה התעופה כה מאוחר בלילה
שטעמו וויסקי
ושהייתה לצדך.

זוכרונוטיך הם תצלומים:
שחור לבן
על שולחן הכתיבה שלי
כמו סיפוררי
שאני נושאתי איתי מדי יום
עם טבעת הטורקי
שנתה לי כשןולדתי
להרחק ממני כל רע.

קייפלי עצמי ושלחתי אותו אליך
במקום המכתבים המקומיים הרגילים,
ולפחות כך דמיינתי. מה הייתה עשו
לו הייתי אני בתיבת הדואר שלך, לא תצלומים?

האם היה קורא אותו שוב ושוב מה פעים
כפי שאני עושה עם כל חוויה שאתה שולח
לונג דיסטנס? האם הייתה פותר את הפנטומות
שהאקיינוסים גרמו לי לחשוף שאין להן סוף?

אני יודעת מה הייתה עשו: מגחץ את הקיפולים,
נווץ אותו אל הקיר בסלון שלך
שם הייתה שומעת את קול צעקת הגלוות שלך
באופן אישי, והייתה נותנת לי ללמידה על צערך,

מתוכו אתה מבקש מפלט בליטופיה
של נערה שאינה יכולה לבטא את שמן.
אתה שר לה עזאלים בעידן מודגש
אך היא רוקדת על קברך בכל מקרה.

ישנם מי שיגידו שגולותך לא כל כך רעה,
שאתה חי היטב וחופשי,
אך כל שאני רואה בעיניך הוא עצוב
סיפוריו של מלך בלי מלכה.

15 דולר לראש

זה הסיפור:
 דיויד גروسמן בא לניו-יורק
 לדבר בكونנס קולני בין היתר
 על ספרות וציונות,
 15 דולר כניסה, יש הנחה
 לסטודנטים.
 לא הלבתי.
 גם בתל-אביב, חינם, לא הלבתי.
 מה אלך?
 בmgrush התנניה ראייתי אב ובנו,
 יהודים טובים, נרגשים, מוזדרים
 לתפוס מקום טוב –
 ג'ויאיש אינפוט היישר מארץ ישראל בני.

זה הסיפור:
 היהודים שכאן תמיד טובים
 והם תמיד צודקים, היהודים שכאן,
 באשר הם, כאשר הם, כי
 דיויד גROSSEN בא לניו-יורק.
 ולא יעוזר לו חיקם הגדי המכובד,
 החROSS עתה
 חריצים מזווינים באשמה עתיקה:
 אלוהים יראה-לו השה לעולה, בני...

זה הסיפור:
 כי היהודים אוהבים גROSSEN, עכשו
 יותר מאין-פעם,
 יותר מאימוס או, בטח
 יותר מאיי.בי. ג'ושוע.
 ערכו עליה בעיניהם:
 15 דולר לראש
 ויש הנחה לסטודנטים.
 אפשר שהיתה גם לחיללים
 אילו נמצאו כאלה כאן
 יהודים.

זה הסיפור.

שמי שלום שטרית

שלושה שירים ליום הזיכרון

קסאם בגטו וורשה

ארור האומר יזכור

למשפחה אבורהעטוק
האם מייסר ורבעת ילדה
סאלח בן האבע,
מוסעד בן השנה וחצי
הנא בת השלווש
ורודינה בת השש

ואror האומר יזכור
ועומד דם
על הדם
ארור
הקורא אחוי גיבורים
המתהולב במזיאונים
מוזינים של צער
אקסקלוסיבי
ארור
המקונן שואה
ועומד משתאה
על אודו ילדים עשנים
וינו בידיו להט
זין אביו ואמו
זין אומתו
זין עדתו
זין דתו
נשמהו.
ארור.

אילו רק היה לנו קسام בגטו ורשה,
תארו לכם,
הינו מפוצצים להם את הצורה,
בום אל תוך חיהם השלווים של נשים גאות וילדים ורודי לְחִינִים,
בום בום אל תוך כפה הומה נערות צחניות ונאציז חרמניים.
בום בום בום לתוך משרדי המושל ומגפיו הבוהקים משחץ,
ועוד בום ועוד אחד אל תוך לבם של החיים בסדר ברוך השם
מעבר לגדר.
תארו לכם,
אילו רק היה לנו קسام בגטו ורשה.

ברור, הם היו כותשים אותנו בפוגזי הטנקים והתותחים,
אבל חינו לא היו חיים אילולא
היה לנו קسام בגטו ורשה.
וזאת אומרת,
אילו היה לנו.

כ"ה ניסן תשס"ח

*

בנינו להם על תהומותינו גשר זהב
הפנים האפלים המסולפים
את חלומינו בשקייהם בזוועה.
עוזנו בעיכוס
לכל השקרנים את הרצפה.

אי רצפה בת איה
ריצפנו להם בחיננו
את תנצבות זמוניהם
ריצפנו להם את חלולי נפשם
ואת נהמותם עשינו שיכר להם
ומוסיקה

ורק הרוח היורדת בהתפסות
זו השפה הזורה
זה המעורומים של נפשם הבוזות
בוועדים מהיסוד את נפשי
איש לא ירמה
שיש טובים יותר

עירום ועריה וכוס אמק יא שודדים

אמירה ה

אעוצר

*

אעוצר מעט קט בדרכַ הזאת
אולי תבוֹא רגעת מעט
שהיום הוא שרב,
ואני רועה בדרכי זרים,
ואין כאן ארץ
אומרת ארץ יהודָה
מן הלבנון נפרצה אש
מן הלבנון
וקול הקנה והמהומה,
פתאום ירחש האקליפטוס מאד
עד אוזני, עד עומק הביצות
שם חיל על חיל ניגף
ואנשי חיל המצב
מן העורף ינוועו כמו רוח
ושmagר בן ענת יצא לרגע אורה
עד שקמה דברה, אז היא נעורה
ודיبرا את כל הנעם.
ואני لأن ואני יודעת لأن
רק שהאקליפטוס רוחש
כמו עמוק החוללה,
רק שעכשו שפר ועה,
ニアגרה מטולה,
משחו אחר מפכה,
כמו הזעה שפכה את כל המים
כמו נשפכה את כל הרוך של היומי
מתי אפסיק לבכות אוטי
בכשופים
בחזרקות
בשפרפת אבקות שרף
ברסס
שפכתי בתוך המים הרותחים את הרסס נגד עין הרע
אבל לא יritten ממש באיש
אבל מעך אוטי
ובואה מעך אוטי כל הזמן
בללו נפשם בתוכי
נענו בעצמותי
בגומחות רוחי היו מוצצים את הלשׂד
היהיתי להם ללי פאף
היהitti להם שעובניות
דשא עשב יירקך של שכן עני
אשר הקש והגבבה שלו
נראו ניזוץ של אבק וכוכבים
נכבייתי בתוך עיניהם רשות
שטנו עלי שתן פלשתיניות
היהitti בחמוקי הזמן עקלתון לא נחש צפּע
ושמננים רזו לבלוּע אוטי היה
רצו להנפיש אוטי בתוכם
רצו שאהייה אויר לנשימה שלהם
מתקנים את הנביחה שלהם על חשבוני
לא עוד
יגבחו לנשוך אוטי
בנטיפות רוחם החומדת לאروس
על ארס צפּעים
שיצעקו נחש צפּע נחש צפּע
وانחנו נתחבא בלילה
מהכור האטומי
של השrikeה
של נביעת הבלאות של עיניהם הפעורות לבלוּע

רג'א א נאטור

ירושלים

מלבד ירושלים
אין בי סטיות
רק חטאיהם המתאימים לאישיה
שגענית תמיד ליד מושטת
בעיקול ליילה חבוים
נפרדת מהדר הסליחה
ופרטוי התירוץ

בענף שבור
בענף שבור אני מנסה
למשות ספינה טרופה מתוכי
ולא יודעת לאיזה חשיכה
להוביל את ?בי
כמו שבכל יום צועדת
בדרך גלות חדשה

אל לכם לדורך על נפלתי
מןני שהינה מפוזמת
את השיר הדומע באלף דרכים
ואת השיר השמח בדרך אחת

דברו אלינו
דברו
כשאנו מביטים בהם
ביום צח וכשהעינים ייפגשו
לכאב יהיה קצה רענן
כמה דמיינו לעצמנו כשייצאנו !!
כמה דמיינו לכם כשלא חזרנו !!!
כמה אנחנו דומים למה שנשאר !

ירושלים
 אהבת אתך
 בעיפרון כלוף וצוהוב
 עיפרון תוצרת "דفتر" !!
 דומעת
 ודומעת
 גם דמעות מביאות אותך לפישוק !
 בתולה מופקרת ?
 כדי שתחזרי ממסע התליה
 עלייך להרות שניים
 האחד יכין את מותך
 השני יבקש סליחה לבגידת הדרות
 במרחק ובוב מדם

אני ?
 מי שמכין את מותי
 מעילי הארוך
 שמיית הכבדה
 גופתי התינוקת
 מי
 מי מכין את מותי ?

ואת
 את ירושלים...
 דברי
 הפוך מהאל
 אני חושקת לך .. נערת תענוגות
 לא מתעיפפת..
 ניזונה בכם...
 בעבר בין לילה ועיגולי זמן כחול בשוקיין
 אתם סופרים צבע .. אבק .. ועננים מפתקים
 ואנו מעברים אצבעות על גבעת הקיל
 במלודת שפטמותיה נפלו

מי שיטפס את גדר המוות
 יגיד רעבתי
 ויזכרוני עסוק בבלימת הצבע
 שחור לבן
 לבן שחור
 בנקודות המפגש
 יבערו הלבטים
 ולא אראה עוד אותם מראות !

מי שנופל
 מי שנופל
 ירפר את הלב
 במכתבים שלא נשלחו
 יגיד מילה שתזוכר הארץ
 הנוף
 הנוף נצחי
 ותמיד תחסיר יד
 שתפרק את שיר המרמה
 מהoor שפער כד/or

שנת חורף

.1

אותה הילדה שקמה חבולה
מחלומות הלילה ופצתה פיה
לדבר בשפה מסטורית
לא המציאה מילה.

במשחק משונה
רק הגתת את הספרו
מהוסף להתחלה.

גנאולוגיה נואשת בגרוש
פרפר פרשנות על עין השושלת
שצמיח עד אליה והגיע תשוש.
קנוקנת קטנה שכמותה
סניף נידח לגוז עתיק וקשוות
כותבת מילים בבטחה
ומגמגמת אותן לאט ובquoishi
בכונפים שלוכות ובפה פתוח

עירית נא

.2

בחלייפה אפורה
תפורה היטב
בחורף אירופאי
בדרכ אל העבודה
בדיוק כמו שדמיינית

החיים האמיתיים הם הירון כימי
של מחשבות אבודות בין המוח לניר.
עת לנום. עת לקום.

.3

הרגליים עוד דוחפות את הכביש לאחרור
כאויר האדמה נסחוב אל הריאות
גוף הרץ הופך למשאבה של העיר.
שריתת הצמח בפניי מאדים מה גבול
בין נשימה סדרה לזכרון המתensus
ילקוט בית הספר
דופק על גב מوطה
באותה הזווית בדיק
אגראופים קמושים ורök צמיגי

לא שרדו יותר מהאוור
הממלא את הריאות לשאייה אחת
וחומק מתוכן דليل, חסר תועלת
כך הרוח מרuida את הארץ
לא זוכרת מאין באה
ומה היא נושא עמה
שאריות ממה שנזקנו לו פעם
והפק בהעדרנו למשחו אחר

10. שולחן עגול מלפה לבנה
הספיק לכל המשפחה בלילה
שבת. הוא עדרין שואב אוטי
השולחן הזהוב הזה. זום אין.

11. וודין אני נרתעת מגע
קרוב מדי, מעורך הלח
מגופך בכוותונת (אני מפחדת
מהלא ידוע ומהניתן לשיעור)
רק לשוב ולצוף בעולם בלי שפה
כבר אז לא הבנתי כלום ובכל זאת
zechkti סיבב שולחן השבת.
ועורתי לפנות כלים למטבח.
ועיני היו דלת סגורה.
זום אוט.

12. בט"ו בשבט
בקע בך שמי הפרט
וכעת הוא נע בין שאר כוכבי
הlections שם בעלי שם אבי ואינספור
השמות הבדויים שעולים, זוהריהם
ובכבים הלילה זהה ארוך ואין
יום בתומו. יש מונחים בעברית
שאינני זכרת (למשל ליקוי מאורות)
עת לצום. עת להלזן את הפק
ולשתות. עת להחזיק את היד.
עת לנגולות.

אווניים, כריות בטנים עולות ויורדות
בשלווה ליד הדלת ואנחנו בכלל
למדנו היסטוריה אחרת
(ורצתי מהר אל תוך הבית
מוזעוזעת מהגבול שנפרץ ושםחה
עד אין קץ) ואחר כך שכחתי.
7. תמנונות ילדות שכאה
אין בהן כלום. עת לקום.

והיה נדמה שם נודדים דרכנו
ריבוע מהודק לריבוע בית עם
גינה לבית עם גינה לבית ובין
הגינות הם עברו עם הפרדות
שלעססו את דרכן בגדר החיה.
זה נתן לדשא סיבה מדוקית

ולרוח לנשוב בריח אש
משחו לא היה בסדר

אבל או לא ידעתו לשאול
(תשוכות לא היה מי לבקש)

8. גם כאן יש מרחוקים גדולים
בין קבוצות האדם
צריך לשים לב לתנועות העדרים
יש להתקדם במתואם
לפעימות הפליטה של הקרונות
להקשיב בדריות לחבות החשמל
ולתומוני הנסיגת המושלים
של הנאמנים בנתיי העיר

9. הרכבות שנסעתן בהן
נסועות עכשו על הניר
והליטופים שליטפת אותה
נמשכים לאט עם העט
לא מזיזים אותה כמעט
casheem מתرونגים ממנה בצורת אותיות.
הლיטופים שליטפת אותה

גם קרח האגם כמו הפרבר המדברי
אדיש לדופק שמלהין
את הבריחה האינסופית
במתרע העירום של העצים
4.

השמות כאן כבדים יותר
כאליל בלעו שמים אחרים
אולי נדמה שפעם
היה יותר מקום תחתם.
אין יותר מקום לאף אחד.
בחורף המשם בורחת מהר
טסה עירומה מצד אל צד
מאחוריו וילון העננים
והאדמה שתוויה
מקיאה מים

5. מחווסים, אצבעות ופה צוחק
הזמן הילודתי מזדקך בקורס
חלזונות נבטו על כף היד
הרוק דימה להם גשם
ונשיפת השפטים הייתה הרות.
פתח נפער ברקמה הרירית
ומישהו נשא אליו מבט זעיר
מקצתה הcidון הטלסקופי.
הלב התמלא מהבעת האמון
והאצבע נדחפה בעינו
הגבועלית. עת לנום.

6. בקץ נטפו ענפי השק
והתולעים רחשו בתאים
וכחורף קוראת בשמיים
קבורה בעשב ענק וקוץים רכים.
cashzorati מבית הספר
הן כרעו בחזר הקדמית
גוזרות את הדשא אל תוך השק
והחמורים עמדו לידן עסוקים ורופא

אם ישאל אותך האל

אם ביום הדין
ישאל אותך האל
ומה עשית?

אמור לו
בעודך מביט במלוא עיניך
בקרום היקום:
שתי אהבות הונתי
ואת הרעב והתרתני
ברעבו

שתיי שתי כוסות יין
בעוד מביט בי
הענוי
מקצת השולחן

תלייתי שני שמות
על כל אותן
והתועה,
מכיר את עצמו
בשיתוף הצלחות החלון

אכלתי, או צממתי
שתיי, או רעבתי
וכאשר נרדמתי
נמה לצליל האנושות

אם ביום הדין
יעלם מפרק האל
MBOLI להעמיד אותך
בפני מבחן
שאל אתה אותו:
התתנכר לפנוי
ומה עשית בטוב ידיך
עם כאבם של אחרים

יסמיין דאהר

מערבית: מרזוק אלחלבי

מה שישיך לי, לי הוא
ומה של אחרים היה להם
לפניהם נכננס
אל תוך טווח מבטי
ונהייה היקום, כל היקום
שלוי

* * *

אם ישאל אותך האל,
למה אתה שיך?
אמור לו, בעודך
מביט בצוואה בחום:

אני שייך לגוף ולא לדם בעורקי
לכן,

את אבי לא בקלות אכיר אך
אכיר חלק מאותם רעבים, יתומים
ושוטטי רחוב.

מכיר אותם מה庫ור בעצמותיהם
וממוצע היכולות
מכיר, כי אני
לא דומה להם.

אני هو אלוהי
נולדתי כשבפי דם זר
נטעתי את ורعي בעור שלא
יזכור אוטי
ולא יכחיש
ואיך תשאל אותי אודות דמוות
משוטטות,
רואה את נשמותיהם ולא רואה צלן

האם אמחל לך בשםך
או אטען
שאיini זוכך אתך

אני, אלוהי
הוא מיתוס המראה
שלא חשה אלא
זכוכית עצמה
مبלי לראות דבר
אם כך, מודיע לי נתת את הין
והשארת את הרעב ברעבונו
וביום הדין שאלת אותה
כמה חום, פיזרתי שווא?

אני, אלוהי
בסוף כל המבול זה
אהוב ואשתכר,
אכסה את ראשי
בכricht לבנה וארדים
לא עשית דבר
ולא עשו קודמי,
ולא אלה שיבואו אחריו.
אָחִיה, כמו قولם
עם שאריות
של אהבה או שתים
ומי זה הכאב
מחוץ לזכוכיות עיני
ומי הוא זה
המשש את נعلي

כמו שרוצה להבריקו יותר מהבוקר שלי
ומי הם אלה?
הצפים מעיל כיפת ראשי
למה יעדדו قولם
מול מראתי
ולמה תשאלני אודותיהם
כשאני
רק השתקפות
של עצמי

ושמחתי אני
האם תזוכר כי בראשוני
כדי להזכיר
ובראת את האחרים כדי שהשכחה
תשולות בהם
כשהם נהנים משמנונה
לו לא הייתה
חזי הocus המלאה שלך
היהתי מרוכן
את קרבבי מרוב רעב
ומאכליל אותם
בAMILOTI

האם תתנכר
שאותי בראשון כדי לדעת
ואת השאר בראשון
כדי שיעמדו
ב מבחן המשמעות

האם תדע
שאני זה הוא
שיישוח אתך
בלשון הבריאה
ואני הוא זה
שידמה לך
כדי שתכלנה התקנות

אני, אלוהי,
הוא האמת שלך
ושאלתיך,
שלא אכחש את שאראה
ומה הם מעשי
אם אראה הכל
מבלי שתולעי האכזבה
תכלנה את רוחי
ובראשי לא יפשפש
סיפור מחלתך

שידלי וגרנר, התפוצצות עם עקבות טרקטור, 2006, הדפס לייזרכרום

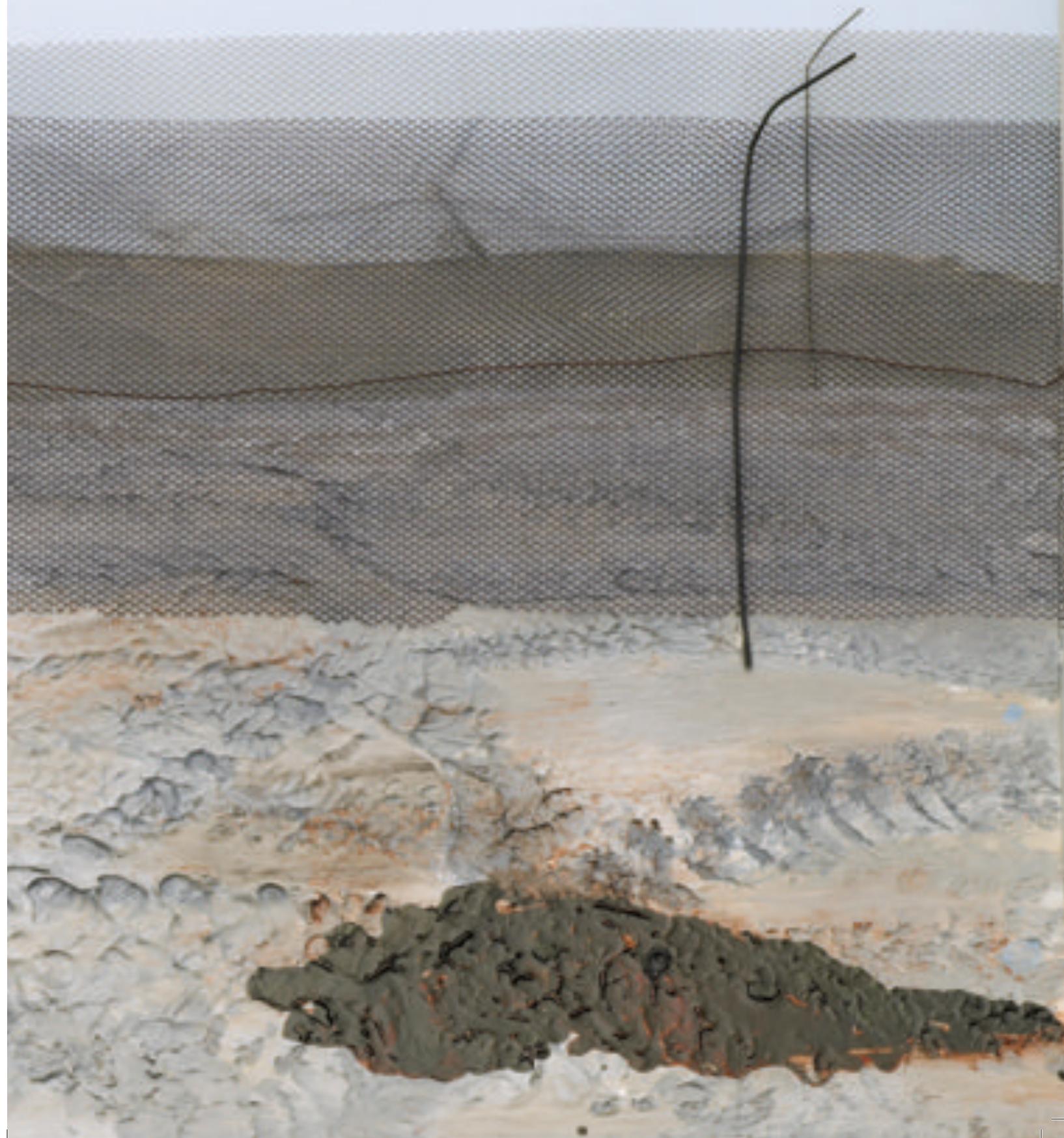

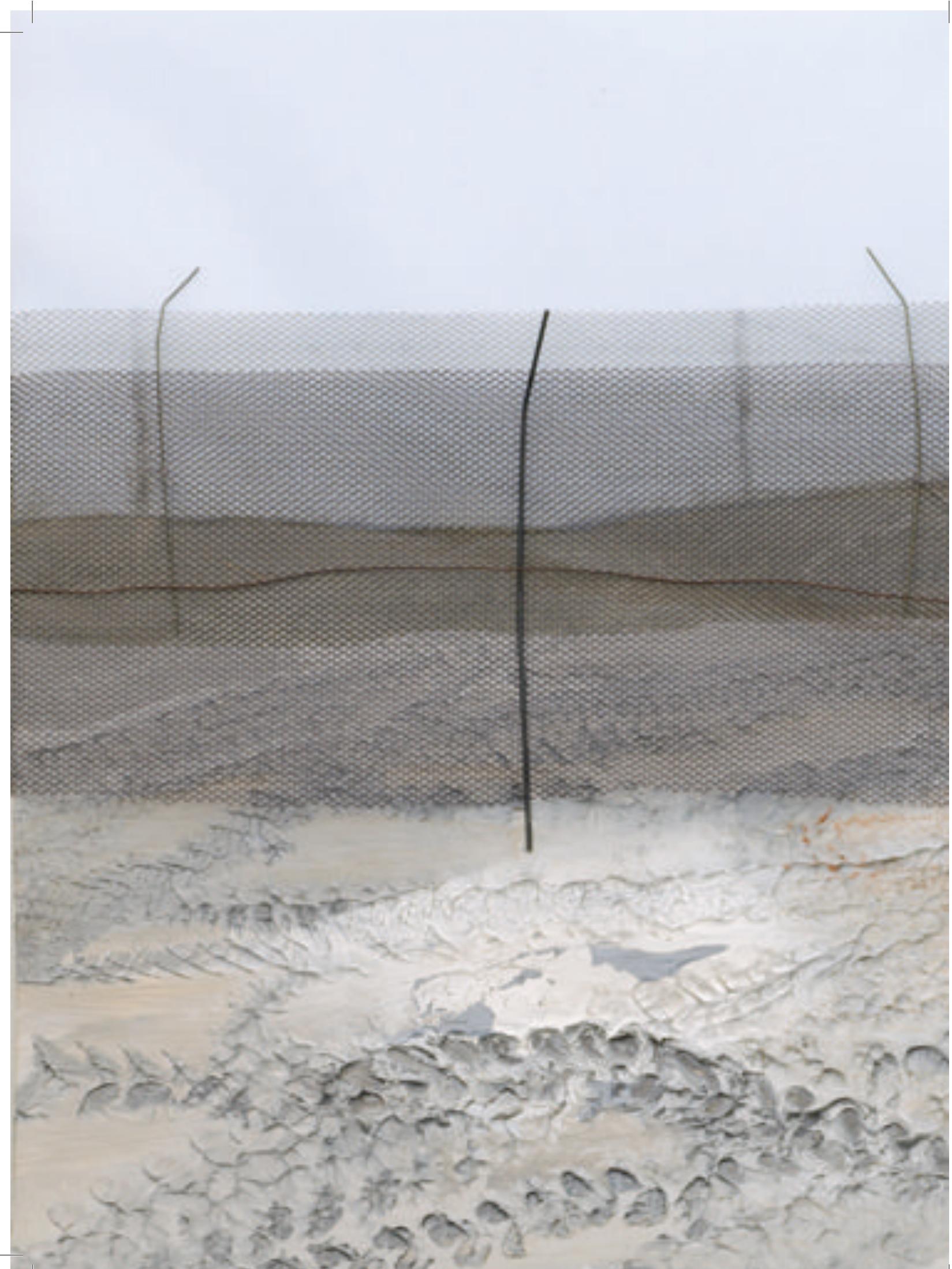
שידלי וגן, אקליפטוס עם חירבה, 2006, הדפס לייזרכרום

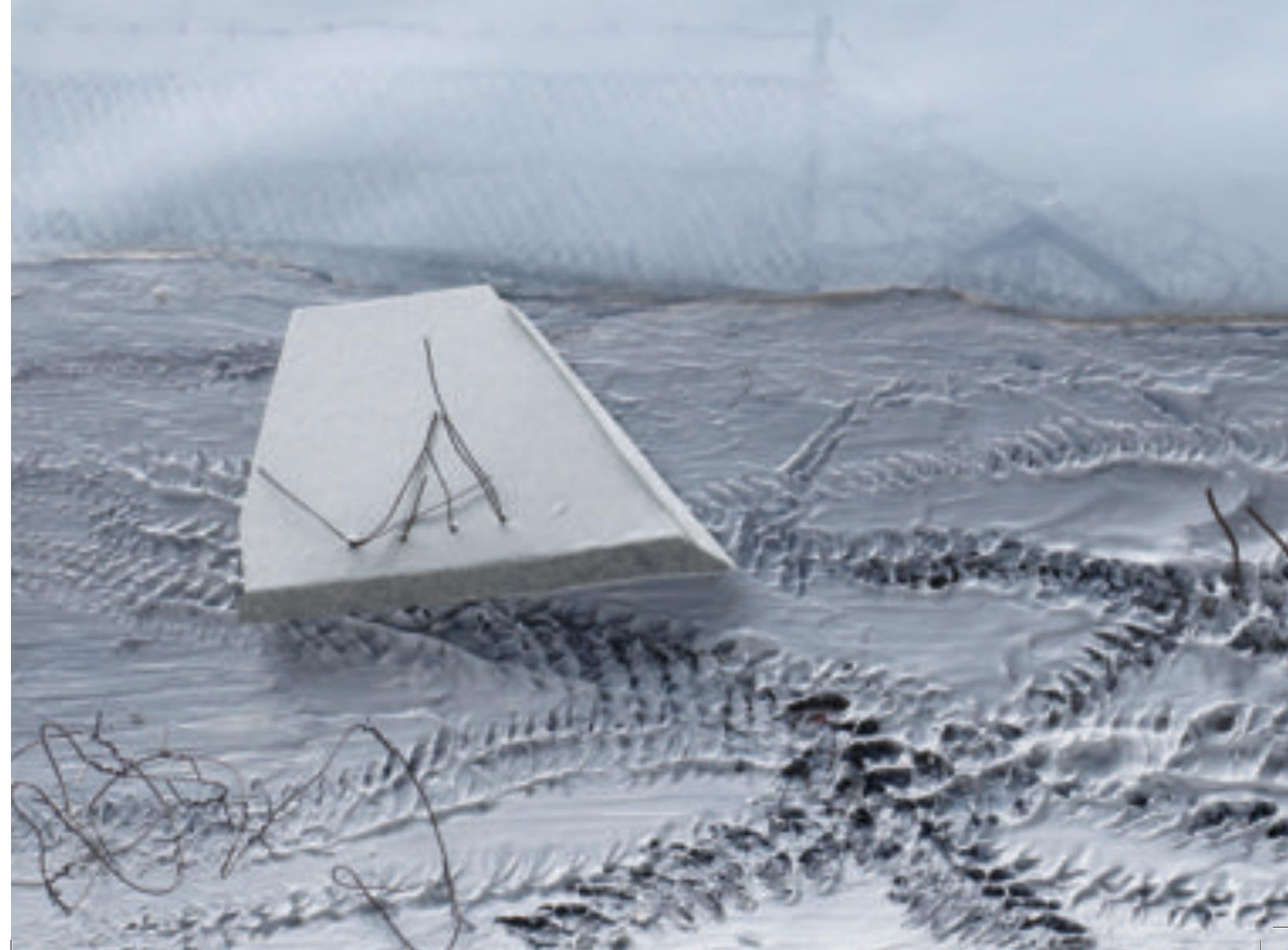

שידלי וGENER, גדרות ואספלט, 2007, אקריליק וטכנייקה מעורבת על נייר

שידלי וגןר, אתר בנייה וגדר, 2006, אקריליק וטכנייקה מעורבת על נייר

מה שנראה אוניברסלי ומקדם ועכשווי, תחשוד בו שהוא מייצג את אמנות ההיסטוריה

עפר כהנא ושידלי וגנץ מראיינים את לארי אברמסון

מעבירה מסרים סופיים ומוגדרים מראש וגם לא נמדדת במידות הקליטה של המסרם; היא עובדת לרווחה והיא עובדת לעומק, אבל אני מאמין שהוא מחולת תמורות. אי אפשר לדעת מראש בדיוק איפה ומתי זה יקרה, אבל מאחר שהאמנות נובעת, כמו המיתוס עצמו, מהנסיבות שאין להם הגדרה ידועה מראש, טרם נוסחו כתקסט, יש לה הפוטנציאל להשפיע על תפיסת המציאות והזמן של אנשים.

תפיסה שקשורה גם בראייה?

לארי: אנחנו הרויודעים כמה הציולם מרכזינו גם כסוכן כМОן. אנחנו זיכרונו גם כסוכן של ההכחשה, גם באמצעות זיכרונו וגם כסוכן של תעטו והטעה. אבל גם במקרים חוויתיים כאמצעי של תעטו והטעה. אבל גם במקרה פחות ישירים, כמו ציור, אני חושב שאיני-אפשר להפריד את האסתטי מהפוליטי. בעיני האמנות הישראלית תמיד הייתה היסטוריהopolיטית, והוא הייתה ההיסטוריה בזמניהם שבhem על פניה היה לא הייתהopolיטית כלל.

שידלי: תוכל לתת דוגמה?

לארי: הדוגמה המובהקת בעיני לעניין זה היא המקרה של קבוצת "אופקים חדשים", שהמושפט הלירי שלה, בסוף

עפר: מאז שסדק נולד, מלוהו אותו דילמה אסתטית: מצד אחד אנחנו רוצים שזה יהיה כתוב עת שמכליל לצד הכתיבה הפלטית גם אמנות וספרות, ומצד שני אנחנו חששימים שמא החזות האסתטית המעווצבת פוגעת בתוכנו, באפקטיביות של הדין על הנכבה והשלכותיה. איך אתה רואה את המעורבות שלך באמן, ושל האמנות בכלל, בתחום הקשר פוליטי זה?

לארי: כשראיתי את הסדק לראשונה מאד קינאתי באמנים שעבודותיהם נכללו בו, כי זה נראה לי כמו התגשותם של חלום, חלום שלכאורה לא היה לו סיכוי להתגשם אבל שם הוא מתגשם, הוא מביא אותו לא פחות מסכמי לשינוי תודעתך בעצם המיתוס הישראלי. מאוד שמחתי להשתתף בגילון 3 של סדק, כי כשវיצו כתבי-עת שעוסק בנכבה, ובמיוחד בשאלת הרלוונטיות של הנכבה להיום, זה מההלך תרבותי יוצאת דופן ומאתגר. אני מאודبعد הפורמת האמנות, כי אנחנו מדברים כאן על מההלך שושאף לחולל שינוי תודעתך, וזה בדיקות מה שאמנות שואפת לעשות. אמנות אמנים עובדת באופןיים עקיפים ואיתיים, היא לא ישירה כמו מודעת פרסום, היא לא

לא לראות את המזיהות האנושית והפוליטית הקשה שסבירם. לפעמים, כשאני מסתכל בפתח מאות הקרים הפלשטיינים הנטושים, אני מנסה לדמיין את נוף הארץ בשנים שמיד אחרי 1948; זה בודאי היה מראה קשה מאוד לצפיה – בכל עבר בתיהם הריקים של אנשים שנעקרו ממקום ונהלמו – במיוחד לציבור של יהודים שנשאו בנסחם שלם טראומות רגשות טריות של רדיפה וניגוש. זה היה נוף בלתי-NESSBEL, והמופשט הלירי סיפק איזה מגנון אסתטי ואידיאולוגי של הדקה, של אידיאיה, של הסואת.

השאלת היא אם ביחסים האלה שבין אמנות והגמוניה באמת אפשר לראות יחסים חדדים כאלה, או שرك בעידוד אתה יכול להסתכל ולהגיד שהיא פה מין שיתוף פעולה לא מודיע בין האמנות לבין המערכת החברתית בה היא פועלת?

トラה, אני לא מתעניין במצבים בהם התרבות מוכבתת מלמעלה, מהשלטון המרכזי, וזה הרי טריויאלי. אוטו מעניינים המצבים שבהם התרבות מייצרת באופן ספונטני, מלמטה, ביטויים אידיאולוגיים קונפורמיים. בענייני המקירה של "אופקים חדשים" מעניין דוקא בכלל שבן גוריון לא אהב את הסגנון הזה, ובתערוכת העשור בספרים שבן גוריון עבר ליד הציור המופשט המונומנטלי "עוצמה" של זריצקי ופלט משחו כמו "מה זה הקשוש הזה?", ותדי קולק, שהיה מנכ"ל המשרד שלו, מיד דאג להחביא את הציור בפינה נידחת. בין זהה אכן קרה כך ובין שלא, המיתוס זה ממחיש שביעוני בן גוריון הסגנון המופשט היה לא מעניין, ואולי אפילו מאיים, כמו שהספרומטיזם והקונסטרוקטיביזם הרוסי היו לצנינים בעיני לנוין, ולאחר כך סטאלין. בגין העדיף לנראה שפה תקשורתית שאפשר להעביר באמצעות מסרים מוגדרים ולזרוד שם גם נקלטים בצד השני, והמופשט הזה, שברירת המועצות גונה על ידי השלטונות כ"פורמליזם" וככיסוך בורגני בניאנסים אסתטיים לשמן, היה חשוד בעיני. הפרודוקס המרתך בעיני הוא שדווקא הסגנון המוגנה בעיני השולטן היה לביטוי האידיאולוגי הקונפורמי המובהק של התרבות הישראלית.

עפר: כן, אבל אני שואל לא מנקודת המבט של השולטן, אלא מנקודת המבט של ההתנגדות, לאו דווקא לשולטן אבל

שנות הארבעים ובמהלך שנות החמשים, התקבל כאן באופן אוניברסלי כמעט, לא רק בחוגים נרחבים של האינטלקטואלית, בעיר ובכפר. הסגנון הזה, עם הכתמים האקורטליים הרגילים שלו, היה ככל אהוב שכולה לראות אותו בכל מקום, מאולמות המוזיאונים ועד לקירות הבתים. אם היה סגן קנוני לאמנות הישראלית, ככה הוא נראה. ובמונחים יותר ביקורתיים, אם היה "משטר ראייה" מובהק של האידיאולוגיה הציונית – מה שמרטין ג'יי (Martin Jay) מכנה "scopic regime" הראייה והמשטר הראייה של המופשט הלירי. הטענה הזאת אולי קשה לעיכול למי שהתחנן על ברכי ספר-העל של האמנות הישראלית, לפיה האמנים הפוליטיים היו אמני הריאליזם הסוציאליסטי שציוו על קירות חדרי האוכל של קיבוציהם והקימו אנדרטות הרואיות פה ושם ברחבי הארץ, ואילו זריצקי ושטריכמן וסטימצקי לא היו פוליטיים, אלא "סתם" ציירים טובים שעסקו, ברוח המודרניזם המאוחר, בערכים הטהורים של האסתטיקה המופשטת. הטענה של מ齐עה דרך אחרת לחשוב על ההיסטוריה של האמנות הישראלית: דוקא אמני "אופקים חדשים", המופשטים והאוניברסליים בהצהרותיהם ובתפיסתם העצמית, הם הם האמנים המגויסים האפקטיביים ביותר בשירות הציונות. דוקא האמנות המעודנת והרפלקסיבית הזאת היא שאפשרה את ההכחשה של הנכבה הפלשטיינית, את מחיקת הזיכרון הפלשטייני מהנוף, את כינונו של מרחוב חזותי ישראלי בתול', דף לבן וחלק עליו אפשר לציר את ישראל החדש והמודרנית.

ישראל: על רקע הפרשנות שאתה מציע המושג "מופשט לירוי" נשמע ככל אידונאי.

לארי: כשהם בונים את המופשט הלירי, על כל ערכו האסתטיים הגבוהים, כאמנות מגוista, זה אכן נשמע אידוני, ואולי אפילו ציני. אבל אני לא טוען שהאמנים אמרו לעצם "אני רוצה להכחיש את המזיהות באמצעות הסגנון הציורי הזה", אלא שהם וסבירתם האמנותית באמת ובתמים נתו אל השפה הזאת, בה הם ראו את המילה האחורה באמנות, ואילו הקהיל חיבק את השפה הזאת כי היא אפשרה לישראלים להיות גם מודרניים וגם ציוניים טובים, גם בעלי טעם מעודן ומתקדם וגם

טמון במהות של פועלות הציור. הרי ריכטר לוקח צילומים משטרתיים שלכארה הם סגורים וקריאים בטקסט חזותי, והפרק אותם לצייר, ובכך הוא עשה איזו מטמורפוזה של הטקסט הציומי לכלל "גוף" ציורי. וברגע שהדימוי הופך לצייר הוא נפתח למבט, כמו שג'ון ברגר אומר: "ציילום תמיד מתעד רגע שהוא, צייר תמיד מצפה לרגע שהוא".

שידלי: ריכטר בעצם פורם את הרגע הציומי, פותח את התפרים, מאפשר להיכנס פנימה.
לארי: הצייר תמיד מכהן לרגע שאתה תבוא ותתבונן בו, ותפיה בו במבט רוח חיים.

זה מוכיר לי שבמאמר שכבתה על וו.ג'.י.טי מיטשל (W.J.T. Mitchell) אתה לוקח את ההצעה שלו לשאול "מה הדימוי רוצה?" – "What do pictures want"? – ושליך אותה על הנוף, כדי לשאול "מה הנוף רוצה"? – "What does landscape want"?". אתה מרוחב אל הנוף את הרעיון של מיטשל בדבר איזה מרחב של שיח חברתי שטמון בתוך הדימוי, ומגיע לניתוח המעניין שמה שהנוף רוצה הוא שיאבבו אותו, ושיאבבו אותו באופן עיוור. אבל השאלה שלי היא אם הדימוי תמיד רוצה אותו דבר, או שהוא רוצה דברים שונים מאנשים שונים? זאת אומרת, איך כריש נדל'ן, לדוגמה, מסתכל על קטע נוף? ומה הנוף רוצה ממנו?

לארי: אני חושב שמיישל יהיה הראשון שישיכים אליו שכל מתבונן מכונן קריאה משלו. הוא הרי בא מלכתחילה מתפיסה דה-קונסטרוקטיביסטית שמנicha שאין תוכן נתון לנוף או לכל דימוי אחר, ושביל צופה קולט אחרת. אבל מעבר לדריעונות המוכרים שלמדנו מבארת' ושות' על "מוות המחבר" ועל היותו של הקורא מי שמכונן את המשמעות, מיטשל עושה צעד די נועז כשהוא עושה האנשה מטפורית של הדימוי ומיחס לו תשובה משלו. הוא מודע לכך שהרעיון הזה ספקולטיבי וביעית, וגם כותב על זה, אבל האינטואיציה שלו אומרת לו שיש הרבה פוטנציאל תאוריטי, וגם פואטי, במחשבה אפשרי לקורא דימויים דרך הרצונות והצרכים שלהם. באנגלית, דרך אגב, זה הרבה יותר מורכב, כי "want" זה לא רק "רוצה", במובן של "desire", אלא גם "לוקה", במובן "What do pictures want". לפיכך "lack". וזה גם "מה חסר לדימויים?", כמה הם לוקים. לא רק

לפחות לשיח הרוות. כמובן, אם אתה אומר שבדייעבד אפשר לראות שדברים מסוימים תפסו כי הם שירתו איזשהו צורך חברתי, גם אם הוא לא בא מהשלטון, השאלה שאני שואל היא אם לדברים כמו סדק, או לאמנות שאינה שואה בזרם המרכזי, יש איזה סיכוי להשפיע?

לארי: טוב, בעניין זהה אני מאמין בכךה של האמנות, וכמו אני חושב שש דק צריך להיות מכנים אורחים מבחינה חזותית, ככה אני חושב שאמנות עובדת בראש ובראשונה דרך העיניים, וכך היא משתמשת לתוך התודעה של הצופה וחודרת מבעד למחסומי ההגנה האידיאולוגיים והרגשיים של אחד בונה לעצמו. האמנות חדורות, וכשהיא חדורות, היא מאוד משפיעה. את הלקח הזה למדתי מסדרת "צובה" שלו. הרי נשאלת השאלה למה הסדרה הזאת, שהתחילה לעבוד עליה ב-1993, התישבה כל כך חזק בתודעה הציבורית, בו בזמן שדי הרבה אמנים – כמו מיכה אולמן, או אביטל גבע, או פנחס כהן גן – כבר הוציאו בשנות השבעים את האמנות החוצה, אל המרחב הפוליטי, ותיעדו בצלום את הפעולות "טריטוריאליות" שם עשו בשטח. אז למה "צובה" התישבה ככה בתודעה, תפסה נפח מיתולוגי כזה? התאוריה שלו היא שזה בגלל שהפרויקט הזה היה פרויקט בציור, ובגלל שהצייר "מכניס אורחים", הוא עוטף אותו דרך הראייה, לוקח אותו פניה אל תוך המרחב שלו, ואז כשאתה כבר אצלו אין לך יותר הגנות ואתה כבר לא יכול להתנגד לרבדים הקשים יותר שלו. יתכן שגם הדיאלוג שקיימי ב"צובה" עם זריצקי, האב האהוב והנעוץ של הצייר הישראלי, מי שהנחיל לדורות של בניים ונכדים ערכיהם של ציור טוב, מה שנקרה במקומותינו "צייר נטו" או "צייר צייר", הוא זה שאפשר לי – דוקא באמצעות השיחה הביקורתית עם האסתטיקה המשובחת שלו – "לרצוח" את האב המיתולוגי הזה ולהתמודד עם המצע האידיאולוגי הסמוני שלו.

עפר: לערער, לשאול שאלות.
לארי: כן, זה הדבר שאמנות עשו. קח לדוגמה את המקרה של סדרת "אוקטובר 18", של גרהרד ריכטר. קשה מאוד, במונחים טקסטואליים, להגיד על מה הסדרה הזאת, ולהבין למה היא עבדה ולמה היא הפכה למוקד של שיח של אמנות ופוליטיקה. נראה שגם פה הסוד

של שלושים וחמשה הדפסים של אמנים ישראלים ופלסטינים נגד הכיבוש. בעוד אנחנו יושבים על העקרונות – קץ הכיבוש, שתי מדינות לשני עמים, בירה משותפת וכיו"ב – קם לו אריאל שרון, הארכיכובש, ואמר בכנסת שלא יפה לכבות עם אחר. בלי להיכנס למניעים של שרון ולתוכנית ההתקנות שלו, וגם בלי להשנות את עצמי שהשיני בעמדות שלו נגרם בגל שהוא ראה תعروכות של אמנים נגד הכיבוש, אני בכל זאת רוצה לטעון שכן, זה גם בגל תعروכות של אמנים נגד הכיבוש. וזה בגל עשרות שנים של הפגנות של אינטלקטואלים נגד הכיבוש, בגל אינספור הפגנות של נשים נגד הכיבוש, בגל שකוצה קטנה וזניחה מבחינה מספרית הינה להצלחה לציבור הרחב, מהאיש שברחוב ועד לראש הממשלה, סט לשוני חדש, סט אלטרנטיבי של מושגים שהביאו איתם אידאולוגיה אלטרנטיבית, ובהדרגה גם מציאות אלטרנטיבית. זה לוקח זמן, וזה מייאש ומתיש, אבל זה קורה. אי-אפשר לשים על זה את האבער ולומר בדיק איפה ומה תזה, אבל ברור לי כמשמעותה של היום הוא במצב תודעתי אחר ביחס להיסטוריה של הכיבוש וביחס להיסטוריה של 48', מאשר הישראלית של ימי ילדותי.

הדוגמה השנייה שרציתי להזכיר עלייה קرتה בשנת 2004, כשהארגון רופאים ללא גבולות פנה לאמנים ישראלים ופלסטינים כדי שיתרמו דימויים למוסך מיוחד נגד חומת ההפרדה. למרות שמאוד קשה לי לעבד בכיה, לפי הזמנה, בסופו של דבר עשתית עבדה שהתבססה על הצבעים מחומת הביטחון המפרידה את הכפר הפלסטיני ביר נבאללה מכביש 443, שעלה הרשותות צירעו קשתות אוריינטליות שמבuden נשקף נוף ריק – רצועה של אדמה יוקה ומעליה שמיים תולים. על גבי הפשטה הישראלית הזאת, הפשטה צורנית שהיא גם הפשטה אידיאולוגית המ蘊קנת את הנוף מפלסטינים ומציגה יציג אוטופי של ארץ ציון בתולית, הופסתן קרו אנכי מפheid ושחור, מין "זיפ" נשבג של ברנט ניומן שהפך בגרסתו הישראלית לחומה. המוסף התפרסם בו זמנית בתל-אביב וברמאללה, וכעבור איזה שבוע וחצי אני מקבל שיחת טלפון מעיתונאי שרווחה את התגובה שלי לגרפיטי שכיסה את תל-אביב, והיה מבוסס על העבودה שלי באותו מוסף. לא ידעת עלי מה הוא מדובר,

שלדים ייש תשוקות – רצונות וצרכים – אלא שיש להם גם העדר, חוסר יסודי שרק הצופה יכול למלא אותו. בכלל, נראה לי שהוא שמתיש מנסה לעשות בתאוריה שלו על דימויים, ברוח מה שאמרה קודם, זה לפתח בתחום הדימי חיל דיסקורסיבי. כשהוא כותב על הטוטמיות של הנוף, הוא מתיחס אל הטוטם כאל סימן שתמיד מתלווה אליו רשות חברתי, שהוא תמיד קשור לבני אדם וקשרים ביניהם. כשכתבתי את "What does landscape want?" הטוטם היה הסדק שנכנסתי בדרךו, המרחוב הדיסקורסיבי שמאפשר לחשב על הנוף בעל דימי ולשאול מה הנוף רואה, ומה חסר לו. אבל אתה שאלת על כריש הנדל⁴⁵: מה הוא רואה בנוף, מה חסר בעניינו בנוף?

עפר: בניין.

לארי: נכון, באידיאולוגיה הציונית הנוף הוא תמיד רק רקע לבניינים – לעיר עברית, לחומה ומגדל, לה坦כלות.

עפר: אני רוצה להתעכ卜 על השאלה הזאת של המרחוב הדיסקורסיבי שנוצר באמצעות הדימי של הטוטם. במאמר שלו על מיטשל אתה מדבר על חומת ההפרדה בעל סוג של טוטם שמצד אחד יש בו משהו גם נראהמושך...

לארי: החומה היא קודם כל נורא פוטוגנטית, כולם ווצים לבקר בה וצלם אותה.

עפר: כן. אבל מצד שני, האם באמת יכולה להיווצר סביב החומה, או סביב כל טוטם אחר הניצב בכיכר העיר, או יושחו דבר שפוך מעבר למרחוב ההרמתי של הגלריה או המזיאון? האמנויות מאוד מצומצמת ופונה לקהל מאד מסוים, ולצערנו גם סדק לא יעוזר לה כי הוא פונה לקהל עוד יותר מצומצם. אתה לא מרגיש שיש משחו טרגי בפער בין ההכרה התאורטית שלנו לדבר האפשרות של האמנות להיות חיל דיסקורסיבי, ובין

המציאות בה האמנות רוחקה מאוד מההשפעה? לארי: אני לא יודע לענות על השאלה הזאת במונחים אבסולוטיים, אבל אתן לך שתי דוגמאות מהניסיונו שלי הלהה למעשה. יש קבוצה גדולה של אמנים ישראלים שמתהילת שנות השמונים מציגים תعروכות משותפות עם אמנים פלסטינים, תמיד על גבי פלטפורמה פוליטית משותפת נגד הכיבוש. ב-2002, ל夸ראת השנה ה-35 של הכיבוש, ישבנו לנשח את העקרונות שלילו TICK

הrik זה שמננו נובעת האמנות ואליו היא נשابت. מבחינה זאת אני חשב שההרכבה שלכם את מושג הנכבה היא מהלך טוב, כי היא אומרת שלא צריך לעשות אמנות במיוחד על הנכבה, כי כל אמנות היא על הנכבה.

בכל זאת עלה אצלנו הרעיון ליצור איזושהי קבוצה של אמנים שלוקחים על עצם בצורה מודעת יותר את העיסוק בנושא הנכבה, על כל הרוחב שלו, כולל המובן הווה של "הchor השחור" שדברת עליו עכשו.

שידליך: אני דוקא חושבת שהכח של סדק הוא יכולת לשקוף דברים שבאמת קיימים בתרבויות, וכך ליצור סוג של מרכז מאד חזק, שהוא נשאר, מין מרכז רעוני כזה, עין הסערה.

השאלה עולתה במלוא חריפותו בסדק 3, שהיה גילון שמתכל קידמה על שאלות פרקטיות של שיבה, ממש על מודלים ותוכניות עבדה: איך פליטים חוזרים, מדינה אחת או שתים, וכו'. היה לנו تخופה שבכל המסגרות, אפילו המתקדמות ביותר, שבahn מדברים ישראלים ופלסטינים ואנשים מכל העולם על הנכבה, תמיד נעצרים במנטרה הזו של זכות השיבה, אבל ברגע שמתחילה לחשוב צעד אחד הלאה – יש בלוק, נראה קשה לחשוב על מצב בו השיבה היא עובדה קיימת. מבחינת הטקסטים כן הצלחנו לאסוף כמה דברים משמעתיים שמנסים לעשות את הצעד הזה, לעבור את הכassis, לחשוב הלאה, אבל כשניסינו לחשוב באותו הקשר על אמנות נתקענו. נדרש כאן סוג אחר של חשיבה, אולי דמיון של מציאות שאיננה קיימת, אולי חזון, פרטיא או קוילקטיבי, שימוש קידמה אל העתיד. עם כל הביעיות של חשיבה כזאת, שאולי מגויסת מדי ומתחילה יותר לארקיטקטים ולמעצבים, בכלל ואפזיה להשתמש באמנות כדי לדמיין מציאות אחרות.

לארי: תראה, אתה מדבר כאן על מחשبة אוטופית, ואתה מציג אתגר מאי קשה לאמנות היום. אתה בעצם שואל אם יש אמנות אוטופית היום, והתשובה היא כנראה "לא".

שידליך: אמנות אוטופית או אמנות שמתעסקת באוטופיה? זה לא בדיקות אותו דבר.

לארי: אמנות שמתעסקת באוטופיה זה דבר אחר למורי, לא חסירה אמנות פוסט-מודרנית שማפרקת את המיתוס

אבל אחר כך, כשהסתובבתי ברחובות, ראיתי שאכן אלמונים עשו מהצייר שלי גרסה גרפייטי, הפכו אותו למין סמל, וצירו אותו ברחוב תל-אביב, ואחר כך גם בחיפה.

עפרה: אבל הם לא הבינו אותו, הם עשו אותו אחרת. כמובן, הם שינו את היחס בין הקוו השחור המפheid ובין האפקט הירוק/תכלת. הם הפכו את המאהה שלו נגד הברוטליות הדכאנית של חומת ההפרדה לסמל של שתי מדינות לשני עמים, סמל בו גבול מפheid הוא התנאי לקיוםו של היוק הפלסטיני לצדה של התקכלת הישראלית.

עפרה: ואתה יודע מי הם? כמובן, עד היום אני לא יודע בדיקות, למרות שכבר שמעתי כמה וכמה תאוריות מזימה בעניין זה. אבל אני מסביר לכם את הסיפור הזה כדי להציג שאתה לא יכול לשולט באירועים שמתפשטים מאבן שאתה זורק. אתה יוצר דימוי, שולח אותו למרחב הציבורי, והוא נוגע לאנשים, והם עושים בו שימוש, ולעתים גם שימוש, כמו שקרה במקרה הזה, ברגע שהדים נמצאו שם בחוץ אתה לא יכול לדעת איך דברים יתגללו, יותר מדי אנשים מעורבים זהה. הדברים פשוט מתגלגים.

עפרה: בהקשר זה אני רוצה לחזור להערה שאמרת קודם, לפיה קשה לך לעבוד לפי הזמןה, ולקשרו אותה להתלבשות שמלווה אותנו בסדק: עד היום, כמעט העבודה של מאשה זוסמן לسدק 2, שום עבודה שפרנסנו לא נעשתה במיוחד לסדק, למרות שמאחורי חלון עמד רצון להתייחס לנכבה ישירות. אנחנו שואלים את עצמנו אם להמשיך בדרך הזאת, או שואלי הגע הומן להתחילה לפנות באופן פעיל יותר לאנשים ולזום עבודות "יעודיות" לسدק.

לארי: לפי דעתך הכוח של סדק טמון ברגעון שמכובטא בתה הcotורתה שלו: "כתב-עת לנכבה שכאן". ככלומר לא רק דין ב"נכבה שאוז", אלא ניסיון לעשות אקטואלייזציה של הנכבה, להגיד שאתה צריך להיות פלسطينי כדי לשאת את הטראותה של הנכבה, וה לנכבה מתמשכת כל עוד נמשכים הדיכוי ושלילת הזכויות ושלילת המקום. יותר מזה, הרעיון הזה אומר, במובן כמעט מטאфизי, שתמיד ישנה נכבה, ולכן תמיד תהיה אמנות שעוסקת בנכבה, כי אמנות תמיד עוסקת ב-homelessness. אמנות נובעת מאייה העדר, מתחום, תמיד יש בינו לבין את

לארה: כשתומאס קון תיאר בשנות השישים את המבנה של מהפכות מדעיות כתהליק של החלטת פרדיגמה שלטת בפרדיגמה אחרת, הטרמינולוגיה הזו שלו תפסה חזק ככל אופנה אינטלקטואלית חולפת נתפסה כפרדיגמה חדשה. קון עצמו מחה על הפichtet הזה שנעשה במושג הפרדיגמה. לשיטתו ה兜ות של ניוטון ושל איינשטיין היו פרדיגמות – מהפכות גדולות של שינוי תפיסתי כולל – ולא כל תאוריה סוציאולוגית או אסתטית מתחלפת. ברוח זהו אני חושב שגם בענין השינויים במשמעות ראייה ציריך פרספקטיביה רחבה יותר: הם לא מתחלפים כל כך מהר. אם האינטואיציה שלי לגבי המופשט הליררי תקפה, והמופשט הישראלי הוא אכן ביוטי לאותו משטר ראייה ציוני שקראת לי "אמנות ההסואה", אז אני חושב שגם היום זה משטר הראייה שלנו. הצוינות לא יכולה משטר ראייה אחר, היא לא יכולה: אתה הרי מבין שכאשר אתה אומר "בוא נעשה את הצד המחשבתי אל השיבה", כאילו היא עובדה קיימת", אתה בעצם מניח שהצווונות סיממה את תפוקה. וזה לא פחות ממהפכה, וככל שיותר אנשים יחושו שהגע העת לפרק את האידאולוגיה – ואת הפרפקטיקה – הצוינית, וכך יש סבירות שאכן יתחולל שינוי פרדיוגמי, ובעקבותיו כינון של משטר ראייה חדש. אבל בתוך הצוינות לא יכול להיות היסט פרדיוגמי כזה, ולפיכך מה שאנו רואים היום באמנות הישראלית, בגדול, אלה הפנים המעודכנות של אותו משטר ראייה ציוני ותיק.

עלר: איך נראות הפנים החדשות האלה? בענין הזה המבחן הוא כזה: מה שנראה אוניברסלי ומתقدس ועכשווי, תחשוד בו שהוא מייצג את אמנות ההסואה. יש סיגים לעיקרן הזה, ואנשים בודדים שחורגים ממנה, אבל בגודל אני חושב שהאמנות העכשווית שמתעסקת בעצמה ובטרנדים בינלאומיים מודרניים – מה שנקרא "אמנות הבועה התלא-אבייטית" – היא אמנות שמנציחה את ההסואה. הסתימות האדישה שקנתה לה אחיזה בגוליות היום היא ירושתו החוקית של המופשט הליררי. הרוי תרבות חזותית שלמה לא מתפוגת ביום אחד. מרטין ג'יי השתמש במושג "משטרי ראייה" כדי לנסוט ולאפין את המודלים התפיסתיים של הרנסנס ושל הבロック. אלה תקופות שלמות, לא כמו עשרות שנים, אלה תרבויות שלמות

האוטופי המודרנייתי וידעת לדבר עליו מרחק ביקורת. אך האם יש אמנים הום שהולכים מעבר לתהום, מעבר למביי הסתום, ומוכנים לנוכח אוטופיה חדשה? יכול להיות שאתה מסמן כאן אתגר שקטת מקדים את האמנות, אתה מבין?

עלר: הוא פוסט אנרכונייסטי...

לארה: הוא פוסט-איירוני, הוא פוסט-בקורת. מה שאתה מצביכן בפני האמנים הוא אתגר חזק, מעורר מחשבה: "או. קי依", אתה אומר, "הבנו את החולמים של הציונות, הבנו את הכרם העזיר שללה, הבנו את כל מנגנון השליטה באמצעות המבט והגראות. עשים אמנות ביקורתית כל כך טובה שהנחלתם לנו את הדעת הזה, אבל מה עכשו? איזו תמורה תציגו לנו של העtid?" מאוז מלחתת העולם הראשונה אמנים עוסקים בפרק האשליה של שלם אוטופי, ועכשי, בשיא תהליכי החתפוקות והפרגמנטציה של תמונה עולמנו האורית והגלובלית, אתה בא ומבקש מأتנו לחזור הביתה, אל הייצוג האוטופי? במובן הזה כולנו פלייטים, כולנו רוצים לחזור הביתה, ולא יוכלים.

עלר: ואיך זה נראה לחזור הביתה באמנות?

לארה: הדינמיקה הזאת של לפרק ולהרכיב, לפרק ולהרכיב, היא מהותית לאמנות, ובחלט יכול להיות שעבורנו יותר קל לפרק מאשר להרכיב. יותר מסוכן להתחייב, יותר מסוכן לאסוף את החלקים. אבל אין שפה בלי חלקים. איך אני יכול לחשוב בעלי חלקים? כל המחבגה שלי היא פרגמנטרית, כל החוויה שלי ותפיסת הדעת שלי והתפיסה האסתטית שלי היא פרגמנטרית. נדמה לי שהarmaה היא הדבר הכי קרוב שאני מכיר לשיבה הביתה. הבית מונח יחד עם כל שאר השברים בערימה, ובסיומו של דבר העarmaה היא הבית. האתגר של האמנות היא כנראה להרכיב בית מתוך החלקים.

עלר: אני רוצה לחזור לעניין של "משטר ראייה", ולשאול איזה סוג של משטר ראייה יש היום. התהוושה של היא שיש היום מצב הפוך, שאין היום מצב של חוסר ראייה או חוסר ידיעה, אלא דока של רויה. כולם רואים את הדימויים בטלזיה ובעיתון, וכайлו אומרים: "די, ראיינו, זה פאסה, הכיבוש כבר פאסה, הנכבה כבר פאסה, הפלסטינים כבר פאסה". לאור התהוושה הזו אני רוצה לשאול איזה סוג של משטר ראייה קיים עכשי, ואיזה סוג של פעולה אפשר לעשות היום בהקשר הזה?

כמו שבנימין כותב, "להשתהות ולאחות את השברים". התקווה של האמנים, ושל כל אלה שראו את ההיסטוריה במילוא הרסנותה, היא שיצליחו להשתחרר מהמלכודת של ההיסטוריה, לעצור לרגע את גלגל הזמן, להרים את החתיכות, לרפא את השברים ולהרכיב מהם תמונה של עתיד טוב יותר.

שכננו את הרציונליות של הפרטקטיבית ואת הדrama של האלבסון. על אותו מסקל, כשאני באתי והצעתי את ההسوואה כמשטר הראייה של הציונות, זה היה ניסיון לשים את האבע על המודל התפיסתי של אידיאולוגיה שלמה, לא של סגנון ציורי אחד. תראה, כשהושבם על המאמץ של דור המדרינה להעלים מעין ומתודעה את הצד המפוקפק מוסרית של מלחת העצמות, ברור שזה היה מפעל קולקטיבי אדריכלי שכולם היו שותפים לו – הגננות, הגאנגרפים, הארכיאולוגים, הבלשנים, הערנים, וגם הציירים. אני לא בא להגיד שהיתה מזימה מאורגנת מלמעלה להסתיר מהדורות הבאים את הגירוש והnis�ול של תושבי הארץ הפליטניים, אלא שככל היישרים, כל אם וכל אב, ידעו באופן מאד פנימי שכדי לשוד עליהם לקחת חלק במשימת ההסוואה. כשהיהי ילד כל זה עוד היה טרי, והמבוגרים היו מזהירים אותנו לא להרים פחית ישנות בשודה, שמא הן תחמושת ישנה מהמלחמה, ולא להיכנס לחירבות, שמא נלקחה בקדחת המערות. הימים אני חשב שהוא שבאמת הפחד אותם היה שנתקל בשיטוטים שלנו באותו מודחן מחריד שמאים תמיד לחזור – הגירוש. הימים הכהה לא בושת צורה אחרת, ובנופים המעצבים של הכבישים המהירים שלנו כבר משלבים המעצבים חורבות פלسطיניות מלאכותיות.

שירלי: אול' וה תא הוידי שלנו, החירבה הפליטנית.

לארי: לא, בענייני וזה יתר האקט האימפריאלי האולטימטיבי בו שרידי האחר מסופחים אל תוך מושגי היפה של התרבות השליטה. כמו שהאמריקאי ביוסטיטי פארק איינו יכול באמת לחווות את הנשגבות של הטבע בלי כמה שרידים מעוצבים של כפר אינדיани, כך תפיסת הנוף הישראלית אינה שלמה בלי חירבה פלسطינית. טראסות, עצי פרי, חירבות מתפוררות – זה פשוט יפה בעיניינו. וככל שזה יפה יותר – ו"טבעי" יותר – זה אפקטיבי יותר מבחינה אידיאולוגית, מבחינת אמנות ההסוואה.

עפרה: חנה ארנדט מגדרה את הפוליטי כמקום בו כל אחד יכול להתחיל משהו חדש. אתה חושב שיש לנו החרות הזה להשתנות, לשנות את גורלנו?

לארי: השאלה שלך מזכירה לי את "מלך ההיסטוריה" של ולטר בנימין, שכנפיו לכבודם בסערת הקידמה המנשבת מגן העדן, והוא נידון לראות בעניינים קרועות מאיימת את שואת ההיסטוריה נעמת לרגליה, מבלי יכולת,

תיק הביארה

ג'וי הילדן
מאנגליה: נגה וינר

אסאמה זעתר, מיאל (בערבית: אילה ותפירה), 2006 ►

הקדמה לתרגום לעברית

כשהייתי בת 19, על סף הבגרות. מותו היה עבורי מכח קשה. היינו קרוביים זה לזה עד מאד.

את רוב המחק Urctti Mbiti, עברת על קלסרים ו קופסאות מכתבים, יומניהם ותמנונות מהיותם של הורי. מידע רב מתוך אותם חומרים מופק, וחלקו الآخر עוד יופק, בספרייה הקוקורית של הארכיבפורד קולג', פנסילבניה, ארצות הברית.

امي הייתה קרובה למשפחה בדורם דקוטה. היא כתבה להם לעיתים תכוות ושםה עותקים של אותם מכתבים. אספה רבים מהם מארכיוני משפחה פרטיים וקרובי משפחה, רוכם מתארים את תקופת ראשית חייה ברמאללה. המכתבים היו יקרים לאביה. הוא אצם, ופרש חלקים מהם בעיתון המקומי. שני הורי כתבו יומנים משך רוב תקופות חייהם, ורוכם נותרו גם אחרי מותם.AMI הייתה אחראית לשימורו של ארכיוון משפחתיו, אותו אני מארגנת בהדרגות המשך השנים. כמעט כולו כתוב באנגלית. תיק הביארה הוא אחד הפרקים בביוגרפיה אותה אני כותבת על אודות אבי. ביארה היא מילה בעברית, משמעותה חווה, או פרדס.

שמי ג'וי הילדן, בתו של מהנדס פלסטיני ומורה אמריקנית, שניהם בני התנועה הנוצרית הקוקורית. אבי, ח'ליל טוטה, משפחה ברמאללה, היה מנהל של ה Friends Boy School ברמאללה, פלסטין, משנת 1927 עד 1944. אמי, אמה מרשל טוטה, לימדה באותו בית הספר באותן השנים ונישאה לאביה בשנת 1929. אני עצמי נולדתי בשנת 1935, ומשפחתי – אחי הבכור נبيل, אחותי סביל, שני הורי ואני – היגרה לארצות הברית בשנת 1944, שם גם נשארנו.

נהייתי אמנית ומורה, הקמתי משפחה, וחיה שתיים-עשרה שנים עם בעל בערב הסעודית. ספר על אודות רכמה בדויתא, עברו ערכתי מחקרי שדה במחלך חי בחצי האידער, נמצאת כתעת בתהליכי הוצאה לאור.

בשנת 1997, לאחר שכבר נפטרו הוריי וגם אחותי, התחלתי במיזן קופסאות הממורבליה של משפחתי, והחלמתי לכתוב ספר על אבי. עד אז לא פורסם דבר אודות חייו, ודעתה הייתה שאת סייפו רואוי בספר. ביקשתי להפץ גם אינפורמציה נוספת על משפחתי, כדי ללמידה להכיר את הוריי כמבוגרת. אבי נפטר

תיק הביארה

אווה רושמת:

הביארה במצב מצוין. הדשן של ח'יל חיזוק את העצים הנחשלים. ח'יל מאושר. הליכות טובות ברחבי המקומן. (יומן, 11 בספטמבר, 1942).

הבית שלנו היה מבנה אבן פשוט מאוד בן שלושה חדרים, מרוחט בדלתות ומואר בלבד בלילה במגורה. ישנו בימות מתקפות ואכלנו בשפטות. במקום היה בית שימוש חיצוני, שהועבר כאשר החור שימש כבוד שופcin התמלא. (ראיון עם נبيل טופה, 6 ביולי, 2007). אמא הייתה מטפסת אל הגג השטווח בסולם, לצייר את הנוף ברישומים ובצבעים. לעיתים נדרירות היה יכול להרשאות לעצמה לצייר ברמאללה, שם היא לימדה ומילאה את חובותיה כאשת מנהל וכאמ. "מסימת שק ורעפים נסף, קוראת ורושמת. הילדים וח'יל מבלים בנעימים. הולכת בראש הגבעה וצופה על הים והסביבה. עוד יום מושלם" (אווה, 29 בדצמבר, 1939). שנתיים לאחר רכישת החווה אמא כתבה במכותב משפחתי איזה מסע מחנאות אדר"ר היוותה ההליכה לשם. היה שם אז רק חדר אחד, והם עשו לעצם עוד מקום בעורת אוחל. היא מתארת לפרטים את האוכל הנפלא שאמונה בישלה ואין היא צפתה בה מבשתת כדי ללמידה ממנה.

הרווחים מכירת פירות הביארה נועדו לממן את הלימודים שלנו, שלשות הילדים, בקורס, ייעוד שאותו מעולם לא מילאנו. הרישום הראשון ביוםן, שבו מתיחס אליה ח'יל כל"ה "החווה", היה בספטמבר 1938, כשהיא הייתה בת שלוש. היא נרשמה ב-1942 כבעלית יותר מ-49 دونמים, בערך 15 אקרם. בן דודו קנה אדמה

בצדה השני של הדרך וגידל בה עגבינים.

הנחלת הייתה ממוקמת כ-12 מיילים צפונית לע'זה וכמייל וחצי מהים התיכון. הקרקע הייתה חולית ושיחים צ茂ה בה. "נהנינו מהריה והנהמה של הים..." (אווה, מכתב משפחתי, 9 ביוני, 1936). סוגים שונים של עצים גדלו באוזר, ביניהם עצי קיקיון (אווה, מכתב משפחתי, 9 ביוני, 1936). אני זכרת פעם אחת כשהשכלנו אל החוף, בדרך שנראתה ארוכה מאוד לילדת קטנה, וחמה מאד. מצאנו שם צדפים נחדרים.

אם מתרת את מקומה של החווה:

פרנק [אחיה של אווה בארא"ב] שאל אםפה נמצא המקום שלנו. הוא נמצא שמונה מיילים מע'זה ומיל וחצי מהכbris הראשי לע'זה ומיל וחצי מהים. אנחנו חותכים דרך הגבעות מערבה על דרך סוללה, ועלים על דרך החץ שמובילה מירושלים ליafia. אנחנו

ילודתי עברה עלי בפלס틴, בעיקר ברמאללה, שהיתה אז מרחק שנים-עשר מיילים מצפון לירושלים. אבי, שנולד והתחנך במשפחחה קווקזית מרמאללה, היה המנהל של בית הספר לבנים של "אגודת הידידים", משרה טובענית שהיתה כרוכה במעורבות קהילתית גבוהה. אני זכרת את הביארה כמקום מיוחד מאוד, עולם שונה מזו של רמאללה, שהיתה בשנים ההן עיר נוצרית בעירה, ותושביה קשרו זה לזה בקשרי מוצא משותף.

אבי אהב את הביארה. מטע התפוזים בהרbia, מעט צפוניות לע'זה, היה שייך לו. הגן שלו, מפלטו מהdagות והמתחים של עבודתו והפיסה הקטנה שלו מפלס틴. חטיבתו ככוח גברה בכל של חלפיו השנים. בסופו של דבר, לאחר החלוקה של פלסטין, נותרה הביארה לצד היישרائي של הגבול, והפכה עבורה לזכרון, לתקווה אבודה ולתפקיד של מכתבים ובהם בקשנות לפיצוי ותיקון של העולה.

אבא קנה את הביארה בפרקואר 1934. הורי נפשו שם מספר פעמים בשנה. לעיתים קרובות התלוו אליו אורחים: מורים ומיסיונרים נוספים מבית הספר; בני המשפחה המורחבת, כמו בני דודים ואחים; עמיתים ותלמידים. אך ברוב המקרים חמקו לשם הורי לבדם או עם אחד או יותר מאיתנו – שלושת הילדים. הם העבירו את הזמן בעצליים, קראו וננהגו מהטבח. הם אהבו לאכול בטבע ולטיפל. אנחנו, הילדים, התענגנו על חיים נטולי לוחות ומגניבים, בהם שיחקנו שעות על גבי שעות בחול ובמים, ישנו תחת כיפת השמיים ונחנו בזרועותיו של אבינו על החול הקר בלילה, מקשיבים לסיפורו בדיניות. אני זכרת סיפור אחד על ירח עשוי מגבינה יrokeה. הגלקסיות בהבירות העצומות מועל היו אנציקלופדיות שמתוכן ליקט אבי אינפורמציה. לילה אחד, הוא סיפר לנו הכל על חייו, סיפור שלם בפני עצמו. הוא היה עוטף את כולנו אליו בעכיה הגדולה שלו, העשויה שיער גמלים, כדי להגן עליו מפני הטל.

בימנו, תאר ח'יל את הנאות מהחווה:

המשפחה ירדה לחווה. העצים היו במצב קצת יותר מעודד. העברנו את הימים בעצלתיים. הילדים, כרגע, נהנו לשחק בבריכה ובחול. הערכבים היו נחרדים – קריירים ונעימים. הכוכבים והירח הוסיפו לקדר ולקסם של המקומן. קראתי את "כישלונו של משיח" (?) של הנדרסון (יומן, שבת, 6 ביולי, 1939).

היא רידדה כדור בזק, הנעה אותו בזריזות בין ידיה עד שהיה דק ועגול, ואפתה אותו על ליריעת מתכת קמורה שהונחה על גבי סלעים. היא הוניה את המדורה שמתחת ליריעת המתכת בענפים וגללי גמל יבשים. לעיתים קרובות היא בישלה עבורנו ארוחות נהדרות, של לחם טרי, עוף וاورז. להכל היה טקסטריה חולית גרגירית, אלא שזו לא הפחתה מהטעם הטוב. אני זכרת אותה מכינה בזק ללחם ורואה אותה ודוחקת את התערובת המבעכעת באגロפה. היה שפע של פירות, דגים ומטעמים אחרים:

בערך בחמש בבוקר יחיא ואמנה הביאו שלושה עופות צלויים טוב וקצת לחם סארג' חם ופריך, וטסמה [הנאג שלנו] הכנין קצת סלט. בצהרים חימנו את שראית ארוחת חג המולד שלנו, וללנו משם. היה הביא לנו המון פירות, שק יוטה מלא תפוזים, סל של מנדריניות, סל של אשכוליות ותפוזים צרפתים, סל של עגבניות וקצת קני סוכר בשבייל הילדים. (מכتب מאוהה לאמה,

27 בדצמבר, 1938).

השתה של איש התחזקה כל מבנה ארוך המיעוד לחיה משפחה, סככה ארוכה לרוחב החצר לבני חיים ולצד, מתוך סגור לגילים בצד שלישי וגדר ברביעי. המשאבה הייתה מאחוריו הבית שלהם. אני זכרת את אמנה רוחצת תינוקת במשאבה, משתמשת בידיה לרוחץ אותה ומוחה את המים בסיבוב מהיר. נדהמתי לראות את הכיפה הקטנה שלראשה, ושעליה קמעות שנעודו להרחיק את עין הרע ולשמור על התינוקת בטוחה, מוסרת מראהה לקראת הרחזה. הכיפה לא הוסרה מהראש מעולם בשום הזדמנויות אחרת. הפעוטות שוטטו סביב בכוכנות, מנהג שהקל להרגלים לשימוש בשורותים. אמנה תמיד לבשה שמלה מסורתית בסגנון עותזי, עשוי בטון ששימש גם כבריכת השחיה שלנו. סביבה עצמה nisi ורודים וירוקים בצדדים. החלוק שמעל השמלה הגיע עד לקורסוליה, ולו צוארון בצורת ווי, קצת רקמה, ושרולים צמודים לאמה. היא ענדה צמיד כסף עבה עם תבליטים, שנראה כאילו אם רק תצפרק, תוכל להשתמש בו לתת מכח חזקה. החזאית של החילוק שימשה כמנשא וכעירים כשאמנה ישבה לעבודה.

ההורים שלי, חיליל ואوها טופה, טיפלו בעצים כמו שהוא מטפלים בילדיהם. הם נסעו למגדל² לנקות נפט, למשאבה אני מנינה. הם קנו דשן בתל-אביב.اما נסעה איתו במשאית. אבא כותב על ניסיון להציג את העצים מנוקרי רוח: "קניתי שש מאות מקלות מהשכנים בשלושה פאונד. הם היו מיועדים לתמוך בעצים שאך זה הנצז. שירוקו [רוח חממה] קשה נשבה ותלשה

יורדים ממנה ברמלה אל הדרך הראשית לעזה, עליה אנחנו ממשיכים עד שאנו מגאים בדרך קיזור שפונה אל המקום שלנו (אווה, מכתב למשפה, 4 בינואר, 1939).

לעתים קרובות דיברה אווה ביום שלה על הליכה "אל המדרכה" לכנסות עשי תיבול וירקות, או לעשות סיורים. ב"מדרכה" היא התכוונה קרוב לוודאי לדרכ הסוללה הקרויה ביתור.

בדואים חנו לפרק מוחן לשיח שלנו לכיוון מערב, בדרך אל החוף. אני זכרת את עצמי מתבוננת בהם ארגנים שטחים, שביחסן חyi אלמד לעשות עצמו. קנוו מהם ביצים, אלא שאין גם זכרת שהורינו לא רצוי נשאה שם זמן ממושך.

נחשפנו למגוון סוגים של חיות: ציפורים, חרקים. אני זכרת שימושי את הילوت המרוחקות של השועלים, "זואיס".AMA כותבת:

להקה של שרקרים בבירה מפקה בגיגוריה מזיקה נפלאה. (יום, 6 בינואר, 1941).

מצאנו קן של ארבעה זמיריים קטנים. ראיינו צרעה בונה את ביתה על התקורה שלנו ומכניסה לתוכו וחלים וביצים. (יום, 11 ביולי, 1942).

אחד מהברורוזים נטרף על-ידי שועל, אז הרגנו ואכלנו ברווז נוסף והכנו ממנו ארוחת ערבי טובה (יום, 12 ביולי 1944).

לאחר החיזוק הראשוני שקיבלו, עזיז ההדר שגשגו. הם הושקו באמצעות תעלות השקיה שנחפרו ביד. תעלות אלה הונזו על-ידי תעלות בטון שהיו מחוברות לבריכת השקיה, בירקה, שטח מרובע תחום עשוי בטון ששימש גם כבריכת השחיה שלנו. סביבה עצמה עץ גיאבה, גיאפה, וצמחים נוספים. אני זכרת את ניחוח ציפורני החתול כשהיהינו משחקים מסביב לבריכה. המשאבה שהעלתה מים מהאקווייר הייתה ממוקמת ליד המבנה לצד הדרך, שבו חי איש התחזקה יחיא, אשתו אמנה וילדיהם.

ליחיא ולאשתו אמנה היו ילדים ונכדים במגוון רחב של גילאים. לטפי, זידן וסרחאן היו שלושת הבנים הבוגרים והיו עוזרים בעבודת החווה. הייתה גם בת, בדריה. אמנה הייתה מטופלת תמיד בתינוקות, מבשלת ומכינה חובצה, לבן. היא חיבצה אותה בעור עזים שנתלה בשלושה מוטות שחובבו בראשם. אני זכרת אותה מיניקה תינוק, חובצת לבן, ואופה לחם סארג' דק ושטוח (אווה, מכתב לאמה, 27 בדצמבר, 1938) – הכל בויזמנית, כך נראה.

ירח יפהפה והאויר נמלא ב.nihוחה פריחת תפוזים, שנישא ברוח הלילה הלהה. תפנסנו את הרכבת בדירת סניד, התנהנה הקרובה ביותר אלינו (אח, נבל, זכר את אותו הלילה).

הרכבת הייתה דבר נפלא, ענקית ו שחורה בלילה, נושפת עננים גדולים של עשן, עינה האחת חודרת את החשכה, מנועיה וגלגלה שואגים וחורקים כשהיא מאטה ועוצרת בתנהנה. היא נראהתה מנותקת מהקרקע והייתי צריכה להיות מונפת למעלה כדי לעלות אליה. בפנים היה צפוף, כך שלפעמים היה علينا לחלוק את הרצפה עם צරורות ותרנגולות וכדומה. היא נסעה לאורך החוף דרך מדבר הנגב, עצרה בעזה ובתנתנות נוספת ולאחר מכן עלה לירושלים.اما מתארת את אחת הנסיעות לחוויה מירושלים:

לקחנו את רכבת אחר הצהרים לחוויה. עומס נורא מלך – תרגולות,لوحות פלה גליים,תותי עץ וכו', כמו כדי להכניות עניין לחיים. (יוםן, 8 ביוני, 1943).

גם הנסיעות באותו היו בלתי-ינשכות. נаг אחד היה טסמה, איש מצוי אפריקאי אשר עבד בבית הספר; אחר היה יעקוב, בן דודו המבוגר ממנו. פעם אחת אמא נהגה לזמן קצר, אבל הפסיקה לאחר שסיטה מהדרך והפחידה אותנו.ABA מעולם לא נהג במכונית. אני הייתי נתקפת מחלת נסיעה באופן קבוע. אני זכרת את המעבר דרך כפרים חוליים שבתייהם עשויים בוץ, בהם גדל סברס כמו גדרות, ועשן המדורות מפייז ריח חריף יהודי. ילדים מלוכלים לבושים כותנות נעצו מבטיהם בנו, נורדים מארך אחרית, בזמן שעברנו ב מהירות.

היוםנים של אבי מלאים אזכורם של המרד הערבי ומלחמת העולם השנייה. היו מחנות של חיילים פולנים וסנגלים לאורך החוף, ומטוסי מלחמה אמריקאים טסו הלו וחוור מעל הביארה:

האיכרים באזורי הרכבת אינם מעוניינים במרד. למעשה הם אומרים שהם מרצו ממשלה ומהחוק הבריטי. אילו הם רק היו משחררים אותם מעול היהודים (יוםן, יום ראשון, 16 באפריל, 1939).

ההורים של התייחסו מספר פעמים בחשש ליישוב היהודי הסמור:

נסענו לחווה דרך בית אור. נתקלנו בשתי יהדות צבאות עם מכשיר אלחות. היהתי מתוח באשר למעבר דרך הקולוניות היהודיות של רחובות וכו', לאחר

כמעט עשרים וחמש מהעצים". (יוםן, 18 באפריל, 1939). הוא מצין את הנזק שנגרם על ידי ברד בשנה אחת ויבול שכשל בשנה אחרת – תפוזים שנשרו על הקרקע לפני שהבשילו:

יבול התפוזים נכשל. לא ניתן לשוקו. קודם כל, מהרי ההובלה מركיעי שחיקים: משאית של 4 טון עלה 8 פאונד מהרביה לרמאללה. זה יותר ממאה התפוזים כרגע. יותר מכך, הברד (הבלתי-דרגיל) הרס והרכיב את הפרי על העצים. השלישי, האחראי על הפרדת מכר מה שהיה יכול ולשלל לכיסו את הכסף. (יוםן, 22 במרץ, 1943).

اما כותבת על הצלחה כמו גם על נזק ליבול: יצאתי באוטובוס של 30:7 לחווה. יום קריר וקודר. מנוחה טובה. היה מוכר מנדינות. ארנבת לאرومת ערבית. רבע מהתפוזים על הקרקע כתוצאה מהרווחות. היבול לא נמכר (יוםן 18 פברואר 1944). העצים יפחפים וכבר ניכרת בהם הדחיפה שננתן להם הדשן שמננו בפעם الأخيرة. (יוםן, 4 ביוני 1944).

דשן לא רק קנינו אלא גם אספנו. אני זכרת את עצמי הולכת לאורך הדרך עם אבא, אוסף גלילי גמלים יבשים בחזאתי, שלילה מורמים לייצור מנשא. את מלאי הזבל פרקנו בשטה גדול מוקף קירות בטון במתחם של יהיא: "ח'ליל ממשיך לערום מאגרים של זיביל [גלאים] כדי למלא את הבור". (היוםן של אואה, 12 ביולי, 1939).

רוב הביקורים לביארה היו במוז אויר חם. אבל הילכנו גם בחורף, וסבלנו מהקור. במקורה אחד נשאנו כל היום במיטה כדי להתחכם. אני זכרת נסיעות באותו או ברכבת, אבל היוםנים של הורי מספרים על נסיעות באוטובוס מרמאללה לירושלים, מירושלים ליאפא או לצד ומשם במנית לחווה. פעם אחת סטודנט נתן להם טרמף מיאפא. המרחק מרמאללה להרbia לא היה גדול מאד, ואפשר היה להשלים את הנסעה במהלך בוקר אחד, אפילו בתחבורת ציבורית. כילד זה נראתה לרחוק מאוד.اما מצינית שהיתה הולכת את קמייל מהחווה לתהנתן הרכבת כדי לתפוס רכבת ב-30:4 לפנות בוקר, ולהגיע בהזרה לרמאללה בזמן כדי למד את השיעורים שלה. אני זכרת, בכיהרות רבה, את עצמי מטפסת על חמור באמצעות הלהה, מהזיקה את אוזני הרכוות, שומעת את טפיפותיו כמו כריות על הדרך החולית. היה

אווה סייעה ככל שיכלה לנשים המקומיות ולילדים ב嘴角יהם הביריאתיים. היה לה קופסת עורה ראשונה מצויה היטב שהיתה שימושית מאוד. אני זכרת נשים וילדים נעמדים בתור מחוץ לביתנו כדי לקבל עורה לעיניים שהזודהמו, לפצעים ולהחלות. היא לא הייתה מוסמכת לטפל בהם בדברים רציניים, ולעתים קרובות היה עליה לשלוח אותם. היה לה מוניטין באוצר של מעין אחות:

הלכתה להרbia וקהל התאסף לבקש עצה רפואי. (יומנה של אווה, 10 במרץ, 1940).

שש נשים ושמונה ילדים ערכו ביקור ממושך. אני מגישה עוגיות. נער עם בעיה באוזן מבקש את עורתי. (יומנה של אווה, 16 ביולי, 1939).

להורי היו מגים תכופים עם אנשי הכפר הרבאי ועם מקומיים נוספים:

חיליל לקח את הילדים לחוף הים יומ אחד, וכולנו התארחנו במטה התפוזים של המוכתר של הרבאי [בן דוד של חייא], הכפר הקרוב אליו. הכפר היה מעוניין, ממקוםBINOTOT לעצி דקל ולמטעי תפוזים. הנשים התקהלו סבבי והתפעלו ממכפפות העור שלי, וממעיל הגשם שלי, אותו אפשר ללבוש משני צדיו. הילדים והכפריים היו בעלי פנים אינטיגנטים והם נהגו בדיק על-פי כללי הכנסת האורחים הערבית. (אווה, מכתב למשתפה, 4 בינוואר, 1939).

שקט למדרי ליד עיזה. הם לא נחשפו לאלים בכפרים בגבעות. בימיה הרבה כמו שנחשפו אליהם בכפרים בגבעות. הלכתה עם חייא לכפר דיר סnid לחפש דשן. ראיינו את תחנת הרכבת נשרפთידי מורדמים. אנשים התעקשו לארח אותנו. נכנסנו לתוך בית בו. פרסו מזרון לישיבה. אין ריחות בחדר. מספר פעמים קרקה תרגגולת בחדר. הגיעו תה מתוק מאד. אחד הגברים הצעיר אמר שהוא שיקן לנופה של מניר פרה. הוא אמר שהוא עצמן נשא שני מטענים ארוכים של רימוני יד ופצצות מתוך מערה, ממורה לכפרו. כולן נשארו ממלחמת העולם. הוא הסביר שרוב הרובים שהיו להם היו ישנים וגם התהמושת. בערב מניר פרה נכנס [מניר] היה בעל מטע תפוזים ממערב לשולנו. היה לו אקדח. הוא סיפר לי על פעילותות מסביב לעיזה. הוא שיבח את עבר אלרחים, המפקד העליון של המרד. הוא אמר

שהם כבר עוררו בעיות, בחיפה ובירושלים. (יומנו של ח' ליל, 9 במרץ, 1939). הלכתו להרbia וגיליתי עניין במחנה סנגלי בקסטינה, בדרך לעיזה. הדגל הצרפתי היה מונף במחנה. הם בטח חלק מיחידות החילילים השוחרים של דה גול. אמרו לי שיש בין 3,000 ל-4,000 מהם. מחנות אוסטרליים לאורך הדרך לא היו מלאים ופעילים כל כך. פלאחים מספרים שכוחות גדולים נעים צפונה. (יומן, יום חמישי, 16 במאי 1941).

יצאתי מוקדם לחווה עם המשפחה. קנינו נפט מגידל ב-8.500 פאונד לטון. ליד לטрон, בדרך למסמיה, עומדים לסייע בניה של מחנה שבויים חדש. יש מצבור נשק גדול ב[?] של ואדי סדור. המחנות בדרך לעיזה נראו מלאים ופעילים יותר. בעיקר פולנים. במחנה אחד בשעות הבוקר של יום ראשון החיליל נאספו ברכיבוע גדול, איש [?] בחזיות יחיד עם כומר שנייהל טקס דתי. הפולנים לא נראו חיליל טוביים כמו האוסטרליים. (יומן, يوم חמישי, 16 במאי 1941). היישוב היהודי התחיל לבנות בתים ליד האסفلט, אנחנו יכולים לראות את מגדל השמירה מהחווה שלנו. (יומנה של אווה, 13 ביולי 1944).

הבריאות של אבא הייתה לא יציבה במשך כמה שנים לפני שעזבנו את פלסטין. הבירה סיפה לו מקום להידגע בו ולהוריד את לחץ הדם. ישנו אזכור תכופים בימים של הורי למצב לחץ הדם שלו. רישום ביום חיליל מספק פרטיהם: הלכתה לתל-אביב. ראייתי את דר' ארנסט דלסנר, רח' השומרון 12-14. הלחץ היה 160. הוא אמר שהבעיה שלי היא מתח נפשי. לב, כליות וריאות – הכל בסדר. (יום שישי, 18 באוקטובר, 1940).

המשפחה הייתה מעורבת בחיים של הרבאי והאנשים באוצר. אווה מזכירה תינוק בדווי שנולד בסביבה, ומדברת על חתונות שנכח בהן ועל ביקורי חולמים: יום החתונה של לטפי. אני רוקדת לפני דלת הימה, משם באים לקחת אותה על הסום, להביא אותה אל החתן. [למחרת:] נשים צעירות באות וЛОקחות אותה לركוד עבר הימה והחתן. יהיה מגיש את האוכל בסעודת החתונה. (יומן, 4 ו-5 באוקטובר, 1942).

+++++

אהLEN סמICH!

שמי אמיר - נפגשנו כמה פעמים, בין השאר בהפגנת 8 הימים הגדולה בסוחנן. לטעמי נידין לא הזדמן לנו לשבת ולדבר ואשמה מאד לעשות זאת בהזדמנות הראשונה.

רציתי להביע את הערכתי ואת תמיכתך, בבחירהך ובמעשיך. במיוחד לאור האירועים המטרידים האחרונים, שבודאי מהווים עבורה סיבה לדאגה, ברצוני להעביר אליך את חיבתם ותמיכתם של חבריי ושלוי.

+++++

שלום סמICH,

אנשים רבים אותם עדכני במצבי לא היו יכולים להאמין שדבר זה יכול להתרחש כאן, עכשווי; ההאשמות ומעצר הבית הוכיחו להם כי לא ניתן להמשיך ולהיות במדינה הביעית הזה שלנו. הם הוכיחו להם כי חייבים לשמור על מודיעות, על ערנות ועל זהירות. מעל הכל, האירועים האחרונים הוכיחו להם כי יש להתחילה לעשות, ולא רק לדבר.

אולי אני אופטימי, אבל אהיה מרוצה עד השמים לו רק שלושה חברים שלי - שלא היו מעודם בהפגנה מההפגנות בהן אני משתתף - היו מצטרפים אליו בפעם הבאה. אנחנו - הוסף אותו לדרישת התפוצה שלו. אשמה מאד לעזר בארגון ובהסעה מאзор ת"א-יפו - אם זה לביקור באום-אל-פאחם (אפשרי? מקובל?), הפגנה בענדי או כל אירוע אחר.

ולסיום - התנצלות. אני בוש ונכלים שאיני יכול לדבר אתה בשפטך, בשפט האзор, שפה שעלה כולם ללמידה ולהכיר אם נרצה להיות זה לצד זה. בכוונתי לתקן זאת בהקדם האפשרי.

סמICH, חזק ואמץ. יהיה זה חג חירות אמיתי לך ולכלנו.

+++++

סמICH היקר שלום,

הצטערתי לך רוא על מעצרך המביש המביך ובעניין המיותר!
מקווה שמעצרך יסתהים בקרוב ותוכל לשוב לחייך.

+++++

שחפת והוא שמע על רופא עמי ברמאלה שכול לרפאה ושאל מה אני חושב. היה שם מאוד מעניין, אלא שנאלצתי לבסוף לעזוב.

פנימם רבים היו לחברה בסביבת החווה שלנו. يوم אחד, לנו הילדים הייתה אנטרקטציה בדרך מחוץ לבירה שעדיין חיה בזיכרוני. אחותי, אחיו ואני הילכנו עם הילדים של יחיא ואמנה שהיו בערך בגילנו. איש צועניתיה יפהפייה, מלאה בגבר נאה עם שפם, באה לקרנתנו. היא לבשה חצאיות צבעוניות רחבות וצעיפים והרבבה תכשיטים שצללו זמן שהלכה. היא אמרה לבן לויתה "בוא ניקח את ואת", והצבעה עלי. אני היתי העירה ביותר, הקורבן הקל ביותר, ילדה חמודה בת ששה או שבע. הוא גענע את ראשו לשילילה – "לא", והם המשיכו בדרכם. לא הבנתי את משמעות הדברים עד שלא הוסברו לי בידי האחרים. נראה כי יתכן שרצתה לחטופ אותה לשם כופר, שכן הינו לבושים כאנשים אמידים יותר מהמקומיים. כמה רומנטי שהאיש צועניתיה היפה חשקה בי – הרגשתי. אילו נחטמתי, זה בוודאי היה לא נעים.

اما כותבת על ביקור של אחיו ואחותו: "נביל וסביל מגלים את הבדואי ابو נاصر. הם מבאים לו קצת אוכל, יושבים ליד המדורה שלו ומקשיכים לסיפוריו" (יומנה של אווה, 9 ביולי, 1940).

לפתע, בסתיו של 1944, היומנים ריקים. משפחתנו ארזה ועובה לארכות הברית. אבא עזב את עבודתו בשל מספר סיבות. אחת הייתה בריאותו הרופפת. במשך מספר שנים לחץ הרם של אבא היה גבוה, בשל המתח של עבודתו ובשל המצב הפוליטי. סיבה נוספת הייתה רצונם של הוריינו שנזוכה לקבל השכלה אקדמית בארץ הברית. ישנן התייחסויות עקיפות לעזיבתנו המתקדמת, אך לא הצהרות ברורות.اما מדברת ביוםנים על ארזה, ועל מפגשים ואסיפות.

כבר במרץ 1942 אמא כותבת לאלמי גראנט, חברה טובה של הוריה:

זו עונתם של ורדים ואפונה ריחנית, של רותם וחבצלות... בזמן זה של השנה נראה שהיה צורך להיות פה, שזיכרונות ממשך מלאים את הפינות והסתדים... את יודעת ודאי שהמסמכים של ח'ליל מגיעים עכשו במהירות [כפי הנראה מתיחסת למסמכי הנסיעה]... כך שברגע שהדרך תיפתח אנחנו יכולים לצאת לדרכנו. העולם נראה מארך כרגע ואף אחד אינו יכול לומר متى המאבק יסתתיים.

שהוא הוגן וישר. הוא אמר שרוב הנשק שהשתמשו בו היה ציוד ממלחמות העולמות. הוא האמין שגרמניה ואיטליה נתנו כסף לעربים, אלא שלא היה לו מודיע מדויק. (יומנו של ח'ליל, יום חמישי, 9 במרץ, 1939).

אבא כתוב תאור של ביקור אצל המנהיג המקומי. לروع המזל, חלק ממנו חסר:

ביקור אצל מוכתר הרבי, 8 באפריל 1943,

או: המדאה של הרבי

בערך בשבע בערב הלכתי לבית הארוח של המוכתר כדי לשמע את החדשות ברדיו הממלתי שכמותו יש, לפיה הבנתי, בכל כפר. ליד הדלת ממשמעי כשןכنتי עמד האחראי על הקפה. הייתה לו מדורות עצים מעלת עשן ושני קנקני קפה עצומים. שני גברים צעירים הגיעו את הקפה. אני הובלתי אל מקום מרכזី בחדר האורחים [מדאה], שם ישבתי על מזרון על הרצפה. מספר כריות קשות וארוכות הובאו לצדדי כדי שאוכל להישען עליהם. לידי היה אורח. לא הוזגנו זה זהה לכך שלא ידעת מי זה היה.

פגעתו ברגשותיהם כשהתנצלתי על כך שלא אוכל לשנות קפה [הוא לא יכול היה לשנות קפה בשל לחץ הדם הגבוה שלו]. אז הוציא תה ולבסוף חלב. המארח לחש באזני בדבר הכנת ארוחת ערב ואני כמובן הבטחתי לו שכבר אכלתי. הדלת הייתה כMOVן פתוחה לדוחה וכל הנעלאים היו פזרות בכニסה. הסרתי את שלילי לפני שהתיישבתי על המזרון והן הונחו לבדן על חלון למעלה. מחוץ לדלת היו גמל וחמור. באוירה הפרימיטיבית ביותר הזו, דיווח הרדי. תחרות קשה התנהלה בין פרה שגעה חזק ככל האפשר בחצר. איש אחד התפלל; אחר יצא החוצה כדי לקיים רחצת טהרה לקרהת התפללה.

היו חדשות מטוניס, חדשות מרוסיה, בורמה, מתקפות אויריות על נפאל, סיציליה וכו' וכו'. האנשים האלה הבינו חלק מהערבית הקלאסית של ההודעות וחלק מהם הם פספסו. כאשר הוזכר שתשעה-עשר מטוסי אויב הושמדו לעומת עותמת מטוס בריטי אחד הם צחקו. אנשים מילאו את כל רחבי החדר – מעשנים, משוחחים וכו'. אדם אחד בא להראות לי את בקשת הויזה שלו למזרים כדי שאראה אם היא בסדר. לבן המוכתר יש

עוזרה, נחמה או עידוד, אלא נדחה באופן קבוע באמירות חסרות מוצא, מעורפלות ומונמות, ובקבלה טפסים נוספים למלא. הוא נדרש לחת שוב ושוב את אותה אינפורמציה. במתבטים פנו אליו כל "מר טוטה", פניה שפוגעה בודאי בגאותו, משומש שהיה רגיל שפונים אליו כל דוקטור טוטה. הוא נחשב כבעלים של נכסים נפקדים, מושג שבדרך כלל מתייחס לרכושים של פליטים שברחו. הוא לא היה פלט, והוא טען, אלא אורה אמריקאי שעזב לפניה המלחמה, וברצונו לקבל יחס של כבוד וצדקה. מספר פעמים נאמר לו שפיקודים ניתנים רק במקרים של מצוקה כלכלית קשה.ABA הסביר בהירות את מידת הצורך שלו, במיוחד משום שיש לו ילדים שאוותם הוא צריך לשלווח לקולג', והסביר ממיכרת התפקידים היה אמרור למן את השכלה שלנו:

באשר לצורך שלי בכספיים, ברשותכם אבחיר את הצורך הזה. ראשית, אני מובלט עם אישתו ושלושה ילדים. בני לומד בקולג', ושתי בתיכון. בנוסף אני כמעט בן 64 ויכולת ההשתכרות שלי הולכת ופוחתת. ביליתי את מרבי חי כמחנן בבית ספר אמריקאי בפלשתין. אין לי פנסיה, ביתוח לאומי או ביתוח אובדן כשור עובדה. אם אי פעם נזקמתי לכף, הרוי וזה עצשו. חלק מהכספי נמצא בנק ברקליס, על סך 1,000 דולר, שהגינו אליו מאמריקה ושלא יכולתי למשוך [סביר ביותר שמדובר במשכורת של] (ח'ליל, מכתב למלחת המדינה האמריקאית, 27 בינואר, 1950).

שוב ושוב הוא התבקש למסור פרטים באשר לחווה; הוא הסביר פעמים רבות ובדרכים רבות. הסבירו נתקבלו בביטול או בהתעלמות.

אין פלא שהגורמים הישראלים הרשמיים לא הצליחו למצוא את הנכס שלו. הוא נמצא כמייל ורבע מכביש תל-אביב-יפו. רק רבע מייל ממערב לקולוניה יהודית, שלמייט הבנייה נהרסה במהלך האזרונה. אם הולכים בעקבות הדרכ שוזכרה לעיל, הנכס שלו הואಚזי מייל לפני הכניסה לכפר הרכיבא.

על הדרכ ישנה סכמה עם גג מברזל גלי, חצר ובית מנוע עם באר. כ-300 יארד מערב מהחדר המנוע ישנה בריכת מים להשקיה. ליד הבריכה יש בית בן שלושה חדרים. האדמה היא חולית ועצי התפקידים נשאו פירות. מצורפת אינפורמציה רלבנטית מועתקת משטר הקניין שברשותי. שטרי הקניין של המחווז הזה היו בעזה, אם

ברור שהורי תכננו את עזיבתם לפחות שנים לפני שעזנו בסופו של דבר.

כאשר עזנו, אני הייתה בת תשע, סביל הייתה בת שתים-עשרה ונוביל בן ארבע-עשרה. ציפינו לחיים טובים ב"ארץ זבת חלב ודבש", כפי שאבא אמרה.

בן דודי, יעקב, לך אחריות על הביארה החל מנובמבר 1944 (מכتب, 10 ביוני, 1947). הוא כתב מכתב למפקח על מטבח ור, והצהיר שהוא האחראי לניהול החווה ולעסקאות הכלכליות הכרוכות בה (מכتب מעקב עראג' 3.10.1944 למקפח על מטבח ור, בנק ברקליל). הוא כותב לאבא בערך פעמיים בשנה בין 1945 ל-1949, מספר לו על עסקיו החווה, ומוסר ברכות מהמשפחה. נראה היה כי הוא מציל, חשוב מאוד לצורכי החווה, מפקח על העכודה, שוכר עובדים ומשלם להם, ומשלם אגרות למשדרים ממשלתיים. הוא מדבר על משרד מכירות ההדרים בעזה ועל "אנשים שעושים מה שהם עושים ומה שמתחש להם", ואומר שהוא לא יכול לדבר איתם. הוא מציין שבגלל המלחמה הזבל לדישון יקר יותר (מכتب, 8 בנובמבר, 1945). הוא מתלונן התפוזים יהיה גבוה יותר (מכتب, 1945). הוא רוצה לקבל שחכליל יקר יותר ומקש כסף לכיסוי הוצאותיו. אויל מזור גואה וחוסר רצון להתחנן (מכتب, 6 באפריל, 1946). מאוחר יותר הוא אומר שהביארה משתפרת בשל גשם רב יותר [יותר מים?] (מכتب, 10 ביולי, 1947).

מכתבו האחרון, מה-3 ביוני 1949, נכתב כשנה לאחר החלוקה של פלשתין, הגירוש של הפליטים ואלימות נוספת. הוא כתוב כולו בשפה מדוברת, בעוד שהמכתבים הקודמים שלו נכתבו בעיקר עברית רשמית. הוא מלא עצב ויישש מהקמתה של ישראל ואובדן האדמה שלו. הוא קיבל מכתב מיחיא, מכתב שלקח לו תשעה חדשים להגעה (מעיזה לרמאלה) ואומר שיחיא אינו יודע דבר לגבי הביארה או גורלה. הוא מוכן לעזוב את פלשתין ולבווא לניו-יורק, שם עבד אבא באותו זמן (מכتب, 3 ביוני, 1949).

החלוקת של פלשתין מסמנת את תחילת היישוש של אבי. הוא מעביר את המאבק על אדמותו למכונות הכתיבה, כותב במשר שניים למלחת המדינה של ארצות הברית, למשאלת ישראל ולנשים בעלי השפעה עליון, בניסיון לקבל הבטחה שיוכל לקבל את אדמותו בחזרה או לקבל פיצוי בגיןה. הוא כתב לרי' צ'רד ניקסון, אז סנטור, שאות אמא שלו הכירהامي. הוא כתב לסנטור פול דאג'לס מדורם דקוטה, שאמא הכירה. הוא מעולם לא קיבל

כי אין לי מושג היכן הם עכשו. אם ישנים תושבים ערבים בהרbiaה כתעת הם וודאי יוכלו לאתר את הנכס של דר' טוטה מרמאלה (ח'ליל, מכתב למחלתת המדינה האמריקאית, 27 בינואר, 1950).

מכתבים ממחלתת המדינה הצביעו שהענין נחקר לכואורה. מילים אלה הוכחו בדרך כלל כריקות. עם זאת, מכתב יווץ דופן, שנשלח אליהם משלחות ישראל לארצות הברית, שוחר באירוניה מכאייה, סיפק דוח' ממשי יותר מאשר למצב ענייניהם: חלקה 40 בוגש מספר 1422 מכללה מטע תפוזים ציריך, שעציו נבלו עוד קודם למלחמת השחרור. כל הבניינים עליה נהרסו. מכשיר השאייה להשקיה, המזוכר במכבתך, לא נמצא באתר. [העצים שגשו עד שנת 1948, עד ל"מלחמת השחרור", האסון שלגנו, הנכבה. המשאיה נגנבה. (רייאון, סלוה עראג', 4 באפריל, 2007)]

האזור כולו נמצא בסמיכות רבה אל הגבול, וליתר דיוק, לקו שביתת הנשך באוזור עזה. מצער הדבר כי אין אפשרות לנו לשלוח לך דוח' מעודד יותר. אך לפי הדיווח שקיבלה המחלקה, ממשלה ישראל ממשיכה את חקירתה לנבי מצב הרכווש שלך. היה בטוח שתמשיך השגרירות לעשות מאיצים בעניינך. ברגע שתתקבל דוח' נוסף מהשגרירות בתל-אביב, תעדכן אותנו המחלקה.

בוקר אחד של שנת 1951 או אולי 1952 התעורר אבא בויטיר, קליפורניה, בבכי. הוא חלם חלום. הוא תאר אותו לאמא ולוי. הוא עומד ליד גדר בישראל, מסתכל דרך על הבירה שלו בצדה השני, מושיט את ידו אך אינו יכול לגעת בה. לבו נשבר.

¹ הרbiaה (הרבייה) הוא כפר פלسطיני. עד כיבושו, בנובמבר 1948, חי בו 2,600 בני אדם בקרוב. לאחר גירוש תושבי, באותה השנה, הוקם על אדמות הכפר קיבוץ יקעם, וכשנתיים לאחר מכן, בשנת 1950, קיבוץ כרמיה (העתה העורף).

² מג'דל (מجدל) הוא כפר פלسطיני. עד כיבושו, באפריל 1948, חי בו 2,500 בני אדם בקרוב. על חורבותיו בנו לימים את העיר אשקלון (העתה העורף).

לקראת שיבת פליטים פלסטינים

הרצאות מתוך הכנס "לקראת שיבת פליטים פלסטינים: פרקטיקות, חזנות, אסטרטגיות"
זכרון, תל-אביב, 23-24.6.2008

המשטר נגד הנשלטים

אריאלה אזולאי

אסאהה זעתר, מסורת, 2006 ▶

כנס זה, כמו שהשכilio מארגנוו לקבע, אינו עוסק ביכולת השיבה אלא מניח אותה מראש כבסיס לדיוון. עיקר הדיון ככותרת הכנס – היערכות "לקראת שיבת פליטים פלסטינים" וניסוח של "אסטרטגיות, פרקטיקות, חזנות". די להתבונן ברשימת הדברים והדוברות, בקהל שהתקבץ כאן, בשbill להבין שלא מדובר בשיחות בין נציגיםמוסמכים של שני צדדים שנעודו להשיג הסכם על מימוש זכות השיבה. מדוברפה בשיחה אזרחית, שעוסקת אמם בעניינים מעשיים, אך במקביל מבקשת לסמן אופק אוטופי – אופק שיפורץ את גבולות השיח הפוליטי שמדינת הלאום באופן כליל ומדינת ישראל בפרט קובעת. תנאי לדיוון כזה הוא יצירת מרחב שבו תביעת הפליטים למימוש זכות השיבה שלהם, המוכרת לפי החוק הבינלאומי והחלטות האו"ם (כולל אלה שישרآل חתומה עליו), תוכל להישמע בפומבי, בעברית ובעברית, בגבולות מדינת ישראל. לחשב את השיבה בעברית, לייצר לה מקום בעברית שנטלה חלק בגורוש ובсрוכם המתמשך לדון בשיבה, היא התחילה של משא ומתן על הדרכים למימוש זכות זו; יותר מכל זה משא ומתן על גבולות הדמיין הפוליטי של האזרחים והאזרחים המבקשים ליטול חלק בדיון על החיים הפוליטיים המשותפים שלהם. אבחיר שהשימוש שלו במונח "אזרחים" אינו מתייחס לייחדים בעלי נתינות במדינה מסוימת, אלא לכל היחידים מהווים את הגוף הפליטי הרלוונטי לדון באופיו של המשטר שיקום עליהם. הפרובלטמיות שابتש לעשות לקטgorיה "בעיית הפליטים" תשמש אותנו כדי לחוש מחדש מיהו הגוף הפליטי הרלוונטי שאמור להשתתף בדיון במשטר שבין הים לנهر.

נפתח בכמה שאלות:

- האם מה שקרויה "בעיית הפליטים" היא הבעיה שבה צריך לדון, או האם היא רק האפקט שלה?
- האם המוגרת המושגית של זכות השיבה היא הפתרון ל"בעיית הפליטים" והאם היא פתרון מספק?

- האם "ב עיית ה פליטים" היא בעיתם של הפליטים וצאצאיהם בלבד, או שהיא מבטאת בעיה כלל פלסטינית, והאם זהה בעיה פלסטינית בלבד?
- האם תיתכן שיבת פלסטינים ללא שינוי משטר?

"בעית ה פליטים" היא תוכר של הקמת מדינת היהודית בחלק מן השטח שעדיין היו בו מיעוט יהודי (600 אלף בני אדם) ורובה ערבי (900 אלף בני אדם) תחת שלטון המנדט הבריטי. נדמה שלפחות בקרוב אלה שמייחסים למדינת ישראל אחריות ל"בעית ה פליטים", תיאור זה הוא הנחת עבדות יסודית. אולם "בעית ה פליטים" הchallenge להיווצר כבר ב-1947, ככלمر לפני הקמת מדינת ישראל, וכך יש מקום לסייע את הקביעה הזו כדי להימנע מלשכפל את הקפיצה הלא מורגשת מתיאור הפליטים הפלסטינים בתוך הקשר של יהודים קולונייאליים, לתיאורם בתוך הקשר של יהודים אטנויים לאומיים שהקמת מדינה יהודית הייתה תוצאה הכרחית שלהם. מאז כמה מדינת ישראל, נקבעה העברית על ידי הקפיצה זו; והי קפיצה המאפשרת לשמור את גבולות השיח הפליטי בישראל במסגרת היסטוריה טלאולוגית, שהופכת את הקמת מדינת לאות ליהודים למובן מלאו.

את "בעית ה פליטים" יש אפוא לתאר קודם כל כתוצר של יהודים קולונייאליים: השתלטות התנועה הציונית על חבל הארץ שישבו עליו פלסטינים, והשלטת הנטיב האטנוי-לאומי עלי מכול היהודים הטעוגניים ששרו כאנ' בין יהודים וערבים. אולם גם את התיאור הזה צריך לסייע מעט, שכן היהודים הקולונייאליים הם אמנים ההקשר של סוגיות הפליטים, אולם בעית ה פליטים היא תוכר של התוכנות של משטר מסוים ושל מגנון הלגיטימציה שהוא מיסד: את הלגיטימציה שלו ביחס המשטר החדש להציג אך ורק מהתושבים היהודיים, וכל תושבי הארץ לא נחשבו ולא נספרו. קיומם הפק לדידם של סוכני המשטר לבעה עוד לפני שהמשטר התכנס, ועוד לפני שהם נعوا לפלייטים. נוכחותו של אוכלוסייה פלסטינית בכל רחבי הארץ – מה שcona בפי הנהגה הציונית "בעית המיעוט העברי", הייתה הבעיה שהתרידה את הציונות כתנועה לאומית קולונייאלית מראשית. הפיכתם של הפלסטינים לפליטים הייתה אפוא הפתرون לבעה זו, ולא הבעיה עצמה.

דבריו של משה שרתוק שנאמרו במהלך מלחמת 48' סביב הדינומים על "טרנספר בדיעבד" מציגים בתמציאות את הבעיה, ואת מה שנתפס בתורו "הזרמנות" ההיסטורית לפטור אותה: "הזרמנות שפותח בפניינו המצב הנוכחי לפטור אחת ולתמיד ובאופן יסודי את הבעיה המציקה ביותר של המדינה היהודית [קרי: בעית המיעוט העברי] מרחיקה לכת מעבר לכל מה שציפינו [...] הרי علينا לנצל ככל האפשר את הסיכוי שזינה לנו ההיסטוריה באופן מהיר ובلت-צפוי כל כך".¹ [בני מורים, שמספרו מצוטט כאן

שרתו, מכנה בהערותיו את תושבי הארץ ערבים "מייעוט", על אף שככל לא היו או בגדר מייעוט] "הפתرون" שעליו דיברו שרתוק ואחרים היה אם כן הרחقت תושבי הארץ ערבים מגבולות המדינה אותה ביצשו להקים, כך שתיווצר חפיפה בין הגוף הפליטי של הנשלטים הפטנציאליים שאותו פעל להנהגה הציונית לייצר, לבין התושבים היושבים בארץ. העדר חפיפה זה הוא שעמד בדרכם למימוש חזון המדינה היהודית. תנועת הפלסטינים היוזמה והכפוה אל מחוץ לגבולות הארץ, הופעה כ"הזרמנות" שאפשרה את התוצאות הבאות:

1. כינון של שלטון שלא נבחר מתוך כלל התושבים ואין הוא מייצג חלקים שונים מתוכם, אלא נבחר מתוך הגוף הפליטי של הנשלטים שאת גבולותיו קבוע השלטון עצמו באמצעות אלימים.
2. יצירת לגיטימציה, בקרוב שוחררי דמוקרטיה מבית ומחוץ, לשולטן שאינו מייצג את התושבים של חבל הארץ בהם הם, ואשר הרחיק חלק גדול מהם כדי לקום.
3. הרחיקת האוכלוסייה שלא יכולה להיות להשתתף בלגיטימציה של משטר אטני בדלי ובהצדתו.

4. הסתלקות של המדינה החדשה מאחריות כלפי התושבים המקומיים, תושבים שעלו מנת למשח חוץ פוליטי סילקה אותם מארצם והפכה אותם ל"בעיה".
5. ביסוס בדיעד של נרטיב היסטורי של קונפליקט אתני לאומי בין שני צדים עוניים. הנרטיב הצדיק את הפיכתה של האוכלוסייה הילידית לאל-רלונטית לחים הפוליטיים שאת גבולותיהם קבעו בעת אלה שנעשו לרוב (היהודים).

הפיקת הפליטים ל"בעיה" תלווה אפשרות לנתק את קיומם של הפליטים הפלסטינים מהתנאים שהפכו אותם לפליטים: התוכנות אלימה של משטר חדש, שעלה מנת להתוכנן ולזכות בלגיטימציה הגללה למעלה מחמשים אחוו מהתושבים שעמדו בדרכו. כשממקרים כך מחדש את בעיית הפליטים בהקשר המשטרי, מתברר שהפיקול הראשון שעלה בסיסו התוכנן המשטר ב-1948 היה פיצול בין נשלטים לבין לא-נשלטים שסולקו מתחומי הריבונות שהוגנה בכוח. פיצול זה, שהפק את היהודים לרוב ואת הפליטים למיוט, אפשר לא רק את הקמתה של מדינה יהודית, כי אם את כינונו של משטר דמוקרטי שככל נשלתו אורהם. את אי-ההסכמה של הנשלטים הלא-יהודים המעתים שלא גורשו לאופיו של המשטר החדש פתר השלטון באמצעות משל צבאי וחקיקה. ב"פקודת סדרי השלטון והמשפט" (סעיף 1א) שהוצאה ב-1948, עם פקיעת תוקפו של המנדט הבריטי והקמת מדינת ישראל, נכתב: "מועצת המדינה הזמנית מרכיבת מהאנשים הנקובים בשמותיהם בתוספת לפוקודה זו. נציגיהם של ערבים תושבי המדינה המכירים במדינת ישראל ישותפו במועצת המדינה הזמנית כפי שיוחלט על-ידי המועצה; איהשתפותם במועצה לא תגרע מסמכותה". כך, מן ההתחללה, קבע השלטון החדש את צורת המשטר שתונגה בישראל – צו שאין הוא זוק עבורה להסכמות של כלל הנשלטים, ואשר חילופי השלטון בה יוכרו רק על-ידי חלק מהם. מספרם של הפליטים שנשארוตาม כעת את תפיסת העربים כמיוט.

- כדי להתגבר על חוסר הלגיטימיות של המשטר, נדרש השלטון שווייה את עצמו עם המדינה ופועל בשמה למצב אידאולוגי ולאלים בשלוש חוותות במשולב:
1. נגד אוכלוסיית הלא-אורחים – לא-נשלטים (תושבי מחנות הפליטים מוחוץ לישראל) ונשלטים (מ-1967 תחת משטר הכיבוש) כאחד. המדינה ניהלה ומנהלת מאבק אלים, מתפרק וחסר פשות בתנגדות האלים והלא-אלימה של הלא-אורחים למציאות המשטרית שאחרית להיעשותם פלייטים. את התנגדותם ממבנה המדינה כפעולות איבה (בשפה של שנות החמשים) ופעולות טרור (בשפה העכשווית) וכאוים ביחסו על המדינה. כך יוצר המשטר את הזיהוי השקרי בין אים על המשך קיומו של המשטר ובין אים על המשך קיומה של המדינה. מאבקם של הפליטים החיים מ-1967 תחת כיבוש ישראלי ונשלטים על-ידי מדינת ישראל, מתנהל מאז הכיבוש ביחד עם תושבי השטחים שאיןם בהכרח פלייטים. מאבקה של המדינה בתנגדותם למשטר הכיבוש אינו מב Hin בין פלייטים ללא פלייטים בקרבתם.
  2. נגד אוכלוסיית האורים הלא-יהודים מנהלת המדינה בעיקר מאבק אידאולוגי המשלב באופן תקופתי הפעלת כוח מותנה, מדודה וזהירה יחסית. במשך קרוב לשני עשורים של ממש צבאי, פעל השלטון לדיכוי אפשרויות ההთארגנות הפליטית של הפליטים שנשארו, ולהשתקת זיכרין הנכבה המשותף להם ולפליטים למרחב הציורי.
  3. נגד אוכלוסיית האורים היהודים מנהל השלטון בעיקר מאבק אידאולוגי, שעיקרו גיוס האורים לשימור המצוות המשטרית לפיה כל מי שאינו חלק מהגוף הפליטי שמצדיק את המשטר אינו נחשב ואיןו נסoper. המאבק כולל הלאמה גורפת הן של מגנוני המדינה השונים (אידאולוגיים וככניים כאחד)

והן של אורה היהודים, הלאה שנועדה לאפשר מגויסות מרכזית של האוכלוסייה היהודית לביסוס המשטר. כך ממשיך המשטר לשכפל את חטא התכנונותו על בסיס הרחeka מתנגדיו (סרוב זכות השיבה לפלייטים, שליטה בנשלטים חסרי אורה והרחקה של אורה לאי-יהודים מן השותפות בשלטון).

כדי לקיים את המשטר לאורך זמן, מוחיבים סוכניו לקיים בתמזה את המאבק בשלושת החזיות כאחת, והוא אכן מתנהל כבר ששים שנה, מיום שהוקמה המדינה. הפסיקת המאבק זהה פרושה קזו של המשטר שמניהו אותו. האוכלוסייה שמשלמת מחר ישיר וגבוה, ובلتינית להשואה כלל לשתי האוכלוסיות האחרות, היא כמובן האוכלוסייה הלא-אורחות של נשלטים ולא-נשלטים. אולם למאבק של המדינה באוכלוסייה זו, אלים ככל שהיא, לא היה סיכוי להצלחה אם הוא לא היה מתנהל גם בשתי החזיות האחרות. זהו מאבק על המשך קיומו של משטר לא-לגייטימי, שנבע בצעיו של מאבק אני לאמי שאורה יהודים משתפים בו בתור מאבק לאמי. כל עוד המשטר דבק בסרכבו לפתח את שעריו בפני תושבי הארץ שאותם הפך לנשלטים, בפני אלה שבhem הוא שולט מבלי לאורה, ובפני אורחים שאוטם הוא מרחק מהשלטון, חוסר הלגיטימיות שלו מציריך הסואה, תעוללה,(Cl)ומר מאבק.

באופן פרדוקסל, המאבק המתנהל בחזיות השלישי, נגד אוכלוסיית האורה יהודים המשלים את המחר הנמור ביתר, הוא המאבק המכريع בסרכבו של המדינה להתקומד עם בעית הפליטים. בלב המאבק עומדת הסואת חוסר הלגיטימציה המשטרית בעבר ובהווה, והציגתה בתור מימושו של חזון לאמי לגיטימי – "הקמת בית יהודי לעם היהודי בארץ ישראל". הסואת זו מתאפשרת באמצעות אינדו-טראנסיה פוליטית, המוצגת כאורה דמוקרטית המופעלת בכל תחומי החיים ומגיסת את אורה יהודים לחיות סוכני המשטר מגיל צער מאד – במסווה של תרומה למדינה ולכלל. צביעת המאבק לשימור משטר לא-לגייטימי בצעים לאומיים, והבניאתו במסגרת קונפליקט אנטישמי, הופכת את אורה יהודים המגויסים לנציגיו של המשטר מרצון. וזה המאבק אידאולוגי הנערך במשך עשרות שנים, שכמעט אין תחום שנותר נקי ממנו, ושהצליח ליצור בקרב האורה יהודים זיהוי בין המשטר למדינה, ובין המרחב הפוליטי הפגום בו הם חיים לבין מרחב פוליטי באופן כללי. ללא המאבק המתנהל בחזיות הוו מופיעים במרחב הפומבי במערומייהם העדר הלגיטימציה של המשטר, המתקיים ללא הסכמה של נשלטים, והפשעים שהוא ממשיך לבצע כדי להמשיך ולהתקיים. הם היו מופיעים כתוצרים של משטר שהאלימות המכוננת שלו לא הפכה

לזיכרון מרמן העבר, אלא נעשתה לעניין יומיומי, לצורך קיומי.

כך, כדי לבסס מדינה ומשטר שלא על בסיס הסכמה ולא תמייה של חלק גדול מהאוכלוסייה שעלייה כפה את מרותו, נדרש השלטון להלאים את המרחב האורי. כך הוא שולל ממנו את אחד המאפיינים היסודיים של מרחב אורי – מרחב פתוח שבמסגרתו מקיימים אורה יהודים ואורה יהודים פוליטיים הכלולים דיבור, מבט ופעולה שאנים משועבדים למטרה היונית. במרחב אורי פתוח, האורה יהודים אינם נרתמים לשימור משטר הנאבק בהם על-ידי הגליה של אלה העומדים בדרכו, שליטה ארוכה טוחה באנשים חסרי אורה והרחקה הלא-יהודים מהשלטון.

מציאות משטרית זו עומדת בבסיס הסרכוב העיקש של מדינת ישראל להכיר בבעית הפליטים כבעיה שלה; היא עומדת בבסיס הסרכוב לפתח את שעריו החצראיפות לגוף הפוליטי בפני נשלטים בהם היא שולחת מזה ארבעים שנה ואשר חלקם הגדל פלייטים וצazzi פלייטים. בפעמים היחידות שהבן העוז אנשי השלטון להפנות את המבט לעבר הפליטים, הם פועלו בעיקר לחיסולם או לחיסול הבעל שאיתה הם מייצגים. שאלת הפליטים מorghkat מסדר היום הפוליטי, ומעשה ההרחקה מותיר אחריו שובל של חרדה ואיום על קיומה של מדינת ישראל. עיקר כוחם של הפליטים כנגד מדינה עתירת עצמה צבאות נובע מכך שבוגם הם מגלמים את גבולות הדמוקרטיה הישראלית: הרחeka התנאי לכינון המשטר.

במהלך המלחמה, בין השנים 1947 ל-1949, בנוסף על רדיופם של הפליטים עליידי המוסדות שhort ומן קוצר ייהפכו למוסדות המדינה, איום ממשי ריחף מעל קיומם כאן ורבים מהם נאלצו לעזוב מחשש לחיהם ונעו לפליטים. אולם כשהסתימה המלחמה ולא היה יותר חשש לחיהם, נכהה עליהם להישאר מחוץ לארצם, כתוצאה מסרובו של המשטר החדש שקדם לכך לאפשר להם לשוב. סרוב זה אינו קשור לשאלות מעשיות של נכסים ניידים, קניין והסכמי פיצויים. והוא סרוב עקרוני להכיר בפליטים בתור אלה שהורחקו מהגוף הפוליטי של הנשלטים, שימושם התעקשות לשמור אותם כבעיה תלווה שאינה חלק מסדר היום הפוליטי של המדינה ואשר המדינה אינה אחראית לה. הכרה בפליטים בתור אלה שהורחקו מהגוף הפוליטי של הנשלטים הייתהאפשרת לראות שלושה דברים:

1. בפליטים את מה שהם – גולים פוליטיים.
2. במשטר הישראלי את מה שהוא – משטר לא לגיטימי. זהו משטר אשר אין לו דרך אחרת להתקיים אלא כשהוא נאבק בדרכים כללה ואחרות בכל אלה שבמשטר דמוקרטי היו מהווים את הגוף הפוליטי של הנשלטים (כלומר אותם אלה שהוא הפך ללא-נשלטים).
3. באזרחים הישראלים את מה שהם – אזרחים מגויסים. אלה הם אזרחים אשר וייתרו על המרחב הפוליטי כמרחב של חירות, של התחליה חדשה ושל סולידריות עם נשלטים אחרים שהשלטון רודף אותם ושיוקם כגולים פוליטיים הוא סימפתום של המשטר תחתיו הם עצם חיים.

אולם כל עוד השלטון מצילח במאבק שהוא מנהל נגד האזרחים הישראלים ומגינם להיות מייצגיו, האום הגלום בקטגוריה "גולים פוליטיים" אינו גדול יותר מזה שגלום בקטגוריה "פליטים". לכן, כשביניהם את היחסים המבניים בין המשטר, האזרחים ואלה אותם הוא הפך לנשלטים חסרי אזרחות וללא-נשלטים, מתברר מהו הדבר שיכל להוות איום ממשי על המשטר הזה: שאזרחים ואזרחים ישראלים יחברו אל תביעתם של הלא-נספרים – מתנגדיו המשטר; שאלה וגם אלה יתבשו ביחיד פרוקו של משטר שעקרון השימור העצמי שלו הוא מאבק מתמיד – אידאולוגי ואלים כאחד – בגוף הפוליטי של הנשלטים. התנגדות לניסיונות הקבורה של חלום השיבה נראה כיום אחת האפשרויות היהודית לحلום כאן על מזיאות אחרת, על מרחב פוליטי אחר, על חיים אחרים, על שותפות אחרת, על עתיד אחר. אף אחד מלאה לא יוכל להתרחש מבליישראלים ופלסטינים יחויבו יחדיו נגד המשטר שمدכא את האפשרות הוו, ויצבו את הסולידריות האזרחית לפני החובה לשמר את המשטר.

במורכוה של עבודות יידייא של יעל ברתנא, מריה קושמרי, אינטלקטואל שמאל פולני המיישר מבט למצלמה, פונה אל היהודים ומבקש מהם לחזור לארצו, לארצם: "אנחנו צריכים אתכם". הנאום מלא הפתוס שלו רדף אותו במשך ימים ארוכים. פלסטיניות ופלסטינים, אני מחהקה מזו להזמנות לפנות אליכם. לומר בקובל רם "פלסטינים" – לא בתור שם עצם, מושא של בעיה, אלא כמושא לפניה של אזרחית יהודיה בכיכר העיר. אזרחית השואלת אתכם "האם תסכיםם לבוא אוננו בשותפות פוליטית? האם תסכיםו לחיות אוננו? האם תאפשרו לנו לחיות לצדכם? האם תסכיםו למחול לנו על פשעינו? האם תסכיםו לאפשר לנו לחזור לחיות חיים פוליטיים בארץנו, ארצכם? – לא הסכמתכם ולא שוככם, כל עוד איןכם חלק מן החיים הפוליטיים כאן, אין כאן – ולא יהיה כאן – חיים אזרחים".

איזה מין חיים הם אם נידונו לשקר את זכר הגירוש שלכם לילדינו, או לחילופין לספר להם עלייו ולהשניה עליהם את החברה שמשמעות להם? חזרו. חוזרו לחיות אוננו שוב. אנחנו צריכים אתכם! אתם וצצאיםיכם יכולים לשנות את החיים שלנו כאן.

הדיקונסטרוקציה של זכויות השיבה

חיים דעואל לוסקי

אסאמה זעתר, האזרח ▶

.1

מהי השיבה? מהי מתחם על השיבה עם מחיקת ה"זכות"? וזה מתחם על הזכות שנמחקה פעמיים, שכן במחיקה השנייה, הנוכחית, השיבה כבר לא זוקה למקדים הבלעדי – "זכות", והוא עומדת לעצמה – שיבה, ללא זכות וללא תוקף המבקש לתקף את הזכויות. השיבה היא מעבר לכל זכות, היא עברת (Aufheben) כבר מזוה ומן את הזכויות של עצמה, ולא רק משום שכבר עבר הזמן בו ניתן היה לזכות את הפליטים بما שהשיבה אמרה הייתה לוֹזְפּתָם, לוֹזְפּות אוטם לפחות במעט מקום. השיבה ללא הזכויות אמרת שא-יאפשר עוד לזכות במה שאבד, באפשרות להשיב את מה שבلت-יניתן להשבה: הזכויות למגרים שאינם מצויים באותו מקום, הזכויות למרחוב מוגן של זכויות שאין עומדות להיות מופרות, שההפתעה לא תופיע שוב מתוכם. הלשוב מיסילק את הזכויות ועביר מעבר לה, והוא נותר בלבד בזכות ההמציה כל הזמן על קשר לגיטימי, קשר חוקתי רצינגי, כפוף לכארה לחוקי היסוד של המוחשבה (קאנט), קשר בין השיבה למקום, אותו אנחנו מבקשים לערער. מיסילוק הזכויות אומר שאין עניין בחזרה למקום, אלא ביצירת מקום שעור איןנו, בטופולוגיה שונה שאמורה עתה לחדר לסדר של מהות הדברים, סדר המعنיק את הדחיפות שלא נלוויה עד כה לעניין. זה הלא-מודע, השיבה, הוא מה שהושב כאן ומצביע על עצמו כמי חשוב, שידוע שהוא חשוב את השיבה ולא על הזכויות או על ההפרה של הזכויות, על מה שהיכבים ועל מי שהיכבים לו. מהרגע שהשיבה תעלה למקום שידוע שלא יוכל להיות מקומו של מה שהיה שלהם, ושעודנו שלהם בכל מובן וחוק, היא תהפוך להתנדות, גם אם לא מובן או הד, בינוינו. היא תדגיש את הבלתי-ינותות להפרכה של השיבה, שאינה ניתנת בויתור על המקדים "זכות" הפועל להעצמת השיבה עצמה – הדגשה שאין אפשרות להשיב את מה שאבד, שאין אפשרות לזכות את מי שאבד לו במא שאביד: הבית, המקום

שהיה המקום שלו, הביטחון בשפה, במקום ובעולם. השיבה, בניגוד לכל רצון, היפה לערך מטפיו שמעורר דיון מטפיו, שהוא מעבר לדין הפליטי, כמו גם הגירוש או היבוש, שאינם מונחים פיזיים, היסטוריים או טלאולוגיים, אלא מונחים שאתם אנחנו מבקשים להנהר ברוח, באמצעות הרוח שאנו חנו נושפים לתוכם, באמצעות הדמיון שמקש עתה לדמות עבורנו, מתוך המרחב המוגן, את החיים במחנות האוהלים, במחנות הפליטים, חיים ללא פנים פרטיו כלשהו, ללא פנים שנייתן להזור אליו. המחשבה על השיבה ללא כל זכות מעצימה גם את הנתקוק בין שני המונחים השגורים – שיבה וכיבוש, ומקשת להתגער מהסגורות של היחס המדומה שאיכלס שנים רבות את השיח בשמאלו המקורי, ולהציג כי ניתנת אפשרות שאינה כרוכה בהכרה במחשבה על היבוש, או על הגירוש, על כיבוש מסוים זה או על גירוש מסוים אחר. لكن אין אפשרות להציג את השאלה – האם סיום היבוש יגרור בהכרה שנייה בתנאי האפשרות, בתנאי אי-האפשרות הנוכחית להסביר את השיבה? האם העובדה שאנו כאן, מבקשים להסביר, לדמיין ולדבר על השיבה, להעניק נראות למחשבה שנייתן לעבר לטבל תכנון השיבה, זאת אומרת שהתחוללה תנועה אונטולוגית, שנוצר מה שדוחף אותנו להציג את המרחב הבלתי-יבירני להעלות על הדעת זהה של שיבת הפליטים [למקומות]? שניי בתנאים הבלתי-אפשריים עד כה לחשוב את שיבת הפליטים, קשור גם בשאלת ה"למקומות": היכן הוא מקום של הפליטים והיכן הוא מקום של המחשבה על השיבה? מה הקשר בין שני המיקומות הללו, שאינו בהכרח קשר סיבתי או קשר מיתי, היסטורי או אפיטומולוגי, אלא קשר שהוא בעיקר משחו אינטנסיבי, שהופיע ונעלם לעיתים קרובות בעבר. והנה, הוא מופיע כאן מתוך אפשרות שאנו מבקשים להעניק לה קול, מחשבה המבקשת קודם כל לביר את מהותם של תנאי האפשרות למחשבה על אפשרות לדבר משותפת אודות הדבר הזה שהוא שמו שיבת, שאינו מכל' באורה מובהק את התשובה לשאלה – היכן בכלל ניתן להציג, מאיפה אפשר לחשוב מחשבה רחוכה כל כך מהיומיומיות הפושאה, מחשבה שהודקה והוסטה ונשכח עשרות רבות של שנים? כיצד אפשר, שלא באורה נאיבי, לפנות מרחב הבנה ומקום מחשבה אשר בו, או ממנו, ניתן יהיה לדון ללא הרף בשיבה באורה מובהק ומהשי? ללא הרף היא מידת הדרושה של אובייסיה שבולדיה לא יהיה כל ערך לתשובות, מעבר לאובייסיה לומר "כן" ולא "לא", אובייסיה להציג את הרעיון הזה שהוא, בעיקרונו, רעיון גדול ועצום בכל קנה מידת, רעיון מביך המהווה הרבה מעבר ללחמה פרגמנטית, יותר ממשאת נפש פרטית או ממשחק אינטלקטואלי של אנשים שבאים מצפון תל-אביב. ה"כן" הזה אינו נוגע לנו, بما שיישראל עשתה או לא, תעשה או תמנע; זה "כן" שהוא יכול מתרנה תהורה, הענקה שמעבר לדיבור על מודח, על הדבר עצמו: אני מעניק את המחשבה שלי, אני מעניק את המקום שבו נוכח הדיבור בקול שאין לי, בקול שאיננו עדיין קול שלעצמם אותו אני מבקש למץוא, כפעולות קצה של הכח הפועל עליינו ועשמו אנחנו מבקשים לשחק. מכיוונים של אנשים בחוץ, כפי שميد נראה כשאציג בקצורה את עמדתם של פילוסופים כמו ליטאר או בליפאר, הדברים פשוטים בהרבה – שכן הם מדברים מעמדתו של הצדק, מעמדת אוניברסיטתו של חוק: אבל המקום הזה של המחשבה של השיבה הוא ארוע שאין כלל, שאין יכול להיות כולל במשאים ובמונחים שהמודינה מנהלת עם אורחיה האורחים, עם אורחיה הלא אורחים. והוא ארוע שהוא מעבר להשגה של המדינה, ארוע משוגע, שהוא הנעד ממולנו ושאינו יכולם להכילו – והוא הארוע בו מתגללה האופן בו האדם, ובמרקחה הזה האורח שנשללה ממנו אורחותו, מי שנחפץ לפלייט, שוכן בשפה, במילה "שיבה", שמהו משכנים של הפליטים. כפי שלakukan אומר בעקבות הידגר, "לא ובלבד שהאדם נולד לתוכה השפה בה במידה שהוא נולד אל תוך העולם, אלא שהוא נולד באמצעות השפה"¹; הפעימה החיה של האמת, שלalan-moud, אני טוען כי השיבה היא מרחב בין שני סובייקטים – האחד שבח ואחר שעדיין לא, ובינויהם מבנה של אלימות פוליטית, שאינה מה שיכולה לתוכה באממת שתי העמדות המקוריות, אלה החומקות מהתהיקה המוחלטת של הלשון שקיבעה כל חלק מהעם הזה במקומו משנה עברי המברנה, משנה עברי השיבה:alan-moud המאפשר את

קיום במשותף של הסובייקט הנוכח והסובייקט המוחש, המזוי בשיבת, היא השיבה המשותפת של שני חלקים העם (הפלסטיני והערבי) שאינה יכולה להגיע.

.2

אבל נוכחת כאן באולם זהה השיבה שהיא שמעבר לטעויות ולפרכות שנעו מזו החלטה שיבתם של הציונים לארצם המודמיינת; מזו שהחלטה, חזי מה לאחר מכן, שיבתם של העקרונות האירופיים לפוליטינה, אותה הציגו בפניהם כ"בית לאומי" ללאום שעוז לא נולד, לאומה שעדיין, גם אחרי שישים שנה, מצויה בשלבי התהווות; מזו שיבתם של היהודי המזרח ב"مرבד הקסמים" – שהוא שלעצמיו ארוע מופלא למורי אם חושבים על זה מבט הוליוודי – עלייה של אלפי משפחות שחשבו, באיזה קשר מטונימי מודחך, את המושג אותו אנחנו מבקשים לחשב כאן, לשוב, רק בהiphוק: הם לא היו אלה שעזבו את המקומ הזה אליו הושבו, וכן גם השיבה שלהם אינה שיבת אלא גול במסווה של השבת אבדה לעצמי. מחשבה זו מבקשת לחשוב לא רק למה השיבה חשובה, או איך השיבה האחרת, השיבה הפלשתינית, אפישית; אלא איך יתקיימו שתי צורות הופכיות אלו של שיבת במשותף, איך השיבה הבאה תאיר או תחשיך את האי-шибה הציונית, איך היא תיציר תנאי אפשרות לשיבה שהיא מתוך שיבת הופכית: שיח השיבה נגוז עליידי העליה, ונדרשת פעולות חזקה חדשה על מנת לחמוק ולהשוב לא מתוך א' – הגירוש, ויב' – הרכוש, אלא באמצעות מה שנמצא זיירון, כשהה שוגם אם אנחנו עושים בה שימוש היא נתונה שם במלוא הפוטנציאל הרווחני שלה, הפוטנציאל החברתי-פוליטי-פליטי: איך ליצר קו מחשبة אנרכיסטי ביחס לכל-שלטונו – שהוא העושה שימוש פוליטי לבני אדם לצרכיו הזרים, ביחס למדינה או לישות הישראלית כל תזריף מקרי הרגיל בזעוזעים הנגרמים עקב הכללה פתאומית של מאות אלפי אנשים המופיעים ממוקם לא ברור, והופכים מניה וביה לחלק מהמרקם העומום של הזחות הקולקטיבית. מה אני חותר אליו הוא מחשبة המבקשת לא רק להשתחרר מהמחשبة על השיבה כארוע פוליטי, לאומי, אלא גם למקמה במחוזות אחרים של ארוע, של יחסים בין ארוועים ובין אנשים, שהם לפי מה שאני מבקש להציג – יחסים קהילתיים אורה-יתיים.²

.3

لتמיכה בעמדתי זו אביא קרפרנס את ההתנגדות של אדוואר סעד להסכמי אוסלו, את עמדותיו החילוגניות ואת טענתו (של סעד) ששיבת אינה צריכה להיות קשורה לבית מסויים, למקום, אלא לעולם של שיבת, לקום אותו מפנים אזרחים עבר אורחים אחרים הרואים לשוב, המבקשים לשוב ורואים במקום שהתפנה עבורם מקום אפשרי לחיים אורהיים – דהיינו אפשרות שיכולה להתקיים אך ורק במסגרת של מדינת כל אורהיה ולא באף מסגרת לאומית-פוליטית אחרת. ואת ועוד: כיוון שהרעין של מדינת כל אורהיה הוא כשלעצמו רעיון אוטופי, הרי שלטענתי מדינת כל אורהיה אינה מחייבת קיומה של "מדינה" פיזית, או שיתוף מלא, דמוקרטי של האורהיים: מדינת כל אורהיה חייבת למצות קודם כל את האפשרות שלה כאידאה ממושתת חילנית, בחלוקת, כפי שאולי עומי בשארה חושב: רק הסכמה עם המושג-אידאה קובעת מציאות שתיקבע כרעין יסוד, היכול לעמוד בסיס הקהיליה האורהית אשר מוגלת למש את השיבה עליה מדובר כאן. השיבה היא מה שאוסף לתוכו זיירון קולקטיבי את מכלול השיבות ההן, מה שמשיך את עצמו לרצף זהה ולא חורגת מהן, לא מנסה להתחילה מאיזה דף לבן חדש, אחר, מתנגד – אלא מה שיודיעו לעשות שימוש بما שהן יוצרים: בהפנמת השקדים המובנים של המדינה ביחס לפטרתי; בניכור

האינסופי שנוצר במציאות החברתית, הלשונית, הכלכליות; בניצול שאפשר את הריבוד הנוכחי של החויה אשר בתחום עליינו להזכיר את השיבה שעוד תבוא. לא שיבת עם מפתח לבית, עליה סعيد מותר, אלא שיבת עם הבנת גודלו האינסופי של הכח השורה כאן, שיכל להכיל שיבות רבות נוספות, כשהשיבה הפלסטינית מהויה עוד נדרך ברצף שאין לו סוף.

.4

האידאה של הרץ זהה היא מה שנמצא כאן ומה שלו אנחנו מבקשים להעניק קול. זה איננו קול השונה מהקהל הנשמע כבר; זה קול שהוא כבר במצבו, והאפשר לננו עכשו לחרוג ממנו לעבר הדבר הזה – לעבר החשיבה בקול והענקת הדיבור למה שהוא כבר מילא נוכח, דהיינו, לנוכח נמוס, חוק, נסן. השיבה היא מה שנוכה, היא בבערבית/בערבית/בערבית אחת אותה אנחנו מדברים, היא הצענות/הנכבה אותה אנחנו ממשמים ישר והפוך. השיבה היא המנגה החוקתי שאנו מנהג אחד העשי להכיל את השיבה של הפליטים מעבר (כ-*Aufhebung*) לשיבה של היהודים – דהיינו, אין כאן שתי שיבות, חורתו של המודח או שיבתו של הפליט, אלא שיבה אחת; שיבה המאורגנת במספר אופנים שאינם מוצאים זה זה, אלא ממשיכים/ מתנגדים האחד את/אל השני. זהה תנוצה של כיווץ והתרה בה הבית הלאומי המודמיין איננו אידאה של יהודים יותר مثل ערבים, ואידאה המדינה היא מבנה ריק שיכל להתרוקן ולהתמלא, תוך אחור זיכרונות לאומים שאוטם ניתן להפין ולהעביר למאות אלפי אנשים מחר ולעבד מחדש את התודעות המשותפות: זו אידאה החילונית שאינה אוניברסלית אלא פרטיקולרית, גם אם סعيد לא ידע להבחין בינהה. ניתן, אם כן, להמשיך את הרעיון החילוני, שלפיו יכולה הויה אנושית להשתתף עם הויה אחרת אם ורק אם היא תשחרר משני האופנים של החילוניות המערבית, כפי שתפשה בשלבי הנאורות: מהחילוניות כתנועת התנגדות מחד, ומהחילוניות כתנועת אמנציפציה מאידך – שני אופנים שכבר ניטה היטיב להבין את המעלג ההרמוני שבו הם כולאים עצמם. החילוניות המשיבת (זו שמתוכה מושג השיבה אויל יזכה במובן) אינה יכולה להיות שיכת למרחב שהיהודים והנוצרים יצרו – בגין רמנתן המקורית – עבור עצמן; עליה למקם עצמה אחרת: לא לעומתן, אלא מוקם אחר, שייזכר במהלך הפעולה המשותפת של הקהילות, במהלך עבודה מסוימת, העבודה על הזיכרון המודמיין ולא על הזיכרון המשמי של תמנות בית, של הריסות כפר או של מפתח עם אוחל. פרויקט החילוניות, אם כך, הוא גם פרויקט המשחרר מדים בייצירות ההיסטורית, באמצעות חינוך, באמצעות פטישיזציה של אובייקטים שאינן הכרחיים על מנת לייצר קהיליה אחרת של שיבה משותפת. כפי שسعيد על התודעה שהתקפתה אלה, במהלך חייו למד לחשב מtower ההווה, מתוך האמת של הארץ – ולא מתוך הצדק של ההיסטוריה. ואת אומרת שחטרנסצנדיות – המחשה על שיבת מתוך המצב הקיים, מתוך השיבה הקיימת כבר, אינה אלא אפשרות להגיע אל השיבה לא דרך המעבר אלא דרך הנוכחות, דרך ה^{הצמ} של הביווש ושל הגירוש, של המחיקה ושל ההתעלמות.

.5

כשאנו מצלחים להשתחרר ממה שבסה על ההיסטוריה כמווז של מאבקי כה, כמסכת ארועים של שליטה ודיכוי, אנחנו מגיעים להבנת ארווי השיבה כארועים שאינם תלויים בדבר בלבד בדבר זהה עצמו, בשיבה כמרחב לא-מודע משותף לשני העמים, לשתי הקהילות, וכארועים שאינם רק מותנים בעולם שבחווץ, וזה שקבע עבורן את מעמדן מולם, וזה שמסרב לאפשר לנו להיות בו משותף. ארווי השיבה, במבט כזה, אינם

תלוים בתנועות הרחבות; הם אינם תלויים, למשל, בדרך בה בחר ערפאת לזנוח את רענן השיבה. במקומות השיבה העמיד ערפאת את רענן ירושלים מחד ורענן המדינה מאידך – הרעינות המכוננים שעמדו בסיס הסכמי אוסלו, שהיו כבר בזמן התרחשותם ראויים לכל גנאי ושהשוו שוב את הדין בשיבה. כותב על כך דני רובינשטיין:

שינוי סדר העדיפויות והעמדת הזכות למדינה בראש התביעות הלאומיות הפלסטיניות, הוא שיצר את הפתוח לתהיליך שלום בין ישראל לאש"ף. בשנות החמשים לא היה אפשר לדבר על הסדר ללא מימוש מיידי של השיבה. בדרך הראשון של הפליטים היו הגגועים לערים ולכפרים שבאו ב-48' קונקרטיים מאוד; לעצם הזית, לבור המים שבಚזר, לבית בקעטנון, לפודס ביפו, למסגד אלג'זאר בעכו. המקומות שבאו היו מוכרים והזיכרונות חדים וברורים. לא כך אצל בני הדור השני והשלישי, שנולדו בגלות ושמעו רק סיפורים על האסון והאובדן.

ובהמשך:

טהיליך אוסלו התנהל, בכבדות, משך שבע שנים (1993-2000). במהלך אפשר היה להבחין היטב מהי האסטרטגייה המדינית של יאסר ערפאת ואנשיו. הם העמידו את ירושלים ואלהקזה בראש מעייניהם. לא את השיבה ולא את ההתקלחויות, ולא שום סוגה מדינית אחרת הנזונה בחלוקת; רק את התביעה שירושלים תהיה בירת המדינה הפלסטינית שתקים. הדבר ניכר באלפי הנאים וההכרזות של ערפאת בשנים הללו. כמעט כל יום, ולפעמים פעמים אחדות ביום, הגדיר ערפאת בפומבי את המטרה הלאומית הפלסטינית. "נקים מדינה עצמאית שבירה ירושלים", הוא חוזר ואמר בمعין פסוק מתפילה קבועה. הוא יכול היה להגיד מטרות אחרות, כמו את חזון השיבה שהיה, כאמור, ابن פינה באתוס הפלסטיני, אבל לא עשה זאת.³

.6

גם עומי בשארה אמר כי ירושלים – עד למהלך של ערפאת – לא הייתה כלל עניין פלסטיני או פז'רבי, והמדינה, העניין האורחי המודרניסטי, היא מה שנבחר עליידי ההגנה הפלסטינית השבה מטוניס, ולא השיבה. הייתה זו בחרה שהדיחה את הדין – מהדור הראשון לשני ולשלישי, הדור העכשווי; אבל באופן פרודוקסלי עולה מכך שככל שמתרכזות השנים, ועניין השיבה נחלש מבחינת היכרונו ההיסטורי – כך מתחזק המימזוס שלו, עוצמוו כישות אונטולוגית. יש כאן היפוך מרתק, שנכון גם ביחס לשואה: ככל שנעלמים הנשיים, הסובייקטים שהוו בגוף את הטראומה הראשונית, כך גם מתמעט העיסוק בכל מה הקשור לאירוע המלחמה ההיא; ובعود שם ויזכרו נಮשתכנים, הולך ומפתח השיח האלטרנטיבי, המעמיד פרדיגמה מורכבת יותר ויותר. והוא איננו שיח של קורבנות פסיביים וחסרי אונים מחד ושל מקרים עצומיים רחמים מאידך, לא שיח המובלים לטבח והטובחים, אלא שיח המיצר מערכת ריזומטית מורכבת, שבה הכל מתיווכים עם הכל. כך, האימה שרחשה בעת היא מחלוקת בין כולם, אך לא שווה בשווה – יהודים, גרמנים, אירופים. ניתן לומר כי עתה נוכחת ההבנה החשובה כי אולי כולם היו הקורבנות, וביניהם מפרידות רק העוצמה והמידה, דהיינו המבחן הຄומי ולא האיקוטי. מה שאנו מכובן אליו כאן הוא זה: אחרי המלחמה היא אין בידנו האנשים כל עדיפות תיאולוגית, מוסרית או פוליטית לשיח של שחרור יותר משליח של דיכוי, שכן בסיסו המחברה היום עדין עומדת האכזבה הגדולה מהפילוסופיה ומהמודרניות; השיבה אינה הכרח אלא אפשרות, היא אינה פועל יוצא של איזה חוסר איזון או עולה מוסרית. חשוב להבין כי לטענתי אסור שיעמוד בסיס המחברה האחרת שאנו מכובדים לנוכח

כאן רעיון של תיקון מסוים סוג שהוא: בודאי לא תיקון פוליטי או חוקתי. אני דוחה הן את השיח של השחרור והן את השיח של התנגדות לדיכוי, על מנת לאפשר למחשכה שאינה תלולה לעלות מעל לפני השטח, אותה מחשכה שמכיל השיחים הללו דיכאו: ניתן להניח כי רק הניהיליזם של הציונות, הכח של התנועה לחשב מעבר לכל מעבר, מחוץ לכל מוסד ולכל נטיה מוסרית, הכח שלא להרוג ולהתעלם מה坦גאים ההיסטוריים, הפוליטיים והכלכליים – הם שהביאו להצלחת המפעל, הצלחה שאותה אנחנו מבקשים לשחזר כאן, לשחזר במלוא האירוניה הטמונה במובן המילה.

.7

בסוף, העיתוני והפועל הפליטי ע'סאן כנפאני, שנרצח על ידי המוסד כבר בראשית שנות השבעים, הגדר בשלונו הספרותית והמדוקת את האפשרות של שחרור מיחס שאר מימוש החקלאות מתוך הכרה הדיאלקטיקה ההיסטורית. במרכזה סיפורו "השيبة לחיפה" עומד אروع ניהיליסטי קיצוני ביותר: אם המפקירה את בנה בין החיצי שנה עקב המאורעות של 48⁴, כשבעקבות כך מתחוללת דרמה שהיא מטונית מלהדרמה של הגירוש, הכיבוש והשיבה אותה אנחנו מבקשים לעורר בכנס. כנפאני מדבר מפיו של האב, החוזר עם אשתו לחיפה אחרי 67⁵ בעקבות הילד שאבד, המופיע כשהוא לבוש ב מדי חיל צה"ל שכן אומץ על ידי זוג פליטי שהוא שגידלוו בכם. האروع של המפגש מעמיד מחשכה פוליטית אחרת, שלפיה הפתرون לא יגיע דרך הפליטי והmdiני, אלא דרך האורח, דרך הכרת הבן אדם, כפי שכנפאני מתבטא, דרך ההבנה של הרגש המשותף המתעורר על בסיס זיכרון וחוויה שאינם בהכרח משותפים, דרך מה שיכל להביא ולבוא באמצעות השיבה, גם אם בעולם בחוץ אין לכך כל סימן או כל התוערות. כנפאני מציב את עקרון כחה של החולשה, וכותב:

מתי תחדרו לראות בחולשותיהם של الآחרים ובחתאתיהם צידוק לתוכנותיכם? הדברים האלה בלוי מזוקן. המשוואות אלה מלאות תרמיות... פעם אתם אומרים שהחטאינו מצדיקים את חטאיכם, ופעם אתם אומרים שאין מתקנים עול בעול... בטיעון הראשון אתם משתמשים כדי להצדיק את קיומכם כאן, ובטיעון השני אתם משתמשים כדי להתחמק מן העונש שאתם ראויים לו, ונראה לי שאתם נהנים עד אין קץ מהמשחק הנחמד הזה, והנה פעם נוספת להפוך את חולשתנו לסוס קרבות צוהל... [...] תהייתי. אני מחשך את פלסטין האמיתית, פלסטין שהיא יותר מזיכרין, יותר מילד, יותר מקשושים של עיפרון על קיר חדר מדרגות.⁶

.8

שיח ההווה: השיבה חייבת להיכנס לשיח ההווה, להיות השיח של ההווה. בהווה זה היא נכתה עד כה בהעדرتה, בשל הכספי שנבנה על ידי כל הצדדים – ואשר אין להאשים בו אף זאת: כמובן היו שותפים בהסתרת השיבה באמצעות הכיבוש. אך יותר מכך עשה הכיבוש עצמו, שעושה עצמו נראה ומודיע על עצמו בכל שעה ובכל עת, והוא כיבוש מסתיר – וזה אולי סוד ההיקबות שלו והשמירה העזה של השלטונות, משמאל וכל שכן מימין, על נוכחותו ועל כה החיים המושקע בו. גם כשהכיבוש נסוג, כמו בעזה, הרי שהומצא במקומו מושג חדש – סגר, שעד היום לא הוסר ורק מתהדק והולך ולמשל השימוש אחרי מבצע "ופורת יצוקה" בגלעד שליט כב מגן ח' נגד הסרת הסגר על המערבים), ובאמצעות הסגר ממשיכים את שיח הכיבוש בדרכים מסוימות: הסגר גרוע מהכיבוש – זה ברור, ורק גאוניות שטנית בה

ניחן אריאל שרון, שיידל לחיים ארוכים במצבו הצמחי, יכול היה לשכלל שככלו כה "מושלח". מה שאני מבקש לומר הוא כי ככל שימושים אמצעי השלטון, כך גם משכלה הנטהרה של האפשרות של הדיבור על השיבה, וגם, כפי שהראיתי לעמלה, אין בהשחתת ה"זכות" לפני השיבה לומר לכורה שהכל מקבלים את הזכות, אלא שהזכות מיותרת. מי שמייתר אותה אינו הכח אלא החולשה, המודוכאים שמבינים שהМОנה זכות רק היחיק והרחק עוד יותר את האפשרות, שהוא מוחלטת התנהלות הפוכה: דיבור על השיבה מסוכן בהיותו מופשט, וכך גם אולי פחות מאיים? דהיינו – בהשחתת רעיון הזכות טמונה מלבדות: זכויות מקבלים בכח, וכך אולי אין טעם לדבר על השיבה, אלא כשהיא תהיה כאן, כפי שיטענו לא מעתים: השיבה ללא הזכות אין לה משמעות ולכן השיבה היא הזכות ללא רוח, הזכות לקבל את מה שנגזר, את מה שחשד כבר יותר ממשיים שניה: הזכות לבית, הזכות למקום, הזכות לזכויות (אזוריות). ואולי לא? אולי אכן ההקדמה של הזכות לשיבה מכשילה הן את המחשבה והן את העניין עצמו?

.9

יש לחשב מחדש את הכיבוש ואת מה שבאו עכשו דרך שני מושגים – צדק ואמת. נדמה לי כי אם אנחנו שואלים מה עושים, או מה זכות השיבה היום, אני יכול להמשיך את הטענה כי עתה, על אף שהיבטים לדבר על צדק, זה זמן לדבר על האמת. אמת זו קשורה לנושא לכורה רחוק מעט מהמקום הזה ומהבעיות המשניות שהוא מעלה, אבל הוא דווקא קרוב מאוד למה שאינו חשוב בשאלת: "מה עשו השיבה למחשבתך?" זו בעצם השאלה שאותה אני שואל כאן – לא "מה ואיך השיבה", אלא מה השיבה עשוה למחשבתך. ומכאן גם המהלך שאותו אני מבקש להציג, ושבו השיבה אינה של הפליטים יותר מאשר של היהודים, או של היהודים אחרמת משל הפליטים; וזה מהליך המנסה לכרוך שיבת אחת באחרת, לכרוך כפי שהאמת כרכחה אותה, האמת של האירוע של התופעה ההיסטורית: אני נמצא כאן כי בקשרתי, או בחרתי. אני כאן כי אולצתי להיות כאן, או נכון יותר – נדחפת לעשות זאת. כחות ההווה והכחות של העבר, הכהות ההיסטוריים דחפו את הורי בנגדם לרזוןם להיפלט ל/בפליטינה, וכנגד כל האפשרויות, כנגד כל הטעויים צלח בהם לשרוד בשקט יחסית עד יום מותם. האם הם זכו לבית? האם הם שבו? האם הם חשבו שהמקום הזה הוא המקום שלהם? מלבד זה שגופתם טמונה כבר כאן, אין ביןיהם לבין המקום הזה מאומה.

.10

לכן השאלה היא שיבת למה? ובמה היא מועילה? ולמי היא חשובה? ומה מטרותיה?

.11

נחזיר לרגע לדיפרנד של ליטוינר. הוא חשב לי למה שאני רוצה להגיד. ניתן להציג את דינו של ליטוינר (גם במשך לפקוד) כביקורת הדריכים בהן המטא-נרטיב יודע לכוון את עצמו דרך מה שהוא מייצר מתוכו ככח אידאולוגי, כאסטרטגיה אינטגרומנטלית הדורשת הנקה וניכוס של נרטיבים מתחברים, לא כביקורת שלהם אלא כפעולה פוליטית בהיסטוריה של האידיאות. כאשר שיח שליט מצלה לאכוף את הלגיטimitiyות שלו, זאת אומרת שהוא יוצר ארגונים השוררים ומכפיפים את הספרדים המקבילים לכליו הוא, ללא החלפת אוכלוסיות: כמו ההבדל בין המשטר האשורי לדורמי, כך גם המטא-נרטיב חוסם מותך

המשטר ומtower האוכלוסייה הקיימת את פיתוחו של שיח מקומי, אישי, קהילתי. החסימה הוא פעללה שנעשית לא רק באמצעות הכחשת קיומם, אלא דרך ההשקעה חסרת הסוף במאבק ביזורם של מבנים חסומים חדשים לבקרים. ליווטר מציביע על נקודה קריטית שמננה ניתן להבין כי אין דרך לבטא בнерטיב הדומיננטי את הנזק שנגרם לנרטיבים אשר מהם נמנעה האפשרות למצוא ביתוי. אבל ליווטר אומר יותר מזאת: הנרטיב החסום והמודcka לא נעלם אלא משדה הראייה הרגמוני ולא יותר, והڌיכוי הוא מעולם אינו יותר מהפשע המושלם העומד רגע לפני הרגע המכרייע: האמת חייכת להתגלות.

.12

לשיתו של ליווטר, מקרה של דיפרנד מתקיים כאשר העימות מבוטא אך ורק בגין צד אחד, הצד המנצח, השופט, כאשר העוללה ממנו סובל الآخر אי-אפשר לבטא בשפה הננתונה, והחלש אינו יכול להישמע כי שפטו/הבעתו/אבאו הינם בלתי-ניתנים לתרגום. בדיק כmo במקרה שלפנינו: השיבה של המשטר הציוני, לכארה אינה יכולה להיות מובעת אלא בלשונו של הריבון הנוכחי, למורות שהיא עניין השיך לכל הצדדים העומדים בסכוך: השיבה נתונה בדיפרנד, ורק עם הבנת המבנה האידיאלקטי שלו ניתן יהיה להתגבר על החשתקה, על השרצה ועל עיות הדין היסטורי. עניין זה אינו שייך לחלים ולעוקרים יותר מאשר למנצחים, ולמרות שכארה רק "הם" מעוניינים לשמור את החיים שברענון השיבה, ניתן לכפות (מבפנים ו מבחוץ) על הצד המנצח את ההכרה חרף אובדן כושר הדיבור. דוגמה לנוכחות הדיפרנד ולכישלון היחיצות ממנו הם הסכמי אוסלו, אשר כפי שכבר צוין נחתמו כאשר הפליטים שחסרו את המבצע, שלא הבינו בקריסטם לתוכו הדיפרנד הירושאי, ושלא יצרו את השפה באמצעותה ניתן היה לנסה את השיבה כמציאות, זנוח את הממד העקרוני הזה והעמידו את המדינה ואת ירושלים כדרישת. אבל למורות זאת, על-פי ליווטר, הדיפרנד שהתקיים זמן רב, הכהיש ודיכא, למעשה שמר וגידל את השיבה הפורצת כאן עתה – מה שציביע על כך שהיתה זו הבנה שגויה של ליווטר לחשב שהdifernad הוא קונפלקט חד-צדדי דיאלקטי. גם אם הוא אכן לא ניתן לניסוח בגין צד אחד או של הצד השני ללא פגיעה בהיגדר של מי שמתلونן, הרי שהשתלונה נשמעת תמיד. לא הדיפרנד כcosa החשוב לי כאן, אלא היבט המשדר, ההיסטורי, המצביע על כך כי יש המוצא מהלגייטימי, המיציר דיפרנדים, מוצא מtower השתקה עצמה ניבים לשבירת השתקה, שבירה שתחייב סידור מחדש של החיבורים בין ההיגדים. אfineון חשוב של הדיפרנד הוא השתקה, היותו מצב לא-יציב של הלשון: משחו שצורך להיות בריביטוי בהיגדים כבר איןנו יכול להיות כזה, ולמרות זאת הוא מופיע, והוא עלה מהלא-מודע ההיסטורי, שהוא מוחזו העדות על השתקה שמאות הדיפרנד שעליו לפתח צורות ביתוי אלטרנטיביות שייתנו קול לעולות שאינן ברות-יביטוי כעת.

.13

מחשבת השיבה חייכת לעמוד במקום של הדיפרנד בתוך הדמוקרטיה, ולהעמיק את קרע השתקה כארוע אנרכיסטי בתוך מה שהdemokratia מציעה או שאינה מציעה. שאלת החופש של הפליטים היא שאלת מרכזיות, וככזו היא נשאלת הפק: כיוון שהפליטים חיים כבר יותר משישים שנה במחנות פליטים ולא תחת שלטון דמוקרטי, לאיוו מידת חופש הם זכאים אם יש סוג של חופש אותו הם ממששים בתוך המהנות, ושאינו החופש המוענק על-ידי ה"זכות" או על-ידי המדינה. מה הם הולכים להרוויח או להפסיד אילו לא תקיים זכות השיבה? בהמשך ליווטר, הבעיה הופכת להיות בעיה אמיתית, שהרי הדיפרנד, כפי שראינו,

אומר כי הדמוקרטיה היא מה שסוגר וחונק את האפשרויות אליו נחשפנו במהלך שנות הכביש והగירוש. מבחינות מסוימות, מבחינה טריאגית, עלות האפשרויות של התושבים שם מהאפשריות של התושבים כאן (ענין שנרמזו בדברי נושא חוואתמה, כשהסביר כי הוא כבר חי תחת שלטון דיכוי, ולא הדמוקרטיה הישראלית היא הגוף ממנו הוא מצפה לתקן). השיבה המוצעת כאן מעמידה אידאה פוסט-דמוקרטית, המבינה את הכח ולא את החולשה שבמצב הפליטות, מתוך הדיפרנד שהדמוקרטיה הישראלית היבאה: רק השתקה יודעת כי היא מה שיכל להביא תיקון, מעבר ל"פוליטי" שיצר ושמר על בעיות הפליטים **שישים שנה**.

לאקאן, ז'אק (2008). מהי הוראתתי. תרגום: נחמה גסר. תל-אביב: רסלינג, עמ' 39.

1

כאן אני עושה שימוש בחוויה שיצרה אריאלה אולאי בספרה על האמונה האורית של הצילום, המזינה להתחיל לחשב מהאורות ולא מהאור, מהקשרים שאורחות יוצאות בינוין באמצעות הזיכרון, הייצוג והשיטופיות האימנטנית, ולא באמצעות הוכחות המובטחות והבלתי-ניתנות למימוש של האור החוואר, זה שנולד ומתי אישם בשלבי המאה ה-18 הרחוקה של אירופה, הקשור במבנים פוליטיים שלטענתי אינם מתאים עוד למציאות.

2

רובינשטיין טוען כי בהשלטה על מרכזיותה של ירושלים ביקש ערפתה להפעיל את העולם העברי למען הרעיון הפלסטיני, למרות שכפי שעומי בשארה עצמו טוען, ירושלים מעולם לא הייתה עניין מוסלמי או פלטני מרכזי. ר': רובינשטיין, דני (2001). "шибתה של כוות השיבה", פנים 17.

3

כנפאנין, ר' סאן (2001), "шибה לחיפה", החדרם האחרים, שלוש נובלות פלטניות, תל-אביב: חד הארץ. עמ' 128-127.

4

השיבה בראיה פוליטית: מכשול לפשרה אחת, בסיס לפשרה אחרת

יוני אשפר

► אסامة זעתר, הפרד ומשול, 2009

מחשבה על התנאים הפוליטיים שיאפשרו שיבת פליטים פלסטינים היא תרגיל מטעען, ויש שאולי יגידו חסר טעם. המוצא מבוי סתום בו שרוים סכוסכים ממושכים הגיע כמעט תמיד כתוצאה משינויים אזריים ועוולמים שקשה היה להעלות על הדעת מראש. מעטים בדרום-אפריקה של שנים החשים והשבעים יכולים לדמיין את נפילת ברית המועצות וקץ המלחמה הקרה, ואת ההשפעה שתהיה לכך על סיום משטר האפרטהייד. גם ההשפעה החזותית של תהליך איחוד אירופה על סכוסכים ביבשת – כמו בקריםין, בצפון אירלנד, ובבלקן – הייתה חומקת מעיניו של המתובון המוגבל במבטו רק לגבולות מקרה ספציפי כזה או אחר, בהניחו שהמציאות מסביב תישאר כמוות שהיא.

או מודוע, אם אכן הנסתה בעtid על הנגלה, בכל זאת יש טעם במחשبة על השיבה בהקשר פוליטי? משום שדיון שוגבל רק למישור המוסר ("זה נכון!"), למישור החוק ("המשפט הבינלאומי תומך בכך!"), למישור הגאוגרפיה ("יש לפליטים מקום!"), או למישור הפסיכולוגיה ("רק כך יתכן פיסוס בין העמים!"), מהמיין את מהות היסודית של השיבה ככמיהה, כזכות, או כדדרישה בעלת השלכות פוליטיות מרוחיקות לכת. למיטב ידיעתי, מעולם לא מומשה זכות שיבת פליטים כל כך הרבה שנים לאחר הפיכתם לכאליה, ומעולם לא היה מספר הפליטים כה גדול ביחס לוכלוסייה הקולת עד כדי הפיכת המaanון המספרי בין שתי הקבוצות המוסוכסות. עובדות אלה לא ממעיטות מהמשקל המוסרי, החוקי, או הפסיכולוגי של זכות השיבה, אולם הן דורשות מאיתנו התמודדות רצינית עם הממד הפוליטי שלה. הימנעות מכך תשאיר את זכות השיבה ככל יותר מביטוי לחולם, לגונגע, לבאב; או מהצד הישראלי – להכחאה על חטא, למחילה ולכפירה. רק עליידי מיקום השיבה בתוך מסגרת של הסדר פוליטי היא תחдел להיות סמל של התנדבות לשירה, הזכיה לכך שהסכוסך היה יושך לנצח להיות "משחק סכם-אפס", ותחפוך לבסיס שעליו ניתן לנשח פשרה בין שני העמים ושםנו ניתן לצאת בדרך הארוכה לקראת פיסוס.

גם בלי לדעת מה טוمن העתיד, ניתן לדעת לקבע שהשיבת יכולה להתמשך רק באחד משני אופנים: בכפיה על הציבור היהודי בישראל, או בהסכם – הכולר בהסכם של רוב משמעותיו מתוכו. רבים היום גורסים שבאפשרות לחץ בלבד – צבאי, כלכלי, מדיני, או שלושתם גם יחד – ניתן יהיה לאlez את ישראל לסיים את הכיבוש, לשנות את אופיה המפללה כלפי אורה העربים, ולאפשר את שיבת הפליטים. לא זה המקום להתווכח עם שיח ה"התנדבות" ועם הקמפיין להחרמת ישראל הזרוב תואצה בעולם; רק עולה את השאלה אליה לא מתייחסים מצדדי הkon הזה: כיצד תיראה שיבת שמומשת בכפיה? האם ניתן לכפות על מיליוןינו אנשים לפחות לתוכם מיליוןים אחרים, ועוד לפחות שף ורגל, ברוב המקרים, לא דרך כאן מעולם? איזו מין חברה תיווצר? האם זה חzon של פיסוס או חzon של מלחמת אורהים? האם זה מה שהם באמת רוצים שיקרא? אין זה מפליא שהתמייה הרחבה ביותר לדעונות האלה באה מפליטים ויהודים החיים מחוץ לישראל/פלסטין, וספק אם הם היו מוכנים לחיות את המזיאות אליה הם הותרים ומטייפים. יתרה מזאת, מה הטעם בכנסו בו אנו נמצאים היום,כאן בתל-אביב, אל מול קהיל' ישראלי, אם דעתם של הישראלים ברגע לשיבה אינה רלוונטית? לא עדיף שנטרכו רק בטיפוח אמצעי הלוחן החיצוני על ישראל? נגיס צבאות, נשורף דגליים, נשלב סטודנטים וארגוני עובדים בכירות אירופה, ורק כך נקדם אתימוש שיבת הפליטים? אני מרשה לעצמי לשער שרבים מאייתנו נמצאים כאן היום כי אנחנו חשובים אחרת. אנחנו מאmins שרך שיבת מסגרת הסדר, כזה שמרבית אורה ישראל יתנו לו את הסכםם, היא השיבה בה אנחנו חפצים. גם אם אנחנו מכירים בחשיבותו של לחץ חיצוני, בצורה זו או אחרת, אנחנו מבינים שרגע ההסכם הוא קריטי והוא הכרחי ולכן צריך לפעול כאן כדי להתחיל ולהכשיר את הקruk' לאוֹתָה הסכמה.

או כיצד ייראה אותו הסדר עתידי שבמסגרתו יוכל תושבי ישראל לחתם את הסכםם לשיבת הפליטים הפליטים? כאמור, אין לנו יכולם לדעת בדיק. אבל אנחנו יכולים לנחש שהוא יכול פשרה כשליה בין האינטנסים, הזכויות, והשאיפות של הפליטים לבין אלה של היהודים בישראל. אפשר לדמיין פשרה מוצלתת כמערכת כוחות שבה הרוחים והויתורים של כל צד יוצרים איזון שנראה בעיני מרבית חברי של כל קבוצה יהוגן, או לפחות כעדיף מהמשה הסטטוס קו. כך היה עם רעיון "שתי המדינות", שתאמם את הבנת הסכום הישראלי-פלסטיני כבעיה של "הכיבוש" – כסכום טריטוריאל-יבדלני במחותו. וכך אמר הספר: ישראל תיסוג מהשתחים שכבשה ב-1967, תפנה את ההתנהלות שהקימה בהם, ותכיר במדינה הפליטנית שתקים עם מזרח ירושלים כבירתה. בתמורה, הפליטים יסכמו שמדינתם תוקם ללא צבא, יכירו במדינת ישראל כ"מדינה יהודית", יכירו על "קץ כל התביעות" שלהם בישראל, לרבות וכות השיבה. זהה בזמנים כללים הנוסחה שזכתה במהלך, התשעים לתמיכת רוב הציבור בישראל, כמו גם למועד כמעט קונגנוזאלי בקהילה הבינלאומית. אני מנחש שרבים מהיהודים כאן באולם שוכנו בעבר, או שעודם משוכנים, בהיגיון ובhogנות שעומדים בסיס הנוסחה זו. "שתי מדינות לשני עמים" – מה יותר פשוט והגיוני מה?

אולם האיזון במערכת הרוחים-ויתורים של פשרת "שתי המדינות", לפחות כפי ש מרבית הישראלים תפשו אותה, הופר במידה מסוימת השרה השנים האחרונות. הרעיון ש"אנחנו נותר על 67' והם יוותר על 48'" נדמה יותר וייתר כמו פנטזיה של השמאלי הישראלי מאשר כתאר מהימן של חלק הרוח הדומיננטי בקרב הפליטים. אנחנו לא ידענו עד כמה העול הגadol של 48' עודנו מדם, בעיקר כי לא ממש ידענו עד כמה גדול הוא היה. היינו, ורובנו עדין, עיורים גם לדיכוי, לגזול, ולאחריה המתמשכים, והמהריפים, של האורהים הפליטים של המדינה היהודית מאז הנכבה ועד היום. יותר מatanנו מבנים היום שהמקף בצדוף המילים "יהודית-דמוקרטית" מייצג לא את הפעולה הלוגית "וגם" אלא פועלות "או", הכולר שמדיניות מפללה כלפי לא-יהודים, עיסוק אובייסיבי בDemografia אנטית, ומיליטריזם לאומני עלולים

להמשיך לאפיין את המדינה, ואף להתחזק, גם אם תשוב לגבולות הקו הירוק. התחלנו גם להבין את מרכזיותה של ב夷ית הפליטים הפלסטינים בסכוך, ושהיא מחייבת אותנו לא רק להתבונן מחדש בעבר שלנו אלא לחשוב אחרת גם על העתיד. תחلك' השлом, אם כן, קרס לא רק בגל הבניה היפראקטיבית בהתנהלות, לא רק בגל פיגועי ההתאבדות, לא רק בגל המדיניות הפרו-ישראלית של ממשל בוש, ולא רק בגל הריקבון הפלסטיני שפשה בשני הצדדים, אלא בראש ובראשונה מפניהם נסחתה הפשרה שעמדת בבסיסו כבר אינה משכנתה. אם בשנות התשעים עוד היה נדמה שהיא יכולה להביא לשולם אמת בין העמים, היום היא נתפסת לכל היתר כהסדר ביניים שיהווה עוד שלב, אך שיגידו הרכח, אף בטח לא אחרון, בסכוך.

או מה עושים? מסמכי החוזן שפורסמו לאחרונה וקוואלייצית החرم בחו"ל מציעים "פתרון שתי מדינות משופר", שככלו את כל הסעיפים המקרוריים בתוספת דרישת להזרת הפליטים לתוכן שטחי ישראל, ושינוי המבנה החוקתי של ישראל למדינה דולומית. העמדה זו, פרט לכך שהיא מעוררת את הנוסחה שאotta שיווק השמאלי הישראלי לציבור ממש כמעט שלושה עשרים, סובלות מלא מעט סתיירות פנימיות. מדוע צורך מדרינת לاء פלסטינית אם לא בה ימושו הפליטים את והותם הלאומית ביחיד עם אחיהם? מדוע יש צורך באוטונומיה פוליטית ותרבותית למיעוט היהודי בישראל אם שיבת הפליטים עשויה לשנות דרמטית את היחס המספרי בין יהודים לערבים? אולי דוקא היהודים הם אלה שיזדקקו להגנה מפניו? ובכלל, מדובר ב"מדינה כל אורהיה" שבה קיימת הפרדה מלאה בין המדינה לבין דת, לاء, ותרבות, צריך מיעוט זהה או אחר הגנה מיוחדת קבועה בחוקה? כМОון שהסתירות האלה אין תוצאה של כשל אינטלקטואלי, אלא של שלוב בין תחושת הדחיפות לסיום הכלובש לבין הצורך בחוזן ארוך-טוווח שיספק מענה לשני המרכיבים האחרים של הסכוך: שאלת הפליטים ושאלת אופיה היהודי של ישראל. קיים גם קושי מובהן, אצל יהודים ופלסטינים אורהי ישראל, לכפור במטרה המוצהרת של המאבק הלאומי הפלסטיני מאז 1974 – הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגדה המערבית וברצועת עזה. אבל ההפרדה הוא בין שלושת מרכיביוasis היסודיים של הסכוך – הכלובש, הכלובים, והדמוקרטיה הישראלית הפגומה – לМИשורם שככיוול אינם כרוכים זה בזה, מונעת את ניסוחה של מסגרת כוללת חדשה של פשרה שתירוש את המסגרת הקודמת של "שתי המדינות".

ਮוכרת לי הרתיעה מהמושג "פשרה", בשל ההנחה של סימטריה או שוויון בין שני הצדדים שהוא לא כauraה טומנת בחובנה. לעיתים קרובות כרוכה העמדה המתנגדת לפשרה בטענה, שהחברה הישראלית היא חברת מתישבים קולוניאלית, וככזאת אין לחבריה כל יכולות קולקטיביות בפלשתין. לפי תפישה זו אין מקום לפשרה בין שני הלאומים אלא רק למימוש מלא של הזכות של האוכלוסייה הילידית – של הפליטינים – ואלה מצדם יתחייבו לכבד את זכויות האדם של היהודים כאינדיווידואלים.שוב, לא אפתח כאן בוויכוח עקרוני עם האסכולה הזו, ורק אומר שבעיני אם עדין קיימת ציפייה אמיתית אצל מישחו שהחברה הישראלית תתפרק וחבריה, לפחות ברובם, יחורו למדינות מוצאים, וזה פנטזיה מזיקה ומונתקת מן המציאות בדיקוק כמו הפנטזיה הישראלית שהפליטים הפלסטיים ייטמעו בעולם הערבי וישכו את והותם ואת שאיפטם לשוב. הכרה הדידית כנה ועומקה במקומו הבלתי-ניתן-לערעור של الآخر, כפרט וקולקטיב, היא בבדיקה הרכיב החסר כל כך היום, כמו לאורך כל שנות הסכוך.

אםנה שוב בקצרה את הנקודות העיקריות שניסיתי להבהיר כאן היום: (1) עליינו לחשב על השיבה לא רק כשאלת מוסרית, חוקית, נאגורפית או פסיקולוגית אלא גם, ואלי קודם כל, כשאלת פוליטית; (2) שיבת שתעשה צדק לא רק עם העבר אלא גם העתיד היא שיבת שتوزה להסכמה רוב מכריע ב齊יבור הישראלי ובמסגרת פשרה בין היהודים בישראל לפלסטינים; ו(3) נסחתה הפשרה של "שתי המדינות" אינה יכולה להכיל את שיבת הפליטים לתוכן ישראל, ולפיכך, אם ברצוננו לחשוב בצורה פרקטית על שיבת הפליטים,

אהלן סמיח

חשיבותו של שפטון הוכיחו הפתוחן והפחד, אחד הדברים הקטנים אבל החשובים שיש בידינו לעשותות, ולכן גם מוחבנתן לעשנות, זה להיות יחד, להשמיע קול, לא לשתוק, ולא לשקוע בתהווה שאין מהו לעשנות. בדיקן כמו שאתה עושה, ותודה על ההשראה. בשביבי אתה ייבור חג הזה, ניבור החירות.

בכolumbia, רק שתווד שיש עוד קול אחד שרואה ושותם יודע וכואב ומשתדל בכל
ובוחנו הדל להגיד משהו, לנשנות משהו, לא לחת לאימה להתרחש בשקט
בכolumbia און ברירה. לי ברור שתמיד יש ברירה. ושוב, הרי אתה בעצמך
בכolumbia ממש דוגמא לזה.

ה' סמיה

מהו שלומך?

אני מקווה שאתה מצליח לerneוד בתקופה הקשה זו. רציתי קודם כל למסוד את הזדהות המלאה ואת צערינו על הנועל הנורא שנגרם ושממשיך להיגרם לך, וגם להניד שאני מאד מעוריבה את האומץ שלך בפני הרדיפה הפליטית הדכאנית שאתה נאלץ להתמודד איתה. הפעלים שלנו בקמפוס ישתתפו בראצון רב בארגון הפגנה, ביקור סולידיוט, או כל צורת מחאה אחרת שנראית לך ראוי.

אני מתארת לעצמי שבמצב הלא פשוט זהה קשה מאוד לכתוב על העול
שנוגרים לך, אבל אני סבורה שכותבה על הפרשה אשר תופץ בكمפוס
בתפקידו רחבה תסייע להעלאת המודעות של סטודנטים, מרצים ופעילים
פוליטיים לגבי המענץ המזען והنمשך שלו, ותסייע לארגון פעולות מחאה
ונגדו. רבים מהסטודנטים הם חסרי מודעות פוליטית, ואני יודעת כלל
כל הפגנות שנערכו כנגד המלחמה ועל המנזרים ומשמעותה של
הפעילים הפליטיים. לכתבה כזו, בה אתה מספק על פעילותך הפוליטית
על התנצלות לה יכול להיות משמעות פוליטית עצומה.

† †

עלינו לגבות מסגרת אלטרנטיבית של פשרה שתוכל להכיל אותה.

האלטרנטיבה כבר צאה ועלתה בשנים האחרונות, בספרים ומאמרים של כתבים פלסטינים ויהודים שהחלו להתוות דרך לקרואת חלופה לחילוקת השטח לשתי מדינות-לאום בדמות שותפות בשטח במסגרת מדינה אחת דמוקרטית, שלצורך העניין כרגע לא משנה אם נקרא לה "דו-לאומית", "חילונית-דמוקרטית", "פדרציה" או "קונפדרציה". קו המחלוקת הזה, שכיוונו חדש כל ועיקר, מאפשר לנו לחשב על מערכת אחרת לחילוטין של פשרה שבאה להיות מושמת גם וכות השיבה. אציג עכשווי לסייע לקוים כלליים של פשרה מהסוג הזה:

המדינה היא ביתם הלאומי של העם היהודי והעם הפלסטיני; כל אזרח המדינה יהיה מזוכות שווה לחיים, לביטחון ולהזמנות שווה לשגשוג כלכלי ותרבותי בכל חלקה – פלسطיני יוכל לשוב לייפא, ל חיפה, ולעכו, ויהודי יוכל לחיות בחברון, מורה ירושלים ושילוח; איש מאזרחי המדינה לא יגורש עוד בכפייה מביתו או מאדומו גם אם מדובר בנכס שהופקע, אך יוקם מגנון דמוקרטי לחילוקה מחדש של אדמות מדינה, היכן שניתן, ולמסירת רכוש מופקע תמורה פיזי הולם, וזאת על מנת להשיג תיקון מksamילני של מדיניות ההפקעה, הנישול והאפליה של ישראל מאז היוסדה; בנוסף, מדיניות התכנון והבנייה תיתן עדיפות להקלת מצוקת הדיור בקרב האוכלוסייה הפלסטינית ולקליטת פליטים חוזרים באופן מיטבי; חוקת המדינה, מוסדותיה, ושיתות הבחירה הנהוגה בה יבטיחו הגנה ל민וטים, חופש דת ותרבות, ושותפות בקבלת החלטות בכל רמות הממשלה; ניתנת זכות שיבת לכל פליט פלسطיני שיבחר לחזור וכן גם לכל יהודי, וזאת כדי לשמור גם את תפקידה ההיסטורי של ישראל כמקום מקלט ליהודים הסובלים מרדיפה או אפליה; בעוזרת מדיניות האור והעולם תוקם קרן פיצויים שתסייע לפצצת את כל קורבנות הקונפליקט על פגיעות ברכוש, בגוף, ובנפש.

זהו, כאמור, רק הצעה בקווים מאוד כלליים. כמו לקרואת כל פשרה, הנחות שני הצדדים יצטרכו לנשל משא ומתן ארוך וمتמשך על כל פרט ופרט. כפי שאמרתי בפתח דברי, אין אנחנו יכולים לדעת היום אם משא ומתן על פשרה מהסוג הזה יתרחש אי פעם, תחת אילו נסיבות היסטוריות הוא ייערך, ומה בראיק, אם בכלל, הוא יניב. אולם היום, כאשר שום מסגרת קוהרנטית לשירה ופירוש בין העמים שתואמת את מצב הדברים כפי שאנו רואים ומבינים אותם, חשוב לעתידי להציב את מסגרת הפשרה זו – של "מדינה אחת דמוקרטית לשני העמים" – כאלטרנטיבה לו של "שתי המדינות", כדי לחדר עboro פלسطينים וישראלים את הבחירה שיש להם בין מערכת אחת של רוחים-זיהורים לבין השניה. או בהקשר שלהםו התכנסנו היום, בין פשרה שעשויה לאפשר את מימוש השיבה, ופשרה שלא.

שיבת אוטופיה

עדי אופיר

► אסאה זעתר, שני צדי החומה, 2006

יבקשו להשמיד את היהודים? אולי מפני שהם יבקשו לנוקם? אולי מדובר בזיכרונות מודח של חטא קדמון ובעהלך: הם יעשו לנו מה שהיינו עושים להם אילו היינו במצבם? ואולי מדובר בגאוניות שנולדה פעמיות תחשות האיום והחטא ועכשו היא גורם עצמאי שמייצר עצמו חדש ותחשות אשמה חדשה שלהם לשוב. ישנים כМОבן אלה הכהרים בעצם התרחשותה של הנכבה, מכחישים את הגירוש או לפחות את האחריות הישראלית לאסון הפלסטיני, וגם אלה הטוענים שחטא הגירוש פופר כבר על ידי "גרוש" היהודים מארצאות עבר. אבל הנימוקים אינם מסלקים את הפחד; כשהם מגויסים על-ידים הם גם משמריהם אותו. הפחד הוא הנימוק שבגללו מאמנים לנימוקים מעין אלה. בכלל הפחד אסור בשום אופן לפתוח פתח שדרכו עלולה להופיע תביעת השיבה.

הפחד היהודי ממוקד בסופו של דבר באובדן הרוב היהודי. הפחד מאובדן הרוב היהודי מעוגן בחדרה מפני ערביותה של ישראל. נהייה מוקפים בעربים, ערבים ינהלו את חיינו, ערבים יمراרו את חיינו ובסופו של דבר הערבים יזרקו אותנו לים או יחוירו אותנו לגטו. מודיעו שזה יקרה? מפני שכאליה הם הערבים. זיכרון השואה מצטרף לגאוניות וכמסה עלייה. גזענו הוא כל מי שנסוג בסופו של דבר לטענה הבאה: לא המשטר מאפשר אלימות ואחראי לה אלא "מנטליות" של الآخر. אנשים עם מנטליות מסוימת יקימו משטר מסוון או יתמכו בו, ובוודאי ישילימו אותו. (לפי ההיגיון זהה היה מקום לשאול מהי אותה "מנטליות יהודית" שמאפשרת את משטר הכיבוש, אבל זו תהיה

כשANELים את זיכרונות הנכבה בין היהודים, התgebות האופייניות הן תחשות אום, הכחשה, תוקפנות, לפעמים היסטוריה. עד מהרה מתברר כי הפחד האמתי הוא מפני השיבה, וגם כי הפחד מפני השיבה הוא אמיתי. אם נודה שגירשנו אותם, עוד ניאלץ להתייר להם לשוב. ישנים כMOבן אלה הכהרים בעצם התרחשותה של הנכבה, מכחישים את הגירוש או לפחות את האחריות הישראלית לאסון הפלסטיני, וגם אלה הטוענים שחטא הגירוש פופר כבר על ידי "גרוש" היהודים מארצאות עבר. אבל הנימוקים אינם מסלקים את הפחד; כשהם מגויסים על-ידים הם גם משמריהם אותו. הפחד הוא הנימוק שבגללו מאמנים לנימוקים מעין אלה. בכלל הפחד אסור בשום אופן לפתוח פתח שדרכו עלולה להופיע תביעת השיבה.

מדובר השיבה מיימית כל כך? מפני שהיא נתפסת כחרס המדינה הציונית. אומרים שבלי רוב היהודי וצבא היהודי ומדינה יהודית שוב יהיו יהודים חסופים לסכנות השמדה. שיבת פירושה אובדן הרוב, אובדן הרוב פירושו סכנה שואה שנייה. זה סיכון שפלייטי שואה לא לוקחים בשום אופן. "לעולם לא עוד". זיכרון השואה מעבוד כתראומה אחת שמשמעות לכוסות טראומה אחרת, טראומת החטא הקדמון. מודיעו שהפליטים השבים

הופך לאחריות גמורה. קשה לדמיין אותה. עוד יותר קשה לנחש מה יחולל אותה. המעבר מן ההווה לעתיד זהה נראת כקיפה של דמיון פרוע. בכך זאת אוטופיה. השיבה תתרחש במקום אחר. הזמן לא רלוונטי, עתיד שלא מחובר להווה, שאולי יבוא בדרך שנראית כרגע בסיס ואולי לא יבוא כלל. רק המקום רלוונטי. זה יהיה מקום אחר באותו המקום, במקום שלנו. אחרותו המוחלט של המקום, שהופכת אותו לאל-מקום ביחס למקום הזה, היא שהופכת את השיבה לאוטופיה.

אי-אפשר לדעת כלום על התהיליך שיחולל תנאים לשיבה. קשה מאוד לדעת משהו על התנאים האלה עצם. אבל אולי אפשר לדעת משהו על השיבה עצמה.

אפשר להתחיל לחשב על השיבה על דרך שלילת המקום הזה. השיבה לא תהיה אל המקום הזה. המקום שיאפשר את השיבה יהיה מקום אחר. השיבה לא תהיה למקום שהוא אז, לפני ששים שנה. המקום הוא נעלם ואני. אי-אפשר לשחזר אותו. אי-אפשר להחזיר את הסביבה החומרית למצב שבו הייתה אז. אי-אפשר להחזיר את הסביבה האנושית למצב שבו היה לפני ששים שנה. בזמנו מדויק, אם באמצעות תהיה שיבת, היא לא תהיה שיבת באמת. מפת השיבה מוכרכה להיות סדוקה. בלי הסדק הזה היא הופכת לפטיש משعبد. אולי בגל והמתעקשים רבים כל כך לדבר על זכות השיבה. השפה המשפטית מנוכרת למעשה המשי ומפשיטה אותו. וזה לא אותו בית, וזה לא אותו עץ, וזה הוצאות. השפה המשפטית מאפשרת גם לתרגם את האובדן לנזק. אבל אי-אפשר לתרגם אובדן לנזק בעלי שארית, אובדן שגם הפיזי הנדרב לא יוכל להשיב. האם צריך להתעקש על השארית הזאת? האם השארית הזאת, שאי-אפשר למשה, יכולה להיות מיוצגת על ידי הוצאות? האם אפשר שתהיה זכות למה שאי-אפשר לממש?

אם מווורים על האובדן ומסתפקים בנזק, יכולם באובדן שיש לו תקנה ותחליף, שאפשר להעניק אותו, למדוד אותו ולהציגו לו מקבילות – לא אותו כפר, אבל כפר בפלשתין, לא אותה חלقت קרקע, אבל פיסת קרקע, לא אותם אמצעי מלחיה, אבל אמצעי מלחיה מספיקים – אם כך, אפשר להציג תוכנית שיבת שתיראה בתוכנית פוליטית ריאלית. תארו לעצמכם שמדינה פלשתינית עצמאית בגבולות⁶⁷ – בהנחה שדבר כזה אפשרי – לוקחת על עצמה אחריות לשיבת הפליטים. שטחים נגבי המערבי ובדרום מדבר יהודה מועברים לרשות המדינה הפלשתינית ומוקצים ליישוב הפליטים. המדינה הפלשתינית אינה מוגבלת בסמכותה לכלות פליטים ולישם מחדש. היא זוכה לתמיכת נדיבת של

שאלה גענית לא פחות. השאלה היא כמובןஇ "מנטליות יהודית" משטר הכיבוש מצרים.

התנגדות היהודית לשיבת פליטים פלסטינים גורפת כל כך, עד שאי-אפשר לחשב ברצינות על השיבה כעל תוכנית פוליטית של מיעוט הנאבק על שינוי מסוים במשטר. למרות שלפחות חמישה-עשר אחוז מהاورחים הישראלים תומכים בשיבה, המאבק נתפס כענינו של מיעוט שלו וסחרורי. מדוע? כי לא סופרים את האורחים הפלסטיים. מדובר לא סופרים את הפלסטיים? התשובה האופטימית היא כי לא סופרים אותם מפני שהם תומכים בשיבה, מפני שהם מיצגים בעצם קיום רק אם הם השיבה. לפי התשובה הזאת יסבירו את הפלסטיים רק אם יפסיקו להנחייה שם אם יוותרו הפלסטיים על חלום השיבה ספק אם יסבירו אותם. בימים אחרים, השיבה היא עיליה שמכסה על גענות עמוקה יותר. בין כך ובין כך, הנטייה ההכרחית בכיוול לראות את השיבה מבעוד לדמות הערבי ואת הערבי מבעוד לדמות השיבה תלואה פחותה במה שהערבי אומר יותר ומה שהיהודים מדמיין. לכן, מילא לעربים אין הרבה מה לעשות בעניין הזה. והיהודים המעטים שתומכים בשיבה נדים כמו שהצטרכו ל"אוביינו הערבים".

התנגדות הגורפת, ההיסטורית, לרעיון השיבה הופכת את המאבק למען השיבה מתוכנית פוליטית לאוטופיה. לא הכוונות או הדמיון האוטופטי של המבקשים לשוב והופכים את המאבק למען השיבה לאוטופי, אלא התנאים שבתוכם הם מיצגים את תביעתם. מבחינתם זו תביעה הגיונית וצדקה, מובנת מאליה, לתקן עולן; מבחינת הסביבה שבתוכה הם פועלים התביעה הזאת היא أيام בחורבן, הצד משקם אינו בא בחשבון. מכיוון שהלפו כבר יותר משישה עשרים מאז שנעשה העולן, הצד משקם הוא "צדוק היסטורי", ורק ליהודים יש כאן זכות לטעו הצד ההיסטורי; הערבים צריכים להסתפק בתביעה הצדוק החקתי, שהזמן שלו הוא תמיד ההווה, לפי לוח השנה שמכטיב תקציב המדינה. השינוי שצריך להתחולל במקרה הפליטית כדי שהתביעה הפלשתינית לצדוק ההיסטורי תוכל להישמע (לא להיענות – להישמע, להישקל ברכיניות) הוא ככל כך דרמטי, ככל טוטלי, שאי-אפשר להעלות על הדעת שיבת תוצאה של תהיליך ההיסטורי, פוליטי וחברתי מוכר. איןנו מושג איך תיראה הדינמיקה שעשוים לחולל תהיליך כזה, אין לנו מושג איך תיראה הדינמיקה הצפואה שלו. התנאים שאי-אפשרו שיבת הם מציגות עתידית שונה לגמרי מן המציגות המוכרת בהווה, שונה כל כך עד שהעתיד

שמדינה כזאת היא אוטופיה, שזכה השני הוא החזון בדבר מדינה יהודית-דמוקרטיבית. גם החזון הזה אוטופי באותה מידה. היום, ובעתיד הנראה לעין, ישראל היא מדינה לא יהודית – כמעט, ממחצית מן התושבים הכהפפים למשטר הישראלי אינם יהודים, וגם אינה דמוקרטית – יותר משליש מן הנשלטים הכהפפים למשטר הישראלי הם לא-יהודים, חסרי זכויות, מופקרים משתתפת במאם' השיקום. היא מוכנה אפילו לשיבת סמלת של האגרסיבי שלו.²

כל פרויקט לאומי מבוסס על פנטזיה של התאמה בין הקבוצות אנושיות לטריטוריות. ברור שההתאמה לא מלאה. אי-התאמה נתפסת על ידי הרוב (אם היא נפתחת בכלל) כшибוע הכרחי. השיבוש הכרחי מפני שהמציאות לא מושלתת והאיдал נופל תמיד מן השימוש שלו, וכך הכרחי להשלים עם השימוש; ככלומר, מצד אחד צריך לראות במיעוטים לאומיים שיבוש ומצד שני צריך גם להשלים שלא מאויימים על קבוצת הרוב הלאומי ולא אלה הם הסדרים שלא מאויימים על קבוצת המיעוט, הסדרים שמאפשרים דו קיוםHonkim legmeri at kabozat ha'mi'utot, ha'sderim sh'ma'afsharim do kivom mcobd b'in rov v'mi'utot, shomerim at ha'mi'utot b'cholashuto (cad'i shel'a yochal lo'uzuz at ha'mu'ret) – אך גם מעניקים לו תנאי קיום סבירים כדי שייהי לו מה להפסיד אם יחלט להתקומם. הסדרים כאלה הכרחיים כדי לשמר על התאמה הכללית בין לאומיים לטריטוריות, כדי לשמר את עקרון מדינת הלאום.

אבל בתנאים הנוכחיים, חזון של הקמת מדינה פלסטינית עצמאית שתהיה מסוגלת בין השאר גם לקלוט פליטים ולטפל בהם הוא חזון אוטופי בדיקות כמו השיבה. ישראל הצליחה לפרק את התנוועה הלאומית הפלשתינית, להפריד בין עזה לגדרה, לפרק את הגדרה לאשכול של בנטוטנים. ההתנהלות בגדה הפקו למכשול בלתי-עביר. בתנאים הנוכחיים, שום שלטון ישראלי לא ישייג הסכמה לפירוק הנדרש של ההתנהלות בגדה. בתנאים הנוכחיים הכיבוש הוא חלק מן המשטר הישראלי. ביטול הכיבוש עליידי נסיגה לגבולות⁶⁷ מחייב היפה משטרית. בין היתר, השינוי המשטרី היחיד הנראה באופק הוא מאפרטההייד מוכחש לאפרטההייד מוצהר, מגזונות לא פורמלית לגזונות פורמלית, מפשום לטנסי לפשיטים במשרדי ממשלה מרוכזים. כל השינויים אלה מעמידים את השילוב בין "כיבוש" לדמוקרטיה". איןנו יודעים לדמיין את התנאים שיובילו להיפה משטרית שתבטל את הכיבוש. איןנו יודעים לתאר את התהליך שיווביל אותנו לשם. מדובר במקום אחר, שכדי להגעה אליו ודרישה קפיצה בנهر הזמן מנקודת ההוויה היישר אל נקודה

המדינות העשירות. בתמורה לדלול מחנות הפליטים, המדינות המארחות הימים מחנות פליטים מוכנות לאורה את הפליטים שאינם שביהם. הפליטים חסרי האזרחות זוכים באזרחות, במדינתם או במדינות אחרות. רוח הרפאים שלהם חולה מלרחף בכל המורה התקון. הנוכחות המטרידה שלהם מצטמת לסדרה של בעיות מוניציפליות בערים חדשות שיקומו. ישראל משתתפת במאם' השיקום. היא מוכנה אפילו לשיבת סמלת של כמה עשרות אלפי פליטים לתחומה וגם מכירה ברוב הכהרים הלא-מוסרים. אותן של רצון טוב וכחلك מהסכם הפיסוס הכלול עם התנוועה הלאומית הפלשתינית היא מעניקה טיפול מיוחד לפליטים הפנימיים שעולים לא הכירה במועדם המוחדר. בכל האתרים שבהם נהרסו כפרים פלסטיניים מוצבים שלטי זיכרון. ילדי בית הספר מטיילים לכפרים האלה ושותעים סיורים ממשני הצדדים, סיורי גבורה על הלוחמים היהודים שכבשו את הכפר וסיורי פליטים על אותם לוחמים מנוקדת המבט של האנשים שגורשו מן הכהר. הרי זיכרון קוילקיי הוא דבר אלסטי. הוא יכול להכיל הכל. וכך הכל חוזר למקוםו. אין אנשים בלי ארץ, אין ארץ בלי עם, אין אנשים בלי כתובות, אין כתובות בלי אנשים. הטרואמה לא משוכפת. חדים להעביר אותה מדור לדור. הפליטים הפלשתינים מתישבים מחדש ובשתיים שוסףו אליהן. חדים בגדה המערבית, ברצועת עזה, ובשתיים שוסףו אליהן. הם משתלבים בחברה הפלשתינית בשטחים ומתחילהם לפרו. האזרחים הערבים בישראל מוכרים כמייעוט לאומי שיש לו ויקה מיוחדת למדינת הלאום של. אלה אנשים שפוליטיקת הגבולות הותירה אותם מחוץ למדינת הלאום שלהם. כמו הפולנים שנותרו באוקראינה, כמו הרומנים שנותרו בהונגריה, או ההונגרים בגרמניה. העולם מלא גבולות שחצו עמם ועםם שהשלימו עם קיומם החזוי בין מדינת הלאום שלהם למדינות אחרות. מדוע שזה לא יקרה גם כאן?

מי שחווב את השיבה כביתו של הלאום הפלשתינית ווואה בלאומים עיקנון אוניברסלי שעלייו מושתתות תביעותיו הפליטיות מוכחה להסתפק בחזון זהה. העיקנון הלאומי מחייב לכבד את זכותם של היהודים במדינה לאום שלהם, ככלומר את תביעתם לא לפגוע ברוב שלהם. لكن התביעה לשיבה צריכה להיענות רק בחלק הפלשטייני של פלסטינה. בשמאלו הציוני מבנים זאת היטב. لكن הציונים אלה עיקשים כל כך בתמייכם במדינה פלשתינית עצמאית. רק מדינה כזאת, הם וחובבים, תסלק אחת ולתميد את רוח הרפאים של הפליטים. רק מדינה כזאת תבטיח את ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטיבית. יתכן. אבל בטור

עם מעמדם כגרים, כאורחים סוג ב' ומסתפקים באוטונומיות בגיןוטנטים שלהם. כל הפרויקטים והתוכניות האלה הם אוטופיים באותה מידה פחות או יותר; מבחינת האוטופיות שלהם הם אמרורים להיות שווים מעמד. בדיעון הציבורי בארץ אין היום כמעט התיחסות להוועה, לתהליכי העוברים על החברה הישראלית, לתנאים המשמשים של המשטר הישראלי, לאופק הפעולה הפליטי שהוא מכתיב. ארץ אוכלת יושבה, משטר שמקיד גם את אורחיו, לא רק את הא-אורחים שלו, גם יהודים, לא רק ערבים, חברה עטופה בשקרים, מכורה להונאה עצמית, חרדה, נירוטית, מדילקה מדורות שבט מלאכותיות סביב ריק שאיש אינו יודע למלא, מדברת על ה"מצב" – אם בכלל, היא עוד מדברת – בלשון של אוטופיות תלושות מן המציאות, בצל אפקטיפסה שלפעמים קוראים לה אירן ולפעמים חמאstan, ולפעמים כורכים את השניהם כאילו היו שתי התגלויות של אותו שטן עצמו.

אתイיחס כאן בקצחה רק לשתיים מן האוטופיות העיקריות בשיח הציבורי היהודי – מדינה יהודית-דמוקרטיבית; סיום הכיבוש והקמת שתי מדינות לאום – ולאוטופיה פלסטינית אחת – השיבה. אתמקד כאן בעיקר בראשונה, הפהפולרית מביניהן.⁵

מדינה יהודית-דמוקרטיבית מוצגת כמציאות וכzeitigוי. האוטופיות שללה מוכחת. הסתירה שבין החזון לממציאות גלויה לעין. התוצאה היא לא אשלייה, לא הונאה, אלא שיתוק מוחין. נתק גמור בין מה שאנשים רואים ומה שהם יכולים לומר עליו. אי-אפשר לומר מה רואים מפני זהה סותר את הדוגמה שאסור לוותר עליה בשום אופן. لكن משתתקים או מדברים שטויות.⁶

הצروف הכלול "יהודית-דמוקרטיבית", אינו מסך עשן. לא מדובר בהסתורת מציאות. עכשו כמעט הכל גלי. זו אינה הסואה אלא השבעה, השבעה של שבועות ולחשים. משביעים את הממציאות שתהייה אחרת מכפי שהיא, עד שפתאות היא נהיית לאחרת. כמו הצפראע שהופק בסיפור עלי באבא. תראו, וזה עובד. אם חווים על המנטרה באמונה שלמה, מספיק פעמים ועוצמים את העיניים, כשפוקחים אותן שוב חיים במדינה יהודית-דמוקרטיבית. הכל נשאר אותו דבר, כמובן, אבל כל מה שהפריע קודם לנוסחה המופלאה שלנו לתאר את הממציאות ולא רק לחולל אותה) פשוט לא נחשב יותר. חלק מן הממציאות לא נחשב מפני שהוא שיך לעבר, וחלק אחר – מפני שמדובר מזמן ידיעת העתיד. מדברים מזמן איוּוּ ודוות' משונה שהכיבוש יסתים בסופו של דבר, רוב העם הרי כבר אמר שהוא מעדיף שלום על

לא ברורה בעתיד. בדיק כmo הקפיצה הדרישה כדי למש את השיבה, החזון של שתי מדינות לאום הוא אוטופי בדיק כmo החזון של מדינה אורהית אחת שאליה ישבו הפליטים שיחפכו בך. אם כבר עוסקים באוטופיה, אם כבר חשבים על מציאות אחרת באופן משוחרר מככל המציאות, מדוע לא להעדיף את המודל המשופר?

המדינה האורהית המכירה בלאומים היושבים בה ומעניה לתרבויות הלאומיות שלהם תנאים שווים לשגשוג עדיפה מדינית הלאום. בכל מדינה מודרנית מתקיים הבדל בין כלל האורהים – האומה – לבין כלל הנשלטים; והבדל זה, שפירושו קיום של עולות ושל א-יעילות פוליטית. מדינת הלאום מכפילה את העולות האלה מפני שהיא מוסיפה על ההבדל האורי את ההבדל הלאומי, ההבדל בין קבוצת הלאום ההגמנית לכל האורהים. במדינת הלאום יש תמיד בני מעוטים לאומיים שלא סופרים אותם כפי שסופרים את בני הרוב. במדינת הלאום יש תמיד אנשים שנאלצו להשאיר מאחור תרבויות או שפה או דת שלא תامة לשיק הלאומי שלהם ואחרים שהותכו אל הלאום או צורפו אליו בעל כורחם. גם ההתקה לתוך האומה וגם ההרחקה ממנה מייצרים עול.

התנאי לביטול או צמצום העולות האלה הוא ביטול הczmada של הלאום למדינה המאפשרת להפוך את המדינה למרכז שלטונית של קבוצה אחת מבין הקבוצות הנשלטות. בני הרוב במדינת הלאום טובעים מונופול על משאבים – מנגנוןיה המדינה – שהגישה אליהם צריכה להיות שווה לכלם. על המדינה, כאמור שלטוני, להיות שיכת לכל אורהיה.³ שלטון במדינה יכול להיות צודק רק אם המדינה כמרכז שלטוני היא של כלל אורהיה, רק אם לכל אורה סיכוי שווה פחות או יותר ליהנות מן הטובי שהמדינה מחילקת ולזכות בהגנה דומה מפני הרעות שהיא מפיצה. הפטرون של שתי מדינות-לאום גרווען מן הפטרון של מדינה אורהית, מפני שבראשונה יש לפחות מה מובנית של קבוצת המיעוט הלאומי, ואילו האחרת מבטיחה הגנה לכל הלאומים בתוכה כשם שהיא מבטיחה הגנה לכל הדותות בתוכה.⁴

* * *

באוויר הציבורי ישנן יסן רוק אוטופיות: מדינת כל אורהיה; שחרור לאומי פלסטיני; מדינה יהודית-דמוקרטיבית; ארץ ישראל נקייה מערבים; מדינת הלכה שבה הפליטנים משלימים

אם הערבים, הלא-יהודים, מוצאים מפלט בצלע הדמוקרטית, מי מוצא מפלט בצלע היהודית? הלא-דמוקרטים מבוכן. אנחנו סולחים לגזעים, לפשיטים, להווים תאוקרטים ל민יהם, מפני שהם יהודים. לחסות הזו ישתו מחיר. לערבים הדמוקרטים אסור לשנות את האופי היהודי של ישראל. לגזעים היהודים אסור לשנות את האופי הדמוקרטי שלו (בнт'ם, מאו שנוסחו הדברים בראשונה, המרכיב הזה התעורר במידה רבה).

הערבים הישראלים נידונו להיות אורהים במדינה שאינה שלהם אלא של אחרים, שרבם מהם אינם אורהיה. הגזעים היהודיים חיים במדינתם, אבל זו אינה בדיקת המדינה שהיו רוצים להיות בה. אלא שכאן הסימטריה נשברת. כשהערבים מועטים להרהר בפומבי באפשרות לעצב את ישראל מחדש כמדינה כל-אורחיה או כמדינה דואלאמית מקרים עליהם בעל אום ביטחוני. כשהגזעים פועלים – לא רק מדברים – כדי לבסס את יחסינו האדובות בין יהודים לפלסטינים ולבסס את הדמוקרטיה הישראלית כדמוקרטיה של אדונים, לא מאימים עליהם ולא מגבלים אותם – להפוך, מctrפים אותם לממשלה ומספקים להם את כל המשאבים הדרושים.

אבל במחשבה שנייה גם זה כבר טמון בנוסחה: יהודית-דמוקרטית. ישראל היא באמת יהודית-דמוקרטית, מפני שהיא דמוקרטית ליהודים. היא מבחן דמוקרטיה לבעלי השליטה הדמוקרטיות היהודים. לפלסטינים הישראלים מציעה דמוקרטיית-יהודית הוא ממחסה בתנאים מגבלים, ואילו לפלסטינים שאינם אורהים היא מציעה גינויים. כמו בדרכם אפריקה בתקופת האפרטהייד, הדמוקרטיות של המשטר שלו כפופה בעלי השליטה היא מרכיב חשוב ביכולת של המשטר לגייס אותם כדי ליזור תנאי גיהינום לנ廷ניים. הציונים טובים הכוונות שמדריכים על זכותו של העם היהודי למדינת לאום משלו נצדדים להשכעה כאילו לא היה כיבוש, או כאילו הכיבוש היה עניין זמני וחיצוני למשטר הישראלי, כאילו לא היו מוקדשות ארבעים משישים שנותיו של המשטר זה לשליטה בעם אחר, והערבים הנוטרות להשתלבות על אדמותיו שבגבולה חקו הירוק, כאילו לא היו כשליש מיליאון מיליון האנשים הנשלטים על ידי המדינה הישראלית לא-אורחים, נטול כל זכויות והגנה, ועוד כחמשה-עשר אחוז מהם בעלי אורהות פגומה. מדינת לאום יהודית-דמוקרטית שאינה ממשלה שמעורבים בו באופן "יהודים דמוקרטיות-יהודים וכיבוש רודני, איננה תיאור מציאות אלא פרוגרמה אוטופית. היא לא פחות אוטופית מן החזון שמציעים מסמכים החזון הערבים או מן החזון של מדינה דמוקרטית אחת בין הים לירדן. אבל "יהודית-

שתיים, ומעוזה כבר יצאו, וגם מהגדה נצא, ורק שאלה של זמן, וכן נדע לשמר גם על הרוב היהודי וגם על הדמוקרטיה.

שפּע הדיבורים על ה"יהודית-דמוקרטית" שמתרגש עליינו באחרונה מעיד על צורך נואש לגרש שדים. מצד אחד לוחש השפּוסט-ציוני "כבר לא-דמוקרטי" ומן הצד השני השד הדמוקרטי לוחש "עוד מעט כבר לא יהודית". יש צורך נואש להקים איו-מחיצה, בDMINON הפוליטי אם לא בפוליטיקה עצמה, בינוינו, אנשים הוגנים ביסודות, בין היסוד והגזענות והאפליה. אבל כמו בכל ביטוי סימפתומטי, גם בביטוי זה יש יותר מקורטוב של אמרת. לא רק לחש השבעה יש כאן אלא גם דיבור פשוט המבטא בחסכנות אמת יסודית. האמת היא שבתנאים הנוכחים לפחות, היהודי אמיתי הוא יהודית-דמוקרטי פחות הדמוקרטי ודמוקרט אמרתי הוא יהודית-דמוקרטי פחות היהודי. זו נוסחה מוכרת. רוברט מוסיל, שכتب באיש בלא תוכנות על ימיה האחראונים של הקיסרות האוסטרו-הונגרית, מגדיר אוסטרי כך: אוסטרו-הונגרי פחות ההונגרי. אבל אוסטרי והונגרי היו לפחות שנים מאותו הזמן. יהודי וdemocratic שיכים לונים שונים. איך אפשר בכלל לחבר אותם יחד? וזה האמת השנייה שלחש השבעה מסגר.

האמת היא שהיהודים והדמוקרטי מוחברים זה זה רק באמצעות מקף מחבר, שהוא אותו דבר בדיק שמספריד בינויהם. המקף יוצר צروف פּריך באוטה מידת שהוא מלך, הוא מעניק נוכחות להבדל באוטה מידת שהוא נקרא לטשטש אותו. המקף הזה הוא היבור יציב ובר קיימת בערך כמו היבור שמבטיחה וי"ו היבור. זה צروف שנוצר בהבל פה ויום אחד יתפרק בהבל פה.

בזכות המקף המחבר, כל יהודי חרד יכול להרשות לעצמו להיות דמוקרט: מובהח לו שהמרכיב היהודי בנוסחה יגן על המשטר מפני דמוקרטיות יתרה; בזכות המקף המחבר כל דמוקרט חרד יכול להרשות לעצמו להיות היהודי בלי חשש: מובהח לו שהמרכיב הדמוקרטי בנוסחה ירסן את המשטר מפני יהודיות יתרה. הסימטריהמושלמת. וגם הריסון היהודי. הכל במידה. מידתיות היא שם המשחק.

ומה עם הערבים? איך ערבי אמר לhicnes בכל לנוסחה הזה? הרי היהודי שביהודי-דמוקרטי אמר להרחק אותן? התשובה ברורה: הוא מוצא מחסה ב"דמוקרטי", וב└בד שזכה להישות לנ廷ן של המשטר ב-48' ולא המtan עד 67'. הדמוקרטי בנוסחה הוא מפלטו של העברי הישראלי, מקום המסתור שלו, אחרי שהוრחן מן הצלע הראשונה של הנוסחה. אנו מעוניינים לו אורהות ברוב חסנו ומכירים בו כישראלים מפני שאנו דמוקרטים. אבל הנוסחה סימטרית. ועקריה איזון וריסון הדדי.

על פינוי התנהלות") נתפסים כגורמים שעשויים להשנות את המציאות. אכן, בלי שמשהו יודע אך בדיקות, האוטופיות של התוכנית הזאת מוכחת. העובדה שהמכשולים המונעים את יישומה אינם תואנה היסטורית אלא ביטוי לתנאי הקיום של המשטר הישראלי הנוכחי אינה מוכנת כלל. התוצאה דומה לדיבור על "מדינה יהודית-דמוקרטית" ומשלימה אותה: שיתוק מוחין. הנזק משיטוק המוחין במקורה הווה קטן יותר מאשר במקורה הקודם, מפני שהוא מושדים היטב לכך שלא מדובר במצב קיימת אלא בתוכנית לשינוי המציאות הזאת, אבל מתעלמים מכל העדויות שמעידות על כך שאין יותר במה להיאחז כדי להחולל את השינוי.

השיבה היא האוטופיה היחידה שאפשר בשום אופן להתחש לאוטופיות שלה. היתרון הראשון של שיח השיבה הוא היותו נאמן למציאות שהוא מתייחס אליה. יש יותר אמת בשיח השיבה מאשר בשיח היהודי או הפלסטיני. היתרון השני שלו הוא ההתחומות שהוא מחייב ומאפשר עם שתי הטראות של הקיום היהודי-פלסטיני. הוא מאפשר קודם כל להפריד ביניהן. הוא מאפשר לתאר את האובדן שאין לו תקנה ואת החוב שהאובדן הזה יציר. הוא מאפשר לקחת אחרות. היתרון השלישי שלו נועד בכך שבמקום לדמיין מקום אוטופי ולאנוותו על המציאות, שיח השיבה מייצר הטרוטופיה. הארץ ששיח השיבה ממנה מה חדש היא מקום כפוף. זה שעצשו – וזה שהיה; ועל זה מנסים לפעמים להוסיף גם את זה שהוא פעם. ההכפלה היא סדק בסדר הדברים הרגילים. הסדק פועל. הוא אינו פועל כדי להביא לכאן מן העtid את מה שאפשר להעלות על הדעת (או לפחות איזה יכול לדמיין כיצד יוכל להתmesh). הסדק פועל כדי לשנות כאן: לא מן העtid אל ההווה אלא מן ההווה אל ההווה. הוא פועל לשנות את היחסים המשמשים, היומיומיים, בין היהודים לפלאטינים, בין פלאטינים לבין עצם ובין יהודים לבין עצם; לפלאטינים, מקום שותפות שמעבר לקווי התקיומם הלאומיים, מקומם לפועלה יחד ולקיים יחד שבו אפשר להתגבר, בכל פעם חדש, על הקיטוב והאיבאה, על האימה שבונכותו الآخر, מקום שבו אפשר להתייצב באופן אחר מול הטרואה. מי שמתעקש על שיבתינו יכו יכול להסתפק באורוח שלם, אמיתי של הפליטנים הישראלים, אפילו לא בעצמותם של פלאטינים בשטחים או באורוח שלם שלהם במדינת אחת, יהודית-פלסטיני. התביעה לשיבה מחלוקת סדק בתוך האורות הפלשינית, גם כזו נדמית כמושקמת או כניתנת לשיקום. זה סדק שאינו נובע רק מנטיה פטישיסטית מסוימת של שיח השיבה (המחשבה על שיבתינו במנחיהם אותו כפר, אותו נוף ילדות של אבא

דמוקרטי" לא מופיעה כאוטופיה. היא מתימרת לתאר מציאות. וזה בדיקת הרגע שבו היא הופכת להחש השבעה של אנשים שמקשים להכנס שדים לבוכוק.

את השחרור מן הצורך לומר את הלחש הזה (ולהריגש לפעמים די אידיוט) מציע היום ליברמן.

eliberman מציג את מה שהמדינה של אולמרט, לבני וברק עשה מילא – בעזה, בגדה, במגזר הערבי, בריסוק מוסדות החברה האורחות והנצינוליזציה שלהם – בלי שיידי העטיפה האידיאולוגית של הציונית "השפופה". ליברמן הוא פתרון לסתירה שבין אידיאולוגיה המתארת את המדינה כ"יהודית-דמוקרטית" לבין מציאות שבה המדינה אינה יהודית כי כמעט ממחזית הנשלטים בה, נתבים ואזרחים, אינם יהודים) ואינה דמוקרטיבית כי אי אפשר לשולט בשולשה וחצי מיליון לא-אזרחים בשטחים ובעוד מיליון וחצי אזרחים מסווג ב', פלسطينים ישראלים ולכנות את המשטר דמוקרטי". מדינה יהודית-דמוקרטית" הוא שם של דיסוננס קוגניטיבי וליברמן הוא המוצא הנוח מהדיסוננס הזה. ליברמן מציע ספר פשוט שמאפשר להבין מציאות מסוכנת בלי להסתך בסתרות. ליברמן הוא הרישון להיות גזען בלי לממצץ ולומר על הדמוקרטיה בלי לממצץ. ליברמן אינו כהנא. הוא מסביר למאיוני להיות גזענים בלי לעבור קודם דרך התגע' – או התלמוד ובכל להיתלות בשום סמכות טרנסצנדנטית. הגזענות שלו היא פסודו-מדעית, היא עוברת דרך הביולוגיה, "העובדות הדמוגרפיות" וניתחה המعتقد של האסטרטגים מלימודי הביטחון (ולכן כל הגנרים יכולים להיות חברים שלו ורוב המשפטנים יסתדרו איתו). בעצם, כשהשיח הליברמני מנצח – תocal סוף סוף המדינה היהודית-דמוקרטית להופיע כמה שהיא באמת: אוטופיה.

מדינה פלאטינית עצמאית מוצגת כתוכנית פוליטית ריאלית, החזון היחיד המסוגל להביא לסייע היבוש ולפeos בין שני העמים. וזה גם החזון היחיד שבעיני השמאלי הציוני יבטיח לאורך זמן גם את יהודיותה של המדינה וגם את הדמוקרטיות שלה. ההווה – מדינה לא יהודית ולא דמוקרטיבית – מוצג כאוים עתידי, והפתרון העתידי שמסוגל לסקל את האוים הזה מוצג כתוכנית מוסכמת, תוכנית שלמעשה התקבלה כבר על דעת הרוב, בעיקר לפחות, ורק מכשולים קונטיגנטיים מעכבים את הוצאה מהכח אל הפעול. מכשולים כאלה ("ברגע אין פרטנר", "ה_marshall האמריקאי אינו מוכן למלא את תפקידו", "לפוליטיקאים התופסים את השלטון היום אין אומץ להורות

או סבא, אותה חלקת אדמה, אותו בוסתן, אותו סוס באורוותה), והוא לא יתבטל גם אם הפליטים יותרו לשלוטין על הנطיה להקפיא את החיים כדי לשמר את החיים מוכנים לשיבה. זה סדק הנבען מן העובדה שלא מחייבים אובדן מן העבר ולא מתיחסים אליו כאובדן שיש לו תקנה – אלא הופכים אותו למשא המחייב את ההוויה. בעת ובעונה אחת הסדק הזה באזרחות הפליטינית הוא סדק באזרחות היישראלית עצמה. הפליטות הפליטינית הופכת מהתנאי המוחחש של האזרחות הזאת לנוכחות ממשית שסודקת אותה. במקום לרחף רוחה רפאים שרודפת את השותפות האזרחיות במקום הזה, הפליטות הפליטינית מופיעה כהבטחה אוטופית לשיקום השותפות הזאת.

בסדק הזה, במרוח שבין מרחב למרחב בהטרוטופיה ששיח השיבה מחולל, ובין המשור היהודי למשור הפליטיני של ההטרוטופיה הזאת, נפתח פתח למקום אמיתי של שותפות, של צדק ושלום. מקום אוטופי כמוון, מקום אחר כמוון, אבל אוטופיה שכאן, בתוך ההוויה המשמי שלנו.

¹ ראו: שנhab, יהודה (2008). "יהודים-ערבים, חילופי אוכלוסין וזכות השיבה הפליטינית", סדק 3, תל-אביב: פרדס, פרהסיה ווכרות, עמ' 80-67.

² לניתוח שיטתי של המשטר היישרائي, המביא בחשבון את הכיבוש כמרכיב מבני של המשטר הזה, דאו: אוליאל, אריאלה ואפריו, עז' (2008). משטר זה שאינו אחד: כיבוש וodemocracy בין חיים לנחר, תל-אביב: רסלינג, במיוחד חלק רביעי.

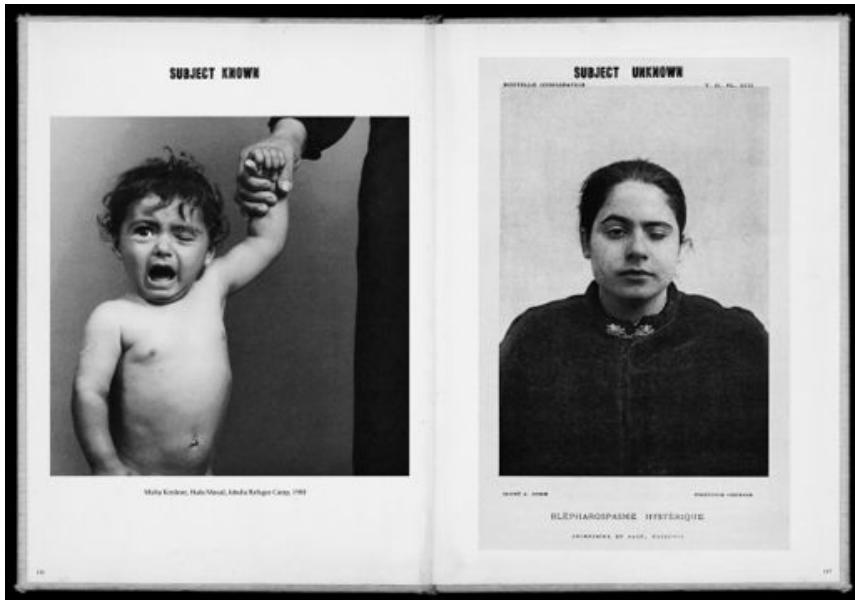
³ ניתוח של הסוגיה הזאת מחייב התיחסות להבדל בין נשלטים שאיןם אזרחים (מהגרי עבודה, מהגרים אחרים, תיירים שהווים במדינה תקופה ממושכת) לאזרחים. אבל זאת בעיה מסווגת למידינת הלאום ולמדינה האזרחת ולצורך הרין כאן אפשר להחטעל ממנה.

⁴ למרות כל הדברים האלה, בתנאים נוגניים להבדל בין יהודים לפלייטינים בארץ ישראל, אולי היה אפשר לסיים את הכיבוש ולאחר מכן את הפלייטינים ולפטר את עציית הפלייטים באמצעות הקמת שתי מדינות לאומיות, היה צריך לפחות את הפטון הזה לאלו היסוס. ברור שמדינה הקיימת על הפרדה בין אזרחים לאל-אזרחים (כפי שקרה תחת משטר הכבוש) גורעה יותר מדינית לאומי שבסובסית על הפרדה בין אזרחים בני הלאום הדומיננטי לאזרחים בני המיעוט הלאומי.

⁵ דיוון מכך יותר היה צורך לחתיחס גם לרעיון של מדינת כל אזרחיה ולמסמכי החזון. כאן נכל לומר רק שבמידה שמובלעת בהם הסכמה לשיבה חל עליהם כל מה SHALL על חזון השיבה.

⁶ הדברים שלහן על המונח "מדינה יהודית-דמוקרטית" הם חלק מתקסקט שהוצע בעבר של עמותת "אופקים חדשים", לכבוד ספר של עמליה רונבלום וצבי טרגון, ללא מילים: התרבות היישראלית בראי השפה. הערב התקיים לראשונה באוגוסט 2007 בצוותא, תל-אביב, ופורסם בעיתון המקוון מחסום.

מיכל היימן דומינו

מיכל היימן, דומינו מס. 10
 (עמ' 116-117): מיכה קירשנר, הודה מסעוד,
 גיבליה, 1988 / אלבר לונד, הקרייצה
 ההיסטוריה, 2008, דיזיינידס מעובדים
 וחותמות בהדפסה דיגיטלית

העובד הדודו-מיינו מס. 3 (עמ' 102-103): צלם לא ידוע (דרויטרס, הארץ), הפגנה נגד גדר ההפרדה (1.7.2004) / אוזן דלקרואה, החירות מוביילא את העם (1830), 2008, כמו שאר בעבודות הסדרה, מרכיבת מצמדים סריקות המונחות זו לצד זו בمعין פריסת ספר. סריקות של תלמידי עיתונאות, של צללים מארכיבונים פרטיים וציבוריים, סריקות של ציורים קאנוניים ואחרים, של צלמים ידועים ולא ידועים, מצולמות ומצירות מזמנים שונים, מז'אנרים שונים, אשר ניתן להציגם שוב ושוב, בהרכבים שונים, כמו במשחק הדומוינו. אל החזותי מצורפות חותמות ומוסמדות כותרות, אשר מבקשות להוביל לעבר חיבוריהם

ודרכי התבוננות חדשים, כמו גם להציג על הקשר הטוען בין דמיוני וטקסט. צמדי הסריקות מפתחים בדמיון ביניהם, וכך אפשרים מעבר וכינסה של תכנינים חדשים, המחלחלים כל אחד בתورو תחת הדמיומים והחיבורים. פעולות שונות מתבצעות בחסותו הדמיוני, תוך שימוש במלחכים המתחקים אחר אסטרטגיות מודעות ולא מודעות של עורכי עיתונים ושל "מצילים-תוקפים". הארכיו מופעל כמרחב להתערבות – ארכיו נועד ליצור צללים שלא היו שם קודם, צללים שגורים המנסנים את העדרן של נשים

פלסטיניות במרביה התצלומים המתפרסמים בעיתונות. התערבות לצורך הלבשתו של אזרח פלسطיני שהופשط ממכנסיו, ברגע שבו צוחב הנרגם ממכנסי חיל בציור גויא, כמו גם חיתוך חלק מתצלום הודה מסעוד מג'בליה, אשר איבדה את עיניה, אך בו בזמן גם איבדה לנץ את הבשלות על גופה בתצלום סטודיו מ-1988. התינווקת הודה מסעוד, אוחזת בידה של אמה (ראשה של האם מחוז לפריים), מצולמת שלא לצורך כשלג גופה התחתון עירום. הודה הפלשתינית, לצד נערה לא ידועה מתצלום אלבר לנוד, עין אחת פקומה, השניה עצומה, וקריצה היסטורית הולכת ונפרשת לנגד עינינו.

מיכל היימן, דויימיינס מס. 4
(עמ' 104-105): רפאל, ההורה מן החלב (1507) / צלם לא ידוע (AP, הארץ), תקרית בביידו (27.2.2004), 2008, דידי-מידס מעובדים וחותמות בהדפסה דיגיטלית

SUBJECTS UNKNOWN

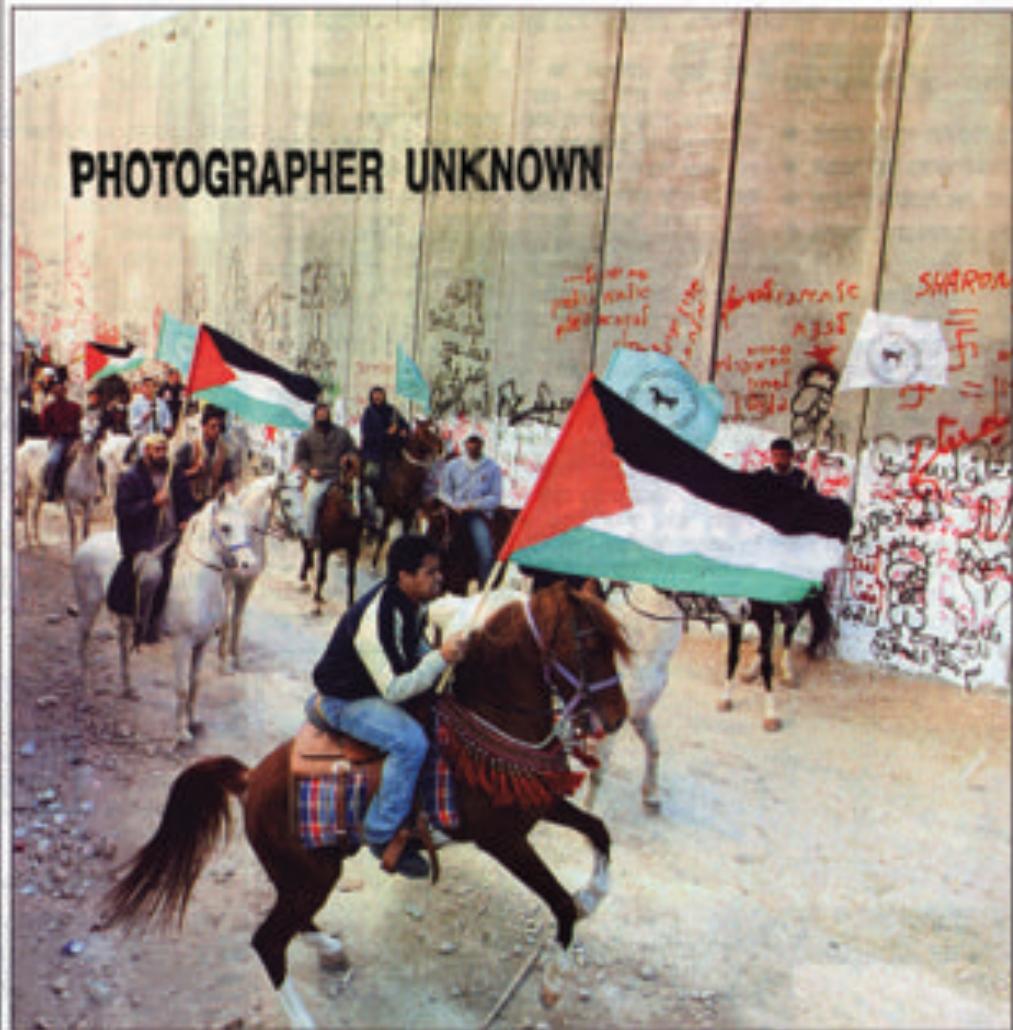
Eugène Delacroix, Liberty Leading the People, 28 July 1830

מיכל היימן,
דומינו מס. 3
(עמ' 102-103): צלם לא
ידוע (רויטרס, הארץ),
הפגנה נגד גדר ההפרדה
(1.7.2004) / איזן
דלקראוה, החירות מובילה
את העם (1830), 2008
רדיומידס מעובדים
וחותמות בהדפסה
דיגיטלית

בג"ץ והנדור

aims משرون ליזום חוק עוקף בג"ץ; לפיד מתנגר

PHOTOGRAPHER UNKNOWN

הפגנה של הפגנות ליד גדר ההפרדה בגדה, מוסמך. מסמל לחדרו על הפלוגות בחלק הצפוני של הרחוב, בין חסן ותקביה ואלה בדרישות

פעילת שלום פארה'ב | **עובד תעשייה B**
עוזרה שבוע ננתבי'ג

וניברסיטאות בישראל

SUBJECTS UNKNOWN

Don Charles, Prairie Fire (detail), 1847

מיבל היימן,
דומינגו מס. 2
[עמ' 101-100]:
גדי קבלן, אימה בגוש
קטייף [10.5.2004] / דיאס
צירלט, שרפה בערבה
, 1847, רדיומידס
מעובדים וחותמות
בהדפסה דיגיטלית

יריעות אהרון Holding 15

Holding 15

עשותי לבן של לשבב על אחותו בת האשותים כדי שיק שילת. כל פעם שששעתה יירח הסתכלתי על הילדים. לראות שהם בחיים • הדראה במשיקוף: כך היפה אזכורה לשדי הקרב –ulum ידיעות אחריות, גדי קבלן, מתחד את התהoctה • עטף ג'ז

**יוזמה
בריטניה
בחירות
ב-SMS**
הציגו ווינט של סוללת
הטלפון • גזע 17

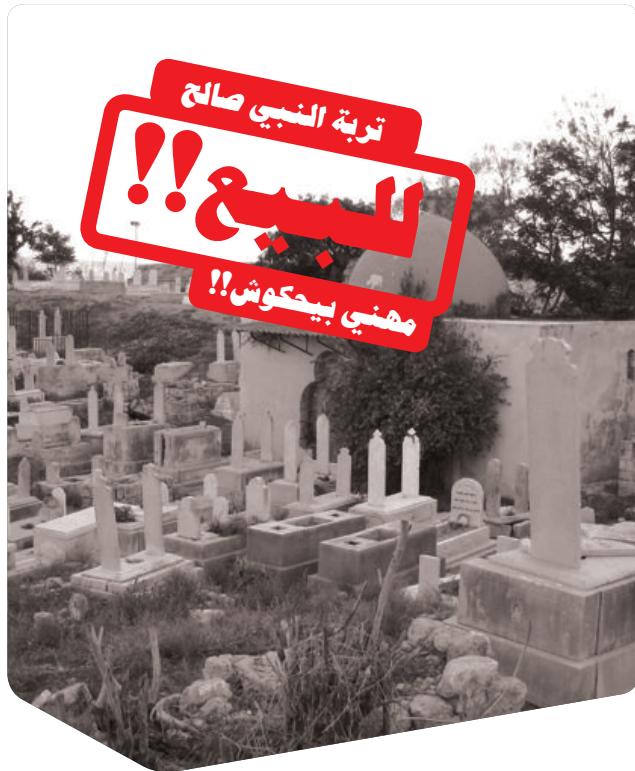
הנתקן
בבבון

סליחה, טשוח. רחצת' ח'יל

רכז צבאי, לאזרר 16 מודול נסמכה, החלטה הינה
שלוטה הבלתי אוניברסלית אינן אספלה בתפקידו ובנסיבות של
אלול טרייטון • האפליה והעומת אך החלטה מוחדרת
הברורית וודאית ברגע שלא בוגר בוגר מושג'ה
מונדרם 5%

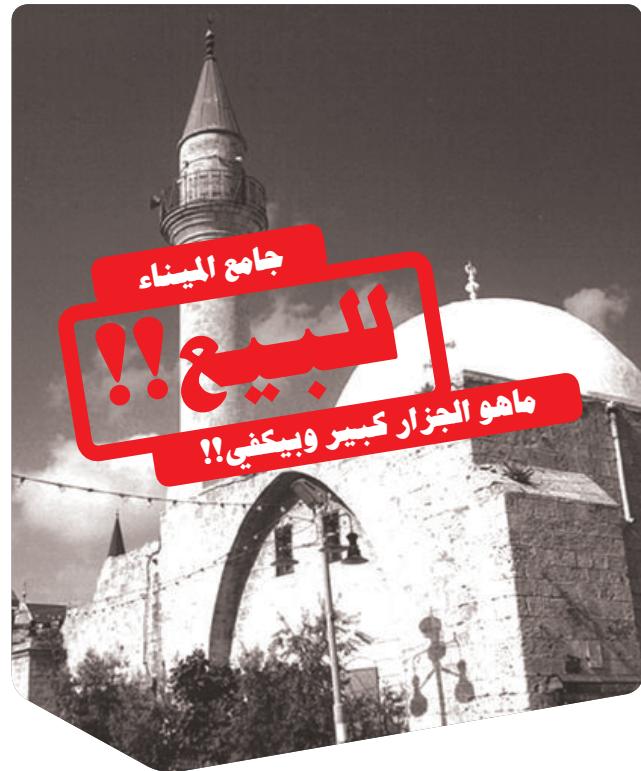
נתניהו:
מדיניות
זה לא
గרביים

Digitized by srujanika@gmail.com

بكرابيжи دورك..

التفاصيل تربية

بكرابيжи دورك..

التفاصيل تربية

بيت الكبروتات النبياء سالم
للمكيره !!
المتميمه هري جم بقا لا مذبريم !!

مسجد لانجيازه هري جدول ومسفique بشبيلون !!

מהدر يبوا تورك ...
فترطيم بكرروب

مسند النمل !!
مسند النجل !!

ענא לא למניינה

קמפניין חזות של קבוצת אלעכאייה: פרויקט מודעות, שייכות והישרדות
קונספט ומייצוב: נבד טמייש / אנדראגראונד סטודיו

بکرا بيجي دورك..

التفاصيل قريباً

بکرا بيجي دورك..

التفاصيل قريباً

היום
למכירה !!
גם ככה הוא מלא ביבוב ואין בכלל דגמים !!

מחדר יבוא תורך...
פרטים בקרוב

מנגד השעון
למכירה !!
גם ככה השעון תמיד עומד או מאחר !!

מחדר יבוא תורך...
פרטים בקרוב

بکرا بیجی دورك..
التفاصيل قريبا

שלושה ריאיונות מעכा

המנדלו
למכירה !!
גם ככה יש מספיק אור כאן !!

מהר יבוא תורך...
פרטים בקרוב

רניין ג'ריס מראינית את רشا חלוה

חיפה, 25 בינואר 2009
מערבית: רניין ג'ריס ותומר גradi

אני רشا חלוה. נולדתי בעכו בשנת 1984. גם אבא שלי נולד בעכו.امي עוקורה מהכפר אקרות. בשנות השבעים סבא שלי החליט לעזוב את עכו ולרכת לגור בכפר יאסיף. לאבא שלי המעבר זהה היה מאוד קשה כי הוא היה מאוד קשור לעיר, לעכו, וגם עבד בה. لكن אחרי שהוא התבחן עם אמא שלו הם החלטו לגור בעכו. אבא שלי ראה את עצמו תמיד כמו דג שם יוצא מהוז לעכו לא יכול להמשיך את החיים שלו.

אני וה אחיהם שלי נולדנו בעכו. בשנות התשעים ההורים שלי החלטו, תחת לחץ של המשפחה של אבא שלי, לקנות בית בכפר יאסיף. הם החלכו לראות בית, אבל ברגע האחרון חזרו בהם והחליטו לא לקנות בית בכפר יאסיף. אני חשבתי שהקשר שלי עם עכו היום הוא ממשו שירשתי מאבא שלי. ביום אין אף

ככה. אבל ההורים שלי אף פעם לא אמרו לי, תיזהר מזה, תיזהר מזה, אל תיכנס לשם. להפוך. הם תמיד דחפו אותי ללמידה, להכיר את האנשים ולחזות אותם. איפילו היום, למורות שאני ארבע או חמיש שנים גרה מחוץ לעיר, בחיפה, בגלל הלימודים והעובדיה, כשאני מבקרת את ההורים שלי בעכו אני אומרת לאבא שלי, אני צריכה לחזור לחיפה, או לחזור לירושלים, והוא אומר, לכל מקום בעולם את הולכתך, רק לך את החוזרת. וזה הבית היחיד שיש לך. או למשל, כשהייתי כותבת טקסט מסוים, או מאמר מסוים, חשוב לאבא שלי מיאוד שאני אהתם למטה, רשא חלה, ואבא עכבר. ובאמת ככה אני חותמת, גם היום. פעם חתמתי היפה, ואבא שלי נעלב. הוא אמר לי, את בת העיר הזאת, ואת צריכה לשאת את השם שלה בכל מקום שבו אתה נמצאת.

רנין: את עיתונאית, את כותבת ומפרסמת. בכלל בעכו יש הרבה אמנים. זה במרקחה?

ראש: זה לא במרקחה. אלת'ורה תולדן רחם אלהוזן. המפהכה נולדה מרוחמו של העצב. וגם האמנות. אני לא בטוחה בסטטיסטיקה הזאת, אבל אומרים שלשלושים אחוז מהתושבי עכו הפלשטיינית יש להם קשר עם אמונות. לא משנה איזה סוג של אמונות. תatrion, מוזיקה, שירה, ציור, פיסול. האנרגיה האדרית הזאת לא בא מהדריק. היא בא מההסבל שהעיר הזאת עברה ועדרין עוברת. סבל, הדרה, ותהוויד. יהוד. העיר הזאת סובלת מאבטלה, מהסור בארגונים חברתיים, חוסר במוסדות תרבות. מהסור בMargashim משחקים, קופת חולים אחת לכל העיר העתיקה. הרבה עוני ועצב. את העצב הזה אנשים כאן הופכים לכך יצירתי.

רנין: את מרגישה שהדור שלך, הדור השלישי לנכבה, מרגיש חסר אונים, אייבתחוון, או יותר כה ועוצמה ביחס לדורות הקודמים? במה הוא שונה, הדור שלך?

ראש: בדור שלי יש אחוז גובה של אקדמאים. אחוז האקדמאים הולך וגדל. רובם חיים מחוץ לעכו ואות הבעה. אם הם היו נשאים בעיר העתיקה נראית אחרת. אבל היא לא כהה. עכבר זה מקום כמעט מת. בגלל זה אנשים מהדור שלנו עוברים מחוץ לעיר, מתחשים מקומות שיסתאים לגיל שלהם, מקומות שמתאימים לאנשים צעירים. אנחנו, הדור השלישי בעכו, מצד אחד אנחנו מפחדים על העיר, דוגמים לה ולגREL שלה, אבל מצד שני לא יכולים להיות בה חיים של אנשים צעירים. אין לנו ממש יכולת לשנות את העיר, לקחת חלק בעיצוב של הגREL שלה, של הכיוון שלה.

רנין: ואת? ספרי לי עליך. את מרגישה שאתה רוצה לעשות משהו בשביבה?

אחד מהאהים שלי שלא אוהב את עכבר, ולא ירצה להיות שייך אליה. אני חושבת שאחת החלטות ה指挥 של אבא שלי הייתה להפסיק לגור בעכו.

בגיל התבגרות שלו, כיתה ז', כיתה ח', לא כל כך חשבתי על השכונות שלו לעיר. לפחות הרגשתי את עצמי רוחקה מהמקום הזה ומנותקת מהאנשים בעיר. לא ידעתו למה, מה הסיבות, אבל הרגשתי שאני מתרחקת. אלא שככל שגדלתني והתחלתי להתקרב יותר לאנשים ולהכיר אותם התפתחה אצלי אהבה מזוורה למקום הזה.

המציאות של העיר היא שבנתה את האישיות שלו, שעציבה אותה. עכבר זו מדינה מתחילה, עיר מעורבת. עיר שగרים בה הערבים, הם התושבים המקוריים של העיר, ויהודים. רוב היהודים חיים בשכונות חדשות. המציאות המורכבת הזאת של העיר השפיעה המון על הגיבוש והעיצוב של האישיות שלו, על הווהות שלו.

המציאות שהיא בעיה כל התושבים נמצאים ביחס, יד ביד. האנשים אחד לשני. את לא תרגישי שיש הבדל בין אדם לבין אדם ולא תרגישי שנהה ביזידית בין מוסלמים לנוצרים אלא שככל האנשים נמצאים באותו אחד ויש להם גREL משותף. אין זרים בתוכנו. כשייש בעיה כל התושבים נמצאים ביחס, יד ביד.

רנין: ספרי לי דוגמאות, מהחיים היום יומיומיים. ראש: אני גרתי עם המשפחה שלי מחוץ לעיר העתיקה, באחת השכונות המעורבות שנבנו מחוץ לה. אבל את רוב הדברים, פעילות, חוגים, היינו עושים בבית הספר, שהיא בתוך העיר העתיקה. העיר העתיקה זה מקום מאד מיוחד. כולנו שם ערבים, כולנו פלסטינים. זה שינוי מלאיות בבית ספר טרה סנטה או בשכונות שנבנו אחרי 48. אני למדתי בבית ספר טרה סנטה מכיתה ז'. הייתה יוצאת מהבית שלו וחולכת באלשארע אלע'רבי, או בשם השני שלו, שארע אלבחר. היום קוראים לו רחוב הגנה. אני עד היום קוראת לו שארע אלבחר או אלשארע אלע'רבי. כשהייתי יוצאת מהבית לביקור, את שאר הילדים שהולכים לבית הספר, נכנסת לחנות של ابو חיליל ואומרת לו בוקר טוב ומשיכה. זו המציאות שגדلتני בה. لكن גדלתי עם קשור קרוב לעכבר, לא הרגשתי רוחקה מהמקום הזה וזה גורם לי להיות בקשר יומיומי עם המקום הזה, עם הלב של עכבר, העיר העתיקה. אף פעם לא הרגשתי שהמקום הזה מסוכן, לא בטוח. הרבה אנשים חשבים

ואני אישאר בשקט. הדבר שהכי מכעיס אותי ומעורר זעם אצל
וה שהיהודים נותנים לנו את ההרגשה שאנחנו נמצאים במקום
הלא נכון. וזה המקום שלנו. וזה המקור שלנו. היחיד. אנחנו כאן,
ואנחנו נישאר כאן כל החיים שלנו. אין לנו מקום אחר. אין לנו
לאן ללכת. גלנו כאן, ונישאר כאן.

רניין: אז את אומרת שהכעס הזה הואicus מctrבר? רשות
רשא: בטח. היהודים כל הזמן אינם לעכ庵 העתיקה. בייחוד
בשבט. את רואה אותם במסעדות, אוכלים חומוס ופול ולפאלפּ
וצוחקים עם האנשימים. הארוועים האחראונים גרים לערבים בעכ庵
לחשוב שכשהיהודים רואים אותם הם לא שום דבר חז' מchromos
ופלאפל. האנשים בלווא את הкусם ולא דיברו עליו עד שהגיע
הניצוץ שהציג את הארוועים האחראונים והוציא את הכל. זה
גרם לאנשים לעזוז, לחשוב, ולשאול את עצם מי אנחנו,
לאן אנחנו הולכים. איך שרותים אנחנו מקבלים מהעירייה?
מה יהיה עד עשר שנים? לאן אנשים ילכו? זו היתה קריית
זהירה.

רניין: ואת? איך הרגשת?

רשא: אני מרגישה מאויימת. והחברים שלי שגרים בעיר העתיקה
גם הם מאויימים. כשהזרתי מגרמניה יצאת לסיור, אני והאחים
שלוי, באותו. הם התחליו לספר לי, פה היו הצלפים, שם אנשים
קיבלו מכות. אני עד היום לא יכול להקלוט שהעיר הייתה במצב
בצורה כזאת. וזה מפחיד מאד. גם הкусם שלנו היה במצב, לא
רק העיר. היום חאן אלעמאן סגור בטענה שהוא סכנה
לתושבי. ומה הוא סגור? למה מוכרים אותו? שקרתי בעיתון
שם מוכרים אותו התחלתי לבכות. מה אני יכולה לעשות?
הממשלה והעירייה ואני עסקים ציונים שם בסוף במקום הזה
ומעודדים את הסטודנטים היהודיים שיבאו וייגרו בעכ庵. בונים
להם מעונות בחסות עמותת איילים¹. או למשל, יש עוד פרויקט,
ליישוב אמנים יהודים וערבים ביחד. למה תמיד מכם
את המזיאות במעטה יפה ואנושי כביכול של דרישות כזו לא
קויים? הרי בסוף כל הפרויקטם האלה מתוכננים מראש לי'יהוד
עכ庵. וגם ההיסטוריה של מלמדים אותנו על עכ庵 היא היסטוריה
מוזיפת. מה שעושה מדינת ישראל ביום בידורי שלה ובמניעת
המשאים מהתושבי העربים בעכ庵 זה במטרה לרוקן את העיר
מהתושבי העarbim המקוריים שלה. עכ庵 אבדה לנו כבר פעמיים, ולא
נרצה שהיא תאבד לנו שוב. התושבים הפליטנים שלה נאים
בה ויש להם שיקות חזקה אליה. עד היום האנשים אמרים בכל
מקום, אני עכאי. או, אני עכואה. זה דבר חשוב וצריך לתרגם
אותו למעשים.

רשא: התחלנו. אבל לא מספיק. הקמן קבוצה שעובדת כבר
שנה, קבוצת צעירים שקרנו לה אלעכואה. העכואים. הרעיון
וה לבנות קבוצה שתעבד על להעלות לתקורת את הנושאים
שקשורים בעכ庵 והבעיות שלה. עשינו קמפיין ענק שחלק ממנו
היה לתלות פוסטרים נגד מכירה של נכסים של פלטינים בעכ庵
לייהודים. תלינו את הפוסטרים בכל העיר וזה השפיע חלקית על
האנשיים ועל התקורת.

רניין: יש סיבות מיוחדות למה התחילה הקבוצה את לפני שנה?
רשא: התחלנו אחרי שריאנו שיש אחו שHIGH גובה של מכירת בתים
בעכ庵 ליהודים. או התאספנו קבוצה של צעירים, נשים וגבירות,
וחשבנו לשבת עם בעלי הבתים שרצו למכור את הבתים שלהם
ולשכנע אותם לא למכור את הבתים. חשבנו לכטוב מחקרים על
זה ולגייס עורך דין. אבל ברגע המהסור בכיסף, אין לנו תקציב,
התחלנו לצמצם את החלום ועבדנו רק על הצד התקורתני,
עשה רעש מסוים.

רניין: מה היה כתוב בפוסטרים האלה?

רשא: הסיסמה הראשית שלהם הייתה עכ庵 ללביע, עכ庵 למכירה.
וזאננו פוסטרים על חמישה מקומות שונים בעכ庵 שהתוшибים
מכיריים, כמו אלטאה, זה המקום על חוף הים שמננו קופצים
מגבוה אל תוך המים, חאן אלעמאן, אטרים עתיקים אחרים,
וכתבנו עליהם שהם למכירה. ירדנו עם הפוסטרים לרחובות
בלילה והדקנו אותם. יום לאחרת כל התוшибים ראו את
הפוסטרים וזה עורר רעש התקורתני. כתזאה מזה כתבו כמה
כתבות בעיתונות העברית והערבית. אני חשבת גם שלארועים
האחרוניים שהיו בעכ庵 היה תפקיד חשוב. אנשים בעכ庵 התעוררו
והתחילה לראות דברים בזורה אחרת.

רניין: מה היה ייחודי באירועים האחראונים? הרי מאז 1948 היו
אירועים בעכ庵, בימי אדמה, באינטפאדה הראשונה והשנייה. מה
ההבדל?

רשא: כשהתחילה הארוועים האחראונים לא הייתה כאן. הייתה
בגרמניה. אני חשבת שהארועים האחראונים היו הניצוץ שהציג
кус עצום שהיה בתוך האנשים הרבה זמן. היהודים תקפו אותנו.
הפליטנים בעיר לא תקפו אף אחד. היהודים כל הזמן נתנו
לנו את הרגשה שאנחנו נטול עליהם. היהודי שבא מנהריה
או מכרמייאל או שהגיע מפוליןNOW לנו את הרגשה שאנחנו
נתלו עליו. שאנחנו לא מקובלים כאן. אפילו הкусם שהיה לנו
באירועים האחראונים לא היה לו מקום ולגיטימציה. הם תקפו
 אותנו והעכואים לא שתקו, לא ויתרו להם. אי-אפשר לתקוף את
הבית שלי, את הילדיים שלי, את המשפחה שלי ואת השכנים שלי

בערבית.⁴ הקשר הישיר והקשר הלא ישיר שלו עם היהודים, גרם- לי להתרחק מהם.

רניין: זה משחו ייחודי לך, או מאפיין את בני גילך?
ראשא: ככה זה בעכ汉语。 לא זכור לי שאחד הילדים בכיתה שלי הציע פעם להביא את החברים היהודים שלו למסיבה. או למשל לא חשבנו שנדר ביום כיפורים לרכב ביחד על אופניים. יש ניתוק מלא. אולי גם למקומות ולחלוקת הדירות בתוך העיר יש השפעה על זה. אנשים לא ממש גרים אחד עם השני. מבחינתי עכ汉语 העתיקה זה מקום פלסטיני. אך ורק פלסטיני. היהודים הם תיירים שבאים לבקר בשבת.

רניין: עברות הרבה בחיים שלך. חיות את האינטפאדה השנייה, מלחמת לבנון, את האירועים האחרונים שהיו בעכ汉语, וגם את עזה, היום. את מרגינשה שככל ארוע כוה לוקח אותך לעוד מקום? או

שום דבר לא משתנה?
ראשא: זהותם של מתגבשות עם כל ארוע. את מזכירה לי את השנה הראשונה שלי באוניברסיטה העברית בירושלים. לירושלים היה חלק גדול בגבושים הזהות שלי היום. היינו קבוצה של שלוש סטודנטיות פלסטיניות ושניות-עשר סטודנטים יהודים שהשתתפו בקורס שמטרתו הייתה פיתוח סייח אלטרנטיבי בין יהודים לעربים דרך תאטרון. הקורס הזה שינה אותי המון. דרכו גליתי שהאחר, היהודי, לא יכול לראות את זכותי הטבעית לנורם במקומם זהה, את זכותי לחיות בভיתחון. בקורס הזה היו המון ויכוחים בין חברי הקבוצה והמון מתח ביןינו. דרכו התחלתי לפתח שאלות סביב המקומות הזה שוני העמים חיים בו. אני זכרת שאמרתי להם שאני פלסטינית ולובשת שרטת עם חנטה.⁵ והם העבירו לי מסר שהבדרים האלה מאיימים עליהם. וזה מצחיק מאד. אתם הגיעם לכאן, גנבתם את האדמות שלי, גירשתם את ההרים שלי לכל העולם, אני החלשה ולא אתם. אני צריכה להרגיש מאיימת ולא אתם. היה בחור יהודי בקבוצה שלנו שאני והוא היינו אמרורים לעשות יחד מהזה. הוא היה מספר לי כל הזמן שהוא שמאלני, ובסוף הקורס הוא נסע לאוסטרליה, לשלהות של הסוכנות היהודית, לשכנע יהודים לבוא לארץ המوطנתה.

רניין: למרות שגדלת בשכונה של יהודים, המגע הראשון שלך איתם בעצם היה בירושלים.

ראשא: נכון. ירושלים הייתה התקופה הראשונה שהתחלתי להיות במנגע עם היהודים. זה היה יותר התעניינות מאשר מגע. יכול להיות שהוא שעה לי את הצעוע. אולי כי המציגות של ירושלים מורכבת מאוד ועצבה מאוד. להבדיל מחיפה ועכ汉语, שהחיה

רניין: אני רוצה להזכיר אותך לבית הספר שלך, לעבר. היהודים היו נוכחים ביום-יום שלך. הם היו קיימים, להבדיל מפלסטינים שגרים בכפרים. ספרי לי על הקשר איתם.

ראשא: השאלה שלך חשובה. אני לא זוכרת שהיה לייחס חברות עם יהודים בתקופת בית הספר. אני זכרת מקרה אחד או שניים כשהגרנו בבניינים בצפון עכ汉语。 רוב התושבים בשכונה היו יהודים. היה לנו יلد שכן שקראו לו ששה. הייתה אז בכיתה ג' או ד'. היינו משחקים בשכונה, נסעים על אופניים ומשחקים אחרים. ששה שנא אותו ולא היה לו מושג למה. פעם החלטנו, אני וסשה, לעשות תחרות אופניים. אני ניצחתי, ולא רק זה, הוא גם נפל. והוא הוא אמר לי, בערבית, "ערבייה מלוכלת". אני לא הבנתי. הלכתי לאבא ואמרתי לו, הילד הזה אמר לי ערבייה מלוכלת. למה הוא התכוון? אבא שלי אמר לי שיש אנשים שחובשים שאנחנו מלכליים. שאנחנו לא מתרכזים. ככה זה נגמר, ההסבר שלו. אני עד היום מזכירה לאבא שלי את הסיפור הזה וכועסת עליו, למה הוא לא הסביר לי באמת למה ששה התכוון. אם הייתי יודעת את האמת, אם הייתה מבינה את המשמעות, הייתה נותנת לו מכות. עוד סיפור שאני זכרת. כשעברנו לבית שאנחנו גרים בו היום היינו או המשפחה הערבית היחידה בבניין. כל השכנים היו יהודים. בדירה מתחתינו היה עוד ילד יהודי, שמו היה נתן. היינו משחקים בשכונה, אני ונתן. גם אותו ניצחתי וגם הוא אמר לי "ערבייה מלוכלת". שוכן קראתי לאבא שלי. קראתי לו למעלה, שירדה, וישמע מה נתן אומר לי. אבא שלי ירד לחצר ואמר לנタン, אתה לא רואה שהיא נקייה? למה אתה אומר לה מלוכלת? אבא שלי אף פעם לא נתן לי להרגיש אנשים שונים אותו ושיש גענות.²

רניין: המפגש שלך עם היהודי, עם الآخر, השפיע על הזהות שלך?³

ראשא: היהודים לא היו חלק מהיום-יום שלי. הכרתי אותם בדרך עקיפה. למשל, הם עבדו עם אבא שלי. או למשל השכנים שלנו. בעל החנות ליד הבית שלנו היה יהודי, חנות בגדי ילדים שאמא שלי הייתה קונה לנו בה בגדים היהת של יהודים. הקשר שלי אתם היה דרך החורים שלי. בתודעה שלי היהודים הם תיירים שכאים בשבת לאכול חומוס בעכ汉语。

רניין: לא להיות בקשר איתם זו החלטה שלך? למה החלטת שלא יהיו לך חברים יהודים?
ראשא: הבית שלי גידל אותי אני ערבייה, פלסטינית, שהמולדת שלי נלקחה מני. גידלו אותי לשמו של ח'ילפה³ ולראות חדשות בערבית. גידלו אותי לקרוא ספרים בערבית ולכתוב שירה

צוק עלייך. או שהוא מכח או עוצר אותך או הורג אותך. דברו זה לא אופציה. כשהאני אומרת חיל אני לא מתכוונת רק לאדם עם מדים של חיל. חיל לא חייב להיות בן אדם עם מדים. חיל הוא אדם שהפנים נשמה של חיל. שהאנשים מסביב, מסביב כולם עם נשמות של חילים, איך אפשר לדבר איתם? איך אפשר לנצל אותם שיח? כשהוא רואה את עצמו מעלה, יוכל להרוג אותך ולאסור אותך ולהכות אותך ולקלך אותך ואת אמא שלך מתי שירצה. איזה שיח תנחלו איתו? لأن אני יכולה להגיד אותו? בשתקורת הישראלית מגויסט, העיתונות, האינטרנט, ולכלום יש נשמות של חילים?

בזה יותר שגרתיים בדרך כלל. התאטרון בקורס זה היה אמר להיות כל לשיטוף פעולה עם الآخر. בקורס הייתה סטודנטית אחת שאת ההורים שלה הוציאו מעיה זמן ההתנקות. היא הייתה בוכה ומתלוננת שאת הפליטים מבינים יותר ואיתה ואת ההורים שלה שהוציאו מההתנקות בעיה אף אחד לא מבין. או למשל הייתה בא אל סטודנטית יהודיה ואומרת לי, זאת הפעם הראשונה בהחיים שלי אני לא מפחדת מערבים. היהודים לא רוצים לדבר על הלב של הקונפליקט, על הלב של הבעה. הם מדברים איתנו דרך החומוס והפלאל.

אנחנו הדור השלישי. יש לנו ראייה למרחוק. אנחנו רואים את המיצאות בזורה יותר ברורה ורוחבה. התפקיד שלנו הוא להעלות את הדברים האלה על פני השטח ולא להאשים את האנשים, את אלה שרצו לחתפרנס, את האנשים מהדור השני או הראשון. הדור שלנו צריך לחשב על אלטראנטיבות. אנחנו צריכים לבנות את המוסדות, אנחנו צריכים לתמוך אנשים ובסוחרים. אני חושבת שהתקפид שלנו היום זה לדבר עם אנשים ולהעלות את המודעות שלהם לדברים, לחשב על הצד הבא. כיוון אנחנו פחות עושים את זה. אנחנו יותר עוסקים בכיבוי שריפות. זה לא טוב. לנו, הצעירים, יש אנרגיה אדירה אבל גם פחד. וזה הפחד שנטהנו בנו משך הרבה מאוד שנים. הפחד של הדור השני הרס אותנו. ההורים שלנו תמיד אמרו לנו, אל תלכו להפגנות. יעצרו אתכם. אבל לדעתן האנתרופואה השנייה ומלחמת לבנון ועיה שנינו אותנו המון.

רניין: ספרי לי על עיה, מה עשו הארוועים בעיה לתושבים בעכਆ?

רשא: בכל ההיסטוריה של עכਆ לא היו כאן הפגנות בסדר גדול הזה. היה המון גשם, אבל האנשים עמדו, עם המטריות, והדגלים. בשישי שעבר הייתה הפגנה של הילדים הקטנים. הם עשו סדנה, הביאו ניירות וצבעים, כתבו עליהם סיסמאות ויצאו לתהלוכה. וזה היה מדהים. עכਆ מתחילה להתעורר. הкусם יוצא.

רניין: איך את היום, אחרי הארוועים בעיה?

רשא: עדיין לא נתתי מהכח. לא משנה מה תעשי, תמיד תרגישי חסרת אונים. כשאת אוכלת, את מרגישה פושעת. מדליה א/or, מרגישה פושעת. כשאת יורדת לרחוב לשתות קפה, את מרגישה פושעת. למה את כןomi מי שבעיה לא? כשהאני יוצא להפגנות אני מרגישה שאני לא עושה שום דבר שמן על אף ילד מטילים. זה החוסר אונים. ביום-יום שלי אני מרגישה שאני היה במדינת צבא. צבא בכל מקום. בשדה התעופה, בחניות, בתטי חולמים, ברחובות. ואיני-אפשר לדבר עם חיל. החיל, או שאת צווקת עליו או שהוא

- 1   איילים היא עמותה ליהודי הגליל והנגב.
- 2   רניין: ההתנהגות הזאת שכיחה אצל בני הדור השני לנכבה. אני זוכרת, היתי בכיתה ג' או ד'. נסענו ביום העצמאות לנחריה. ראייתי המון המכונן דגלי ישאל על המכוניות שבודחו, על המכוניות בכביש. ביקשתי מאבא שיקנה לי אחד, שנשים גם אנחנו דגל באוטו שלנו. הוא אמר לי לא. שאלתי למה, והוא אמר לי כי. הוא לא הסביר. עד היום אני מוכירה לו את זה. ממה פחדו?
- 3   מרסל חילפה הוא זמר לבניין לאומי, הרבה משיריו עוסקים בפליטין.
- 4   את שידרה של רשא לולה ניתן למצוא בכתובות: zaghroda.blogspot.com

5

חנטלה הוא אייקון פליטני, דמות מאורית שצייר אמנון הקומיקס נגאי' אלעלוי. אלעלוי נולד בשנת 1938 בכפר אלשירה, בין טבריה ונצרת. יחידה של חטיבת גולני כבשה את הCEF בראשיה במאי 1948. על אדמות הCEF הרכין וההרום התפשטו המושבים אלניה ושרה אילן. בוגרו של חנטלה היא דמות של ילד בן עשר, נגלו של נגאי' אלעלוי עצמו לכשhape פליט. הילד לבוש בלויים וחוף. הוא פליט. הוא יראה את פניו רק כשהשופט למלודתו, פליטין. סוכן מוסד רצח את אלעלוי בלונדון בשנת 1987. בתגובה גרה ומנית מרגרט תאזר את סניף המוסד בלונדון.

עכ'א, 19.11.2008

מערבית: רג'א עמרי

גדלתי שם, והבית שלנו היה הבית האחרון בשכונה. היה לי ילדות חופשית. הייתה תלהميد טוב מאוד. אבא היה אומר לנו, קחו את מה שאותם רוצים, רק תביאו ציונים טובים. את ההשתוללות בשכונה אני לא אשכח כל החיים שלי. אני זכר איך הינו עושים עגלות, איך ייצנו לקטוφ צבר, ולגנוב מנדינות וחו索ום, ענבים לא בשלים.

כשגדלתי נעשיתי עוד יותר מופרע. הרגשתי שאני צריך למצוות את המקום שלי בשכונה, את המקום שלי בחברה. לא קל לגודל בחארת אלעבעיד. שם היה צריך לעבור מבחנים כדי להתקבל בשכונה. למשל, לעבור בשוק ולגנוב תפוחי אדמה. בכתה ד', ה' נהיתה לי בחורה ממש. עוד כשהיהית בן ששה התחללה החבורה שלי ממש, ונשארנו יחד עד כיתה ז' או ח'. למדתי בעכ'א העתיקה עד כיתה ו', ואחר כך למדתי בתיכון מיקוף עד כיתה י'. אחר כך השלמתי את הלימודים בבית ספר מקצוע. למדתי בבית ספר שבו המורים היו מכינים הרבה, ואני גידלתי באווירה זו.

רני: איפה נכנס המרחב היהודי בחים שלך פה? היו לך שכנים יהודים?

ח'יר: אבא שלי עבד בבית חרושת שבו היו יהודים מזרחיים. אני זכר מלידות, הם היו באים אליו. משה, לוי, מיכה, עם הנשים שלהם.اما שלוי הייתה מלמדת אותן אין סורגים סודרים ואיך משחכים קלפים. אני גידלתי בבית שלימד אותה האב adam. אני זכר שאני ואחיה, לפני שהלכנו לנו, למדנו בבית ספר נסיטי. באותו מקוםאמא שלוי גם למדה. תאריך לך, סבא שלי היה מואדיין של מסגר אלג'זאר, ושלח את הבת שלו ללמידה בבית ספר של נזירות.اما שלוי מאד מוכשרת. היא הייתה עשויה מחוזות בצרפתית קלאסית בבית הספר. עד היום יש אצלנו תמןונות. הינו כל יום חזורים מבית הספר ומתפללים תפילהות נוצריות. כשטעינו,اما הייתה מתקנת אותן. עם הזמן, כשהיינו בכיתה א' ורב', היא הייתה שלוחת אותן לבית ספר של יומם ראשון. שמענו שם סיפורים מהברית החדשה.اما שלוי הייתה מאד ליברלית ולא הייתה דתיה.

הנוכחות היהודית בחים שלי הייתה ברמה אונסית. אף פעם בחים שלי לא חשבתי מי זה ואני הוא. אבל ברור שאני מכיר את ההיסטוריה הפלסטינית שלי.اما שלוי הייתה כמו חכותי, מספרת סיפורים. היא הייתה מספרת לנו סיפורים של הנכבה והגירוש, ואת השירים ששרו אותם בזמן הגירוש.امي נשarra בלבנון ארבע שנים. לי יש שני דודים מצד אמא שהם פליטים בלבנון עד היום.

רני: ח'יר, ספר לי על הבית שלכם, ועל המקום שבו נולدت, על השכונה שלך.

ח'יר: נולדתי בשנת 1964 בשכונה שנקראת חארת אשיה' עבדאללה, בעכ'א העתיקה. שכונה קרובה לנמל. הינו גרים בבית של סבא שלי. הבית שלו קרוב לים. נולדתי למשפחה ממיעמד הפועלים, ענייה יחסית. סבא שלי עבד בעירייה. לקחו אותו לעצער, כמו את כל שאר הגברים. כשהבא שלי נכנס לבית הסוהר, אבא שלי התחיל לעבור כדי לעזור לפרנס את המשפחה. הוא התחיל לעבוד בבית קפה. אבא שלי היה הכימוגר בבית, והוא עוזר גדל את האחים שלו.

אבא שלי התהנן בשנת 1962, בחודש ינואר. הוא היה בעליים של סירה וגם מכונאי. אבא למד מכניתה באופן עיוני מישוחו איטלקי שהיה מתќן סירות בנמל. אבא שלי היה חכם, עלייו השלום, והוא לו כתוב יד מעולה. אני, המזוקה שספגתי בחים שלי הייתה בזכותו. הוא היה בכל יום משמש לנו את עבד אלהאב ואת אסמהאן.

בשנת 1964, כאשרם שלי הייתה בהירין איתי, אבא שלי היה ביאפא. וזה הייתה עונת הדיג. התקשרו אליו, אמרו לו שאני עומד להיוולד. אז הוא הגיע, אבל אני לא נולדתי. הוא חזר לאפא וכמה ימים אחרי אמרו לו שוב פעם שאני עומד להיוולד. הוא הגיע ונולדתי. מאז אבא שלי החליט שהוא רוצה לעבוד ביבשה ולא בים. ומפני שהוא למד מכניתה, הוא התחיל לעבוד בבית חרושת.

בשנת 1967 אבא קנה בית שני. זה היה בתקופת מלחמת 67'. אני זכר כשהייתה קטנה קטן, את הקול של המטוסים, הילדים איך כשהייתה מתקפה אווירית הינו מוחאים כפיים, הילדים הקטנים. ככה עברנו לשכונה שקוראים לה חארת אלעבעיד, שכונת העברים, או אלמלטה, המרוצפת. שם היה ריכוז גדול של ערבים ממוצא אפריקאי. לשכונה זו היה שלוש כנישות – כניסה מצד השוק, כניסה מצד המסגד, וכניסה מצד חארת אלכניתה, שכונת הכנסייה, או סאת' עבود, חצר עבוד. אני

אני זכר את אבא ודוד שלי יושבים ונוכרים ומספרים על העבר, כשהיו יוצאים אל בוסתן הגליל ובמיאם יר��ות, כי העיר הייתה סגורה כולה ואין עבודה לגברים. הם היו יוצאים לגנוב תירס תוך סיכון חיים כדי להביא אוכל לשכונה;¹ הספר הוא של עקרונות ועמידה, לא של שובבות וילדותיות. אמא שלי הייתה שרה לנו שירים מהימים ההם. כשהייתי שואל למה היא שרה את השירים האלה כשגרשו אותה והם הלוו בריגל לכיוון ראש אלנאורה, ראש הנקרה, בדרך לבנון. למשל השיר הזה:

הדי يا בחר הדי, טאולנא בע'ורבתנה
ודי סלאמי ודי לאלארד אל' רבתנה

הירגע, הו ים, הירגע. זורתנו התמשכה
שלח שלומות ממוני, שלח, לאדמה שאותנו גידלה

שירים כאלה היו שרים אנשי עכא והגליל שיצאו דרך הים. אמא שלי מילדות חוותה גרוועט. תאריך לך ילדה שאת מושיבת אותה בגיל ארבע שנים בחצר של מסגד. הרי המסגדים נפתחו בשביל האנשים בימי הגירוש. הרבה פעמים אמא סיירה לנו כמה הם סבלו לבנון.

רניין: אמא שלך, איך היא יצאה לבנון?
ח'יר: הגיעו ידיעות שהם אונסים את הבשורות ורצוחים את הבשורות. האנשים הגיעו מהיפה לעכא והביאו אותם את החדרות. סבא שלי היה פקיד ביום השלטון העות'מני ומואד'ין במasadral אלג'אר. היה לו אח לבנון. הוא אמר לסתה שלי, קח את הבשורות והבשורות ולכו לאח שלי בטראבלס, טריפולי, לבנון. בטראבלס הם גרו בבית של סבא שלי, אבל הגיעו אנשים מהפקידת הפלשתינית ואמרו להם שכדי לקבל תמייהם צריכים לגור במחנה פלייטים. הם הלוו למхранה אלבדואי וגרו שם. היהים שלי התחרתו ונשאו שם כי לא הרשו להם לחזור, אבל לדוחות ולஅחים הקטנים כן הרשו לחזור. שם, אמא שלי הייתה מספרת לי, היהים היו מפגיזים אותם תותחים מצד אחד והלבנונים מפגיזים מצד שני. תותחים, לא קליעים. היא ראתה הרבה הרג, אמא שלי.

רניין: איך אמא שלך הגיעה לבנון, דרך הים?
ח'יר: כולם יצאו דרך הים. כמעט 80 אחוז מאנשי עכא הם לבנוני. כמעט يوم יומא ואבא היו מראים לנו את תעוזת הלידה הפלשתינית שלהם, כדי שיגרמו לנו לזכור את המקור

רניין: אמא שלך, מאיפה היא במקור?
ח'יר: במקור היא מעכאנא. אמא שלי אמא שלך גם כן מעכאנא. אבא של אמא שלך חצי שאמי, כלומר מסוריה, וחצי פלסטיני. אבא של אבא שלך, ואמא שלך, חצי מהם מצרים וחצי מהם פלסטיני. אבל אמא שלך עכאנואה אסלאמית. נקודה. זאת אומרת, אני מורכב מצרי, ושامي, ופלסטיני.

רניין: אמא שלך גידלה אותך על כל סיורי הגירוש. סבא שלך היה בمعצר. כל הסיורים האלה שאותה גדלת עליהם והתודעת אליהם. ומצד שני, הייתה ביחסים נורמליים עם היהודים בשכונה שלך ובעבודה שלך?

ח'יר: בטח. אלה אנשים שהם חלק מהחאים שלג'. אני מתיחס אליהם בצורה אנושית כל עוד מתייחסים אליו באנושיות. ככה גידנו. ואני גידلتם בעיר מערבת. כשהאנו הולכים לקופת חולמים, הרופאים והאחיות הם יהודים. אבל הזיכרון הכח חזק שלי מקופת החולים מהילדות, זה כשהייתי קטן והייתי עושה את עצמי חולה, כדי שאמא תיקח אותי לרופא ושם תיקח אותי לנדרדות ליד קופת החוליםים. כי לא היו לנו נדרדות בעכאנא העתיקה. כל הילדות שלי בעכאנא העתיקה מסתהמת, או מסתימת, כשהאני קופץ מהחומה, בן עשר שנים או אחת-עשרה, אולי תשע, קופץ מהחומה לים. בשניות אלה באוויר, עובר כל הסרטן של הילדות שלי. וזה ההטבלה שלנו. ככה יلد נהיה עכאנאי. אני זכר פעם אחת שקפצתי מפה, אני והאח הקטן שלי. האח הגדל שלנו הביא אותנו לפה שנкопז. והוא השביע עתנו במסא שנкопז. אני פחדתי ושינתי את דעתוי, ואחיד דחף אותו וקפצתי. כשהגעתי למים, הדבר הראשון שרציתי לעשות זה לצאת מהמים ולקופץ שוב פעם.

בכיתה ה', ו' נהייתה לי חברה. היינו תלמידים טובים, אבל מופרעים. נהגו לילכת לחורשה ולעשן בסתר. כשהעברנו לתיכון התגבשה שם עוד חברה. היינו בורחים מבית הספר. אני זכר שכשהייתי ילד קטן, כדי למנוע מני לצאת לשכונה לעשות בעיות, אמא שלי הייתה נותנת לי סירים ומחבתות והייתי עולה לחומה ועשה drums על החומה. הייתה עושה את זה עד שגדلت. בגיל שלוש-עשרה היינו בורחים מבית הספר ועליהם לחומה. מתחת לחומה יש גינה, אבל שם היה אתר פסולת בניין. העירייה הייתה ורocket שם את פסולת הבניין. ויש מכוונות בטון, ודלים, וחביות. מי שרצה לדעת אם אני למעלה היה צריך להקשיב אם יש קול של Tipoff ורעש.

רניין: ספר ליה מה היה אבא ואמא מספרים לך על עכאנא של העבר.
ח'יר: ההורים שלי התחליו לספר לי כשהייתי בגיל עשר כמעט.

השקר הציוני שבן גוריון כתב כשהוא יצא לפנסיה וכולם יודעים
שהם חיים בשקר.

רנין: מה אמא שלך סיפרה לך על עכა?

ח'יר: עכָא נשארה כמו שסיפרו לי עליה. יש בה את המולד,
יום ההולדה של הנביא מוחמד, ואת החגים וראש השנה של
הנוצרים והמוסלמים. אין עדויות ואין מוסלמי ונוצרי. להפּרַט,
הנוצרי נשוי למוסלמית ויש להם בן שנקריא מהמד ובת שנקריאת
מאריה. או שאת מוצאת נשים נוצריות שהתחסלו ונהיינו חגוות,
או שבഗִים של המוסלמים ושל הנוצרים יוצאת תהלוכת הוצאות
האורחותודיקית והאסלאמית. הגורש היה משותף, גרשו את
הנוצרים והמוסלמים. נושא העדריות שנפוץ היום בכל מקום לא
היה. היה דבר שאחד את האנשים והוא הגורש. ולדעתו העדריות
היא תוכנית של המדינה לנטרע באנשים עדויות, במיוחד שהיא

מתיחסת אלינו כאלו עדות ולא כאלו לאום.

רנין: ובעצא אטם מרגישים שהמדינה מנסה להגביר את העדריות
אצל האנשים?

ח'יר: בטח, מנסים. אבל הם לא יכולים. כי היחסים בין האנשים
ותיקים וחזקים. בעכָא יש שבעה מסגדים ושבע כנסיות. לא
למען השווין. הדבר הכי יפה בעיניי זה שביעם שבת מצצללים
הפעמוניים של הכנסתות יחד עם הקראיה להתפלל במסגד. תמיד
אני נזכר כמה יפה הארץ הזאת. למשל בארץ עכָא, למה היהודים
לא יכולים להיכנס לעכָא העתיקה? כי כל האנשים, השיח' והគומר
והנרכומן והמאפה והמשכיל והברור ובעל המcolaת והימאי, כולם
שרופים על דבר אחד, והוא עניין העיר ואיך למןעו מהיהודים
לחדרו אליה. אל עכָא העתיקה לא הצליחו היהודים להיכנס,
ואפילו המשטרה אמרה אנחנו לא ניקח אחריות אם היהודים
נכנסים לעכָא העתיקה. אבל הם נהיו גיבורים על המעט בתים
של העربים שבחכונות היהודיות. עכָא העתיקה היא 100 אחוז
ערבים. בשכונת השיכון, שבה היו הביעות, יש שלושה או ארבעה
בתים ערביים, או הם שרפו אותם, ובגלל זה מאות אנשים מעכָא
העתיקה החלו לשכונות היהודיות.

רנין: מה ההסבר שלך לאירועים?

ח'יר: ארווי עכָא קרו כי ראש העיר הבא לכאן מתנהלים מע'זה.
אחרי היציאה מע'זה, האנשים האלה הגיעו עם נשק והסתובבו
בעיר חופשי עם רוביים. דבריהםقالה לא נולדים פתואם. הסיפור
זהו ישנו שנים כבר. למשל ברמאנ שubar, אחד המתנחלים בנה
בית כנסת לבב רחוב ולפסון. 90 אחוזו ממנו ערבים. וכשקראו
מהמסגדים לבוא לתפילה ברמאנ, הוא לקח את הרובה והתחליל
ליירות באויר.

שلنנו. לי יש הרבה מסמכים ונירוט, ויש לנו גם הקלטה של
החתונה של ההורים שלי. אני העברתי אותה לקסטה. ההורים
שלី התחתנו בשנת 1962. אפילו אחותי, כשהחתונה והביאה
ילדים, הדבר הראשון שהוא להם הוא, אין דבר כזה ערבי
ישראל. אנחנו פלסטינים. את הנושא הזה אנו ינקנו מגיל צער.
אמא שלី הייתה בכל יום מביאה תМОנות מה עבר של עכָא, למשל
התMONות שלה בחזגות של בית הנזירות, והיתה מראה לנו
את תעוזת הלידה הפלסטינית שלה. אחותי הגדולה עושה היום
את UBODת המאסטר שלה באוניברסיטת תל-אביב, על דמות
הערבי בספרות העברית. היא עושה גם מחקר שבו היא אוספת
סיפורים, שירים ופתגמים מהగורש. את כל הדברים האלה היא
לקחה מאמא שלី. האנשים היו שרים במחלה הגורש, פרק את
רגשות ההשפעה דרך רגש השיכות. וזה היה הפתרון היחיד, כדי
שהאדם לא יREGISH את עצמו מושפל. וככה אני גם עושה, היום.
אני מפרק את כל רגשות העול והכעס, ומחזק את השיכות של
באמצעות השירים שאני כותב. אני לא כותב כדי שיגידו, ח'יר
כותב שירים. אני כותב כדי לפרק את הרגש שבתוכי.

רנין: ספר לי יותר על הרגש הזה של ההשפעה, שגורם לך להיות
יצירתי.

ח'יר: אני חושב שם הייתי במדינה שלי, מתחת לדגל שלי
ועצמאי, לא הייתי מתאם עד כדי כך. למראות שהשיר שלי,
לו שרבבו אל בחר, ولو שתו את הים, הגיע עד סוף העולם.
תاري לך אם הייתי במדינה שלי היום, איך היה המצב שלי, מה
האפשרויות שהיו נפתחות לי, והפרנסה איך הייתה. אני למשל,
אני לא מוכן לקבל מכך מוסד ממשטי ישראלי שום תמיכה
לפרויקט שלי. כי ואל עת, הלהקה שלי, היא פרויקט לאומי
של שיכות. דרכו אני מביע את עצמי ומספר לילדים שלי
ולמשפחה שלי מי אנחנו, بما יש לנו גאות וכבוד ודברים שאנו
גאים בהם. זה בדיקת הפק מהם שהם רוצים ללמד אותנו וההפק
מהם שלמדו אותנו בבית הספר. בית הספר לא למדדו אוטה את
ההיסטוריה שלי, ואני בידרמל שישי לי אמא כזאת.

רנין: מה אתה זכר מבית הספר?
ח'יר: אני זכר שכיתה ד' עשו לנו להקה, וב倡 העצמות ביקשו
שנרגים את דגלי ישראל. אני סיירתי וסיפרתי לאבא שלי. אבא
הגיע לבית הספר ו אמר להם, מה אתם מלמדים את הילדים? אמרו
לו, ככח משרד החינוך דורש. וכך אני גדרתי ולמדתי שהמטרה
של תוכנית הלימודים היא שטיפת המוח שלי. ההיסטוריה שאני
למדתי בבית הספר היא שברצן זאת היו בדואים ושהארץ
היתה ריקה ונרחבת ושהיהודים באו וייבשו את הביצות. וזה

להיכנס. הרשו רק לאנשי הקרן ליהיכנס כדי שיעזרו ליודים. עכבר העתיקה גם הייתה מוקפת במשטרה. ההרגשה הייתה כאילו אני נכנס לדארם אלה דרך המחשום. הבוחרים של עכבר העתיקה החליטו להגן על העיר והחליטו שהם לא ישנים כדי לשומר על שלושת הכנסיות לעיר העתיקה, כדי שהיהודים לא ייכנסו. מה שקרה אני רואה אותו כניצחון לתושבי עכבר העربים.

רניין: מה עשו לכם הארוועים? איך הם השפיעו עליכם?
ח'יר: הבעיות לא התחלו באירועים. הסיפור התחליל מזמן. אנחנו ערבים מודרים לשולדים. אין אף גינה בעכבר העתיקה ואף גנדנה לילדים. אין התענוגיות באמנים. רוב האמנים של עכבר הם אמנים מלאה. המשלה רוצה לקבור את הגאות הזאת ואת היכשורים האלה. כשאת יוצא מחוץ לחומה את רואה את הגינות ואת המרכזים הקהילתיים, את היכשורות, הצמחים, בתיהם ספר לריקוד, גלרויות. בעכבר העתיקה יש בערך תשעת אלפי בני אדם ואין בה מועדונים ולא מגרשי משחקים. יש בה מרכז קהילתי אחד שלא יכול לשרת אלפי אנשים.

רניין: לכן העברת את הילדיות שלךabis?
ח'יר: שכן. ולפעמים אני מרגיש שזה היה טוב. כי אני גידلت את עצמי. הם לא נתנו לי גנדנה ולא עיצבו לי זהות ולא יצרו לי אישיות או חמי חברה. היום אני כזו, כמו אני, כתוצאה מההעוני והמצב הנוכחי.

רניין: אתה, בטור דור שני לנכבה, מרגיש שעברו אליכם השוק והפחד של הדור הראשון?
ח'יר: להפוך. מה שאני קיבלתי מההורים שלי הוא מה שהתוכזאה של יוצאת היום בכתיבתה שלי. אני מורד, אני כועס מכל דבר. רוב הכתיבה שלי מדברת על ביקורת עצמית, וגם על הגירוש ועל הנכבה והמחסומים, ואפילו המחסומים הנפשיים כמו האפליה הגזעית והעדתית. מה שקיבלת מההורים שלי היא רגשות למודעות לתמונה האמיתית של כל דבר. בלי שום צביעות. אני זוכר את יום האדמה בעכבר. היה כאן רע מאד.

רניין: בן כמה הייתה?
ח'יר: בערך בן אחת-עשרה. אני זכר איך הילכנו להסתכל ולזרוק אבני. בוריקת האבניים היה טוון כל הкус שבתוכנו. הרגשנו חנוקים ואילמים מלדבר את השפה שלנו ולהביע את עצמנו בצורה נורמלית. הרבה אנשים מוזהירים אותה מהתוצאות של הכתיבה שלי, אבל אני לא מפחד. אני ממשיך לכתב. כי אני לא מסית להרג ולפשע. אני דוחה לחוטין את המדיניות של המשלה וכל דבר שmbטל את ההוויה שלי. אני מפרק את הкус ואות העולש אני מרגיש. אני מביע את המרד שלי כאדם. אני

רניין: איפה גרו המתנהלים מע'זה כשהסבירו אותם לעכבר?
ח'יר: הם שמו אותם בשיכון, אבל את בית הכנסת הם שמו להם בולפסון. המון דברים קרו עוד לפני האירועים האחרונים. במשך ארבע-חמש שנים, כל ערבי שגר בשיכון הם שרפו לו את הדלת של הבית. למשל פיסל ابو אלעסל, למשל משפחת ابو עלי, כל ערבי שגר בשכונה היו מביאים בקבוק בנזין, שופכים על הדלת ובורחים. המשטרה לא עשתה כלום.

רניין: זאת אומרת, אתה מבדיל בין היהודים שהגיעו מע'זה לבין היהודים אחרים שגרים בעכבר?
ח'יר: היהודים שהביאו יותר קיצוניים, אבל יש בעכבר יהודים ימניים שניצלו את האירועים האחרונים, ל��חו טרומף, והגוננות שלהם בלטה יותר. אבל אף פעם לא היו ההתקויות הישירות האלה. באיזה רמדאן אחד המתנהלים ראה בולפסון אש עם חג'אב, כסוי ראש. הוא הילך אחריה, תלש את החג'אב מעל הראש שלו וזרק אותו לאדמה.

רניין: متى זה קרה?
ח'יר: לפניו שנתיים. אנשים הגיעו אליו אחר כך והכו אותו. בטלוויזיה נראה שהיהודים תקפו את העربים, אבל בעצם מה שקרה זה שהיהודים תקפו את העربים שגרים בשכונות שלהם, אבל הם לא יכלו להיכנס לעכבר העתיקה.

רניין: יש לדעתך קשר בין האירועים האחרונים לבין ההיסטוריה של עכבר במשך ששים השנים?
ח'יר: תמיד היתה גזענות בעכבר, ובמיוחד במוסדות המஸלתיים. למשל,ása הולכת לקופת חולים והוא לא יודעת לדבר עברית. אין שם מי שייעזר לה. אין שם אף אחד שיכול לדבר אליה. במקרים אחרים, אם אתה רוצה להתקרב עם מסוים, אתה צריך לדעת את ההיסטוריה שלו, את המסורת ואת השפה שלו. במקרה בעכבר, כשהיו צריכים לפזר הפגנה של יהודים השתמשו בזונוקי מים, וכשרצטו לפזר הפגנה של ערבים השתמשו ברימוני גזוקלי עומי. השלטונות נחשפו, היהם של ראש העיר נחשף. מה שמצויק לו הוא זה שנחננו עכאריה, עכאים, עם גאוות ורעה. וראש העיר – שהוא בעצם לא מעכבר במקור – היה לו סימנה בכחירות האחראות: "אני עכואי גאה". מצחיק מאוד שראש העיר לא גר בעיר ומיה שעה להו לראשות העיר והרחוב היהודי.

רניין: איפה הייתה בזמן האירועים?
ח'יר: הייתה באלקודס, ירושלים. עבדתי על האלבום השלישי שלנו. וכשהחלטתי לחזור לעכבר אמרו לי, אל תבוא. עכאנצורה. 1,800 חיילים מהכוחות המוחדים. מי שבא לעמוד לצדנו לא יוכל

רניין: מתי?

ח'יר: בשנות התשעים.

רניין: מה קרה שככבת את השיר?

ח'יר: היה מקרה, בערך בשנת 93'. המים בציגורות בבית שלנו דלפו, הגות היו ישנים מימי הטורקים, אבל היה אסור לנו לתקן את הבית בלי אישור מהנדס העיר. אלא שגם אחרי חצי שנה מאז שהתחילה הבזבוז וביקשנו ביקור של מהנדס העיר הוא לא בא. אני זכר את אמא שלי שמה פיליות וסירים על הרצפה לאסוף את המים. כל הלילה היינו שומעים "טאקס, טום. טאק, טום". היינו מתודרים באמצעות הלילה כדי להוציא את המים מהבית, אני ואמא שלי. אז הגיע היום שאבא החליט להחליף את גגות הבית לגות בטון, בעזרת חברים, למרות שזה כרוך בכספי גדול. וזה מה שההיא. אחרי שסימנו לשיפץ את הבית היה בית משפט, ואבא שילם כסף גדול. מה הלקח? או שהגננו נופל על עליינו והורג אותנו, או שאנו יוצאים מהבית. ככה הם עשו לאנשים אחרי הנכבה. היו באים לאדם שיש לו שמונה, עשרה ילדים, אמורים לו, אסור לך לתקן, ואחר כך מוציאים החלטה שהבית לא ראוי למגורים ומסוכן. האנשים פחדו וצאו לגור בשיכון החדש. אני זכר שהיה קיבלן מעכבר, אני עבדתי איתו איזו תקופה. הוא היה לוחץ אונטו לבטים שהעירייה סגרה ואומר לנו לעשות חור בגג ולצלם אותו. ככה היו הופכים את הבתים לאל-דרויים למגורים. באלוהים, אני זכר, היינו צרייכים אולי שש מכות מתחת בגג עד שהחור יהיה נפער. הדברים האלה לא חדשים אצלי. הם נולדו איתי. אני גדلت כי ככה, וכל עכאי גדל כי ככה.

מתiyich לדברים באנושיות קודם כל. ו מבחינה אנושית אני לא מקבל ש אדם כובש אדם, כל אדם. לרובו המזל, זה לא קרה בפלסtin מהר, על אף הנכבה. אני עד היום מרגיש שהסיפור ישנה, ובמיוחד אצל הדור השני לנכבה. הוא יותר מרדן. רניין: למה?

ח'יר: כי יש לדoor זהה תודעה יותר מאשר הדור הראשון. הדור הראשון אייבד את המשפחה שלו וגירוש. תמיד היה פחד מגירוש חדש. לדעתי, הדור שלי הוא דור כועס ואני לו מה להפסיד. היום יכול לנצח חוק שמוציא אותו מהבית שלי בעכבר, ואז תחילת המהפכה המשנית אצלי. אני הלכתי ולימדתי בשנה שעברה, במשך עשרה חודשים בבית הספר.

רניין: מה למדת?

ח'יר: לימדתי דרמה בתורה מותוק חינוכי, והקמנו להקה שקראננו לה אולד אלשט. נעריו החוף. לא מזמן גמרנו להכין את הקליפ. פעם בא המנהל של בית הספר ובקש ממני להיות אחראי על פרויקט ציור שנקרא "שישים שנה למדינה". והוא פרויקט שהופץ בכל בתיה הספר, ורוב בתיה הספר לקחו בו חלק. אני כמובן סייברתי. אמרתי למנהל, אתה מוכן להזמין צבעים ומחרבות ולתת ליild שלך ולהגיד לו, קח, תצייר את עצמות מדינת היהודים? והסיעיפים או הנושאים בפרויקט היו על התפתחות צבא ההגנה ודברים כאלה, והם השאירו לערבים את סעיף "הדרכים אל השלום". תראי מה הם השאירו לנו. את זה שאנחנו חולמים על השלום. אבל מי אמר שאנו חולמים על השלום? אנחנו חולמים על המלחמה. הם חשבים שם הפרידו אותנו מהקהילה שלנו ברם אלה ובאלקודות ובגדה ושבזה נגמר הספר. אבל הם טועים. כי אין דבר שיכול להפריד אותנו מהקהילה שלנו. אני אמרתי למנהל שמחה ההיסטוריה תתחשבן איתו על זה. אמרתי לו שאני זכר כל מורה שנתן לי סטריה, וכל מורה שתמך بي. אמרתי לו, הילדים יזכירו אותך וההיסטוריה תכתוב עליך. אמרתי לו, יש ספר שנקרא "ערבים טובים". מחר יכתבו עליך בספר כזה. אחרי תקופה התקשר אליו המנהל ואמר לי שם החליפו את הנושא ועבדו קוראים לו "ביתי, בית ספרי". ככה חזרתי לבית הספר. מה שאני רוצה להגיד הוא, שבאמצעות האמנות שלי והכתיבה שלי אני אצליח. ואפילו אם לא אשנה, לפחות את הזרמנות לשינוי. את השיר לו שתו את הים מלמדים היום בכל גני הילדים בחיפה. השיר הזה אפילו נהייה השיר של המקהלה של בית הספר.

רניין: באיזה שנה יצא השיר?

ח'יר: בשנת 2003. אבל כתבתי אותו הרבה לפני.

בoston הגליל הוא מושב שנבנה בשנת 1948 על אדמות הכפרים אלסומיירה ואלמנשייה, צפונית לעכו. יותר מ-19 אלף דונם ויתים, פרי הדר, דגנים וגידולים אחרים גידלו תושבי שני הכפרים עד הנכבה.

רניין ג'ריס מראינית את עבד אלעל אלעל אלגימל, אבו עסאם

עכט, 20.11.2008

מערבית: רניין ג'ריס ותומר גרדי

לעבוד. בכל דבר. עבדנו בחול, עבדנו בירקות, בעגלות, כדי להרוויח חצי לירה או לירה ולחתה אותה להורים שלנו. לא מדרנו בכתי ספר כי עבדנו כל הזמן.

רניין: אתה זכר איך נראה עכט כשהוזרת אליה?
עבד אלעלאל: העיר הייתה ריקה. היהודים הוציאו את התושבים ולקחו אותה ריקה. הגברים נשארו בעכט, שבו אותם במעצר. מי שהצליח לבורוח ברוחומי שלא הצליח עצרו אותו. כשהוזרנו גרנו בעיר העתיקה. היינו מתחבאים וכשיצאנו מהעיר העתיקה היינו צריכים לצאת ממנה בזהירות. האנשים פחדו לדבר. היהודים לקחו את הבתים שלנו מוכנים ובתוכם הכל. האנשים ברחו והשארו את הבתים, את הריהוט ואת האוכל ואת הכל. בא עם אחר, רק עם המזודה שלו, ונכנס אל תוך הבתים שלנו.

רניין: זה מאד קשה, במיזוח כשותה קרה מול העניים שלהם.
עבד אלעלאל: זה מה שאני לא אשכח. ביום אני בן שבעים ואחת והמראה הזה חרוט בזיכרוני שלי. אולי אני אספר אותו לנכדים שלי ולילדים שלי, אבל אצלם זה יישאר תמיד בגדר דמיון. הם הרי לא חוו את זה. את הזיכרונות האלה סיפרתי הרבה. סיפרתי איך שהיית רואה בעניים שלי, את אחד היהודים עם מזודה נכנס אל אחד הבתים הריקים. לא רק את הבית הוא לך. הוא התחליל להגיד שהוא המולדת שלו והואדמה שלו. ואנחנו הערכבים הפכנו להיות אורחים אצלם. ואם הם לא מעוניינים בנו הם יכולים לגרש אותנו. וזה מאוד קשה בשבילי. פעם הטלויזיה הישראלית עשתה איתי ריאון. אני סיפרתי להם שאני אורה ישראלי ואני עושה את כל החובות שלי, אבל במקביל אני לא מקבל את הזכויות. למשל אני רוצה לדאות את הנכדים שלי גודלים כמו שהם רואים את הנכדים שלהם, או את הילדים שלי כמו שהם את שלהם.

רניין: מה הזכויות שאתה רוצה?

עבד אלעלאל: יש הבדל גדול בין העربים והיהודים. למשל, ב-1967' הצבא הישראלי היה בא לולוקח את האוטו שלו להשתמש בו במלחמה. לפניו 1967' האוטו שלי היה כאילו שלהם. כל שנה היו לוקחים ממני בכך את האוטו לחודש שלם. העבודה שלי הייתה נפצעת. הצרפת. ב-1967' לקחו אותי עם האוטו שלי. כל שנה העבודה שלי הייתה מתעככת, כי היו לוקחים ממני את המשאית. אם לא הייתי מסכימים היו פוגעים לי באותו.

רניין: איך אוטו זה היה?

עבד אלעלאל: משאית. ב-1967' קרו המוניות ארועים ומלחמות. כל פעם שהצבה הישראלי היה מפסיד, אנחנו היינו משלמים להם מסים בשבייל המלחמה. מה זה? אם הם מרוויחים או הרוויחו מהם, ואם

נולדתי בשנת 1938. ב-1948' הייתי בן עשר שנים. הייתי ילד בוגר לגילוי ומודע כבר למה שקרה סביבי. הזיכרונות מאוז עדין איתי, וודין משפיעים עלי עד היום. אני זכר איך הכריחו את ההורים שלי לצאת מעכט. על אבא שלי איימו פעמים ברצח כדי להוציאו אותו מעכט, כי אחד מהאחיהם הגדולים שלי היה מבוקש. אבא שלי סייר ל לצאת מהבית. אנשים באו אליו ואמרו לו, תಲך לבנון, לבן שלך מחמד. הוא אמר להם, אני לא אעזוב את הבית ולא את עכט. על גופתי. אני מוכן למות במוות במוות שלי ולא במוות של אחרים. את הספר הזה אבא היה מספר לי תמיד אחרי שהזرت מלبنנון.

רניין: עם מי יצאת לבנון?

עבד אלעלאל אלעלאל: אני, אמא שלי, האחות שלי, ואחי הקטן. האח הגדל שלי נשאר בעכט כי הוא היה עם קבוצות ההתנגדות ונשאר וכך. כשהסבירו שעכט תיפול הוא ועוד שניים מהחברים שלו הצליחו לצאת מעכט. אבא נשאר וכך וסירב לצאת. החוץ החזק שלו להישאר בעכט הוא שגורם לשאר המשפחה להזoor לכואן. בזכות אבא שלי הצלחנו לעשות איחוד משפחתי. בזכותו וחורנו מלبنנון אני ואמא שלי ואח שלי שהיה בין שתים-עשרה ואחותי שהיתה בת שבע. לא כל האחים הגדולים שלי נשארו לבנון. חזרנו בדצמבר 1949 באוטובוס של הצלב האדום. הם אספו כמה משפחות בחוreshה בכירות ומשם לקחו אותנו באוטובוס לעכט. בדרך עברנו דרך ראש אלנאקוורה, ומשם לקחנו עוד אוטובוס לעכט. כשהגענו לעכט באו אלינו היהודים ונתנו לנו חיסונים כי הם פחדו שהבאנו איתנו מחלות ממחנות הפליטים.

רניין: כמה מה挨יות וה挨ים שלך נשארו לבנון?

עבד אלעלאל: שלוש בנות ושלושה בנים נשארו שם.

רניין: איפה גרתם לבנון?

עבד אלעלאל: בצדיא, צידון. כשהוזرت היו בא אחת-עשרה או שתים-עשרה. אני זכר שהיהודים החתימו אותו ואת אח שלי שאנחנו אחרים על הצרפת של ההורים שלנו. ככה התחננו

ללכת לעכָא לראות את אבא שלי. היא הולכה לאיש בשם אבו מdashת אלעראבה שהיה לו או צמור. הוא סיפר לה שהוֹן נסע מחר לעכָא ויכול לחת את אתי איטו. בבורק קמתי והלכתי אחריו. אני זכר שהייתי לבוש מכנסיים קצרים. היה קיץ וחם. הולכת ברגל מכפר גידיה לעכָא וכל הקוצים בדרך נכנסו לי ברגליים. ירד לי גם מהרגליים אבל מרוב התרגשות לא הרגשתי כלום. נכנסתי לעכָא ופגשתי את אבא שלי ואת שאר הזקנים יושבים בחצר של מוסטפא. כשהבא ראה אותי הוא רץ אליו וחיבק אותו ולקח אותו אל הבית של דוד שלי כדי להתרחץ והביא לי מכנסיים ארוכים וקיצר אותם והלביש אותם. אחר כך נסעתו איתו לבית קפה. איפה שהכל המבוגרים שנשארו בעכָא היו, שלושים אנשים בערך. שם הם היו יושבים. הם הופתעו שהזחלה לי הגיע לאמא שלי מלכון. לפני שעזבתי את עכָא ללכון כדי להגיד לאמא שלי שלשלחה אותו שאבא שלי בעכָא והוא בסדר, הזקנים בבית הקפה נתנו לי שמות של קרובי משפחה שלהם, חלקים בעל-פה, חלקים רשמו לי שמות על פתקים כדי לראות איפה הקרובי משפחה שלהם –asha, ילדים, הורים – לראות אם הם בלבנון ואם הם עדין חיים. למדתי בעל-פה את השמות של המבוגרים כדי לספר בלבנון מי חי עדין ונמצא בעכָא. אז חזרתי לירכא ושם יחד עם אח שלי חזרנו ללבנון אל אמא והאחים והאחיות שלי.

רנין: אבא שלך סיפר לך שהיה קרב בעכָא?
עבד אלעאל: כן. היה קרב. עכָא התנגדה וההתנגדות הייתה חזקה. לא היה לנו צבא מאורגן, אבל הייתה התנגדות מזוינת. הייתה קבוצה שקראו לה ג'מאעת אבו מחמוד. ואת הייתה התנגדות עממית. מצד שני היהודים היו יותר מאורגנים והיה להם צבא.
רנין: העربים ידעו שהיהודים מאורגנים יותר וחזקים יותר מהם?
עבד אלעאל: אני חשב שלא. היה חוסר מידע ולא חשבו שיש כל כך הרבה כח ליהודים.

רנין: אתה היה בזמן הנכבה וראית את הגירוש ונסעת ללבנון וחזרת, ואחר כך נהייתה מדינת ישראל ויהודים באו וגרו לידך. איך סוג של יהודים היו לך עם היהודים אחרים שחזרת לעכָא? מה עשית עם הкусם שלך?
עבד אלעאל: את הкусם השארתי בתוכי. למי היה לי להוציא אותך? הייתה חייב לשוד ולעבד. לא הייתה יכולה להשאיר את אבא שלי ואמא שלי ואת האחיות שלי. עבדתי כדי לפרט את כל המשפחה. מצד שני גידלת את הילדים שלי על ערכיהם של לאום פלسطיני וזכות פלסטינית למולדת. סיפרתי להם שהיהודים כבשו אותנו ולקחו את הבית שלנו. זו לא המולדת שלהם. זו המולדת שלנו. זו לא המולדת של האשכנזים או המרוקאים. הם באו לנור

הם מפסידים זה עליינו? במלחמה של 37' לקחו אותנו עוד פעם, אני והאותו שלי לחודשים. כל זה בלי לחת לישום זכויות. רנין: כשהיו באים ולוקחים את המשאית שלך, איך הם היו עושים את זה?

עבד אלעאל: היו שלוחים לי צו. לבית שלי. אני חייב לחת להם את האוטו בתאריך X עד תאריך Y. אם האוטו היה נפגע כשהוא היה אצלם היו נתונים לי כסף לתיקון אותו. כשהתחילה המלחמה בי-67' פחדתי על האוטו שלי כי הוא היה חדש. הלכתי אליו למלחמה כדי שלא יפגע בו. וזה היה בתקופת הממשל הצבאי.

רנין: ספר לי על עכָא בתקופת הממשל הצבאי.
עבד אלעאל: הממשל הצבאי בעכָא נשאר עד 66'. אם הייתה רוזה לצאת מחוץ לעיר העתיקה הייתה צריכה צריך לקבל אישור, וממי שיצא בלי אישור היו עוצרים אותו. אני אז הייתה מעבריר ריקות מבוסתן הגליל לעכָא. ופעמים לcko אוטו למשטרה כי יצאתי בלי אישור. בתקופת הממשל הצבאי גרנו ליד בית הספר ליד מסגד אלג'זאר. העירייה הגיעה והרסה לנו את הבית בטענה שהבית ישן והוא עומד ליפול. המטרה האמיתית בלהرؤ את הבית הייתה לחת את האדמה.

רנין: למה הם היו צדדים את האוור?
עבד אלעאל: יש שם אתר עתיק ורצו לבנות מזואן, ולא רצו בתים מסביב לאתר זה. הם הרסו שכונה שלמה בשביב זה.

רנין: ומה עם תושבי השכונה?
עבד אלעאל: נתנו להם חדר פה, חדר שם. בשנות השישים היהודים התחילה לבנות לעצם בתים מחוץ לחומות של העיר העתיקה; ובבתים הריקים שם עזבו, שמילכתה היה שייכים לעربים, הכניסו את העربים.

רנין: יש הרבה אנשים שנשארו בעכָא כמו אבא שלך אחרי 48'?
עבד אלעאל: כן. כמעט שלושים איש. אני זכר, שהזורת לעכָא מלכון הייתה בן עשר. חזרתי עם אח שלי כדי לראות אם אבא שלי בעכָא ולבדק אם הוא חי או מת. מלכון הגענו לירכא. אח שלי נשאר שם כי היו לו חברים דרוזים בירכא, והם ביקשו ממנו לא ללכת לעכָא כי הוא מבוקש, ואם היהודים היו תופסים אותו היו הרגים אותו. אח שלי ליווה אותו לכינה של ירכא ואמר לי, תסתכל שם על הכפר הזה. הוא התכוון לג'דידה. תיכנס לתוכה ג'דידה, תמשיך ישר, תשאל על בית משפט אלמסרי. שם תחפש את דודה שלך חניפה. היא תעזר לך. עשית כי כמו שהוא אמר לי. מרוב התרגשות שאני הולך לראות את אבא שלי לא שmai ליב איך הגיעתי לג'דידה. הגעת לדורה שלי וסיפורתי לה שאני רוצה

שלו משפחת אלג'מל. שאלתי אותו איך קוראים לה והוא אמר לי אמנה. גיליתי שאמנה היא בת דוד שלו.

רניין: אחרי הנכבה הייתה בקשר עם המשפחה שלך בצדיא? עבד אלעלא: אחרי הנכבה המשפחה שלי נשאהה בצדיא ולא הגיעה לאכאן, חוץ מפעם אחת כדי לבדוק מה שלומנו. אבל היו תופסים אותם וזרקים אותם מעבר לגבול.

רניין: באיזה שנה הם הגיעו? עבד אלעלא: בשנות החמישים – 52, 53, 54. האחים שלי היו באים, אבל היהודים היו תופסים אותם, שמים אותם במשאיות וזרקים אותם מעבר לגבול לבנון. אחרי זה היהודים התחלו לעשות משהו אחר. מי שבא מלبنון היה וזרקים אותו בעזה וכי שבא מעזה היה וזרקים אותו לבנון. כדי שלא יחוירו.

רניין: איך היו נוכנסים? עבד אלעלא: היו מסתננים דרך הגבול יחד עם אנשים אחרים. אבל אחרי שהפסיקו להגיע התחלנו לשולח להם מכתבם. למשל אם חבר שלנו היה בא מאורפה היינו נותנים לו מכתבם, ומשם הוא היה לוקח אותם לבנון. הקרים שלי מלبنון היו עושים אותה דבר.

רניין: ומהם אתם בקשר טלפוןני? עבד אלעלא: כן. יש קשר טלפוןני אבל רוב האחים שלי נפטרו. מהشيخה שנשארו שם נשאר אחד. אבל כמובן הילדים והנכדים שלהם בחיים.

רניין: ספר לי על ההורים שלך, על אמא שלך ואבא. איך היה להם כשחם גרו בעכו והילדים שלהם לבבנון? עבד אלעלא: אמא שלי בכל אروع משפחתי תמיד בוכה. אני ווכר שאמא שלה היהת הולכת תמיד לבית הקברות. לזכחת אותה אוכל לשם וambilha chzi yom. שם היא זכרת את אבא שלה ואת הילדים שלה. היא הייתה שמה את התמונות שלהם מוללה ובוכה מול התמונות. הם לא היו קבורים שם. הם עוד בכלל היו חיים. אני זכר שהיינו קטנים היינו מנסים להרגיע אותה כל הזמן. אמא שלך כמעט לא יצא מהבית. הבית שלנו היה עצוב. היא הייתה מתחה שמייחדו ימות כדי שתהיה לה הזדמנות להגיע לבית הקברות.

רניין: ואבא שלך? עבד אלעלא: אבא שלי היה מבוגר ומת בשנות החמישים. מה שהיה חשוב לו זה לא יצאת מעכו. הוא היה מאוד קשור למקום והעכיר לנו את הקשר הזה.

איתנו. לא אנחנו הילכנו לגור איתם.

רניין: אתה רואה קשר בין הנכבה לבין האירועים האחרונים שהיו בעכਆ?

עבד אלעלא: האירועים האחרונים הם לא שום דבר חדש בעכਆ. היהודים כל הזמן תקפו אותנו. מ-48' ואחרי. בשנת 69' יצאו ערים פדאיין מעצה מקבוצת פוז' נמר והיהודים ידעו שהם יצאו מעכਆ, אז הם ניסו להיכנס לעכਆ העתיקה ולתקוף אותנו. גם ביום האדמה בשנת 76' הייתה הפגנה גדולה בעכਆ. יצאו להפגין גם כשהעבד אלאנסר מת וכל הזמן במשטרה הפריעו לנו. הקשר כאן הוא לא עם הנכבה. הקשר הוא עם תנאי המלחמה של הפלסטינים בעכਆ. אם תסתובבי בעכਆ תפגשי את כל הערים יושבים ומעשנים נרגילות. תנאי המלחמה שלנו ברמה מאוד נוכחה.

יש הבדל בין הערים העבריים לבין הערים היהודים.

רניין: או אתה אומר שעכਆ מלאה בכעס?

עבד אלעלא: בטח מלאה בכך. אנשים מריגשים שעשו להם עוול ושהפקיעו את הזכויות שלהם. כשהגע הסיפור האחרון הכל התפוצץ. מי שהעצים את זה והפוליטיקאים. זה לא הפעם הראשונה שערים מעצה מקבלים מכות מחוץ לחומה, מחוץ לעיר העתיקה.

רניין: או עכਆ בשבייך היא רק מה שבתוכה החומה?

עבד אלעלא: נכון. עכו העתיקה היא האויר שאני גושם אותו ועכਆ החדש נמצא מוחוץ לדרכ, איפה שהשיכונים.

רניין: אתה מרגיש שמדינת ישראל מנסה למחוק את הזהות של המקומות?

עבד אלעלא: כל הזמן הם מנסים למחוק את זה ולהרeros את זה. למשל משנים את שמות הרחובות. הם שינוי את רחוב חארת אלקלעה או את רחוב סלאח אדרין. שכונת אלג'ריני, שכל החיים שלנו הכרנו אותה בשם זהה, ביום הם שינוי את השם שלה וקרווא לה רחוב פרחי. פרחי זה יהודי שהיה גר בעכਆ בתקופת אלג'יר וקרווא לשכונה זו על שמו.

רניין: היו יהודים בעכਆ לפני הנכבה?

עבד אלעלא: הייתה שכונה שלמה של יהודים בעכਆ ואו קראנו לה שכונת היהודים, חארת אליהוד. היו בה חמיש-עשרה משפחות, אבל בעקבות האירועים, היהודים עוד לפני הנכבה התחלו לезת מהשכונה. ב-48' נשארו רק שלוש או ארבע משפחות, לא יותר.

רניין: סיפרת לי שיש לך אחים ואחיות לבבנון, נכון?

עבד אלעלא: האחים שלי ובני הדודים שלי והמשפחות שלהם כולם שם. לפני תקופה קצרה הגיע בחור מאמריות המפרץ לעכਆ וחיפש מישחו משפחת אלג'מל. הוא סיפר לי שכbeta

הו סמייה

שמעתי אודוטך דרך כל מיני מיילים שעברו דרכי והחלטתי להגיע למפגש ההזדהות בצוותא לפני שבוע.

קודם כל, מה שלומך? אני מקווה שבסדר.

אני מודה שאתה מעת מתקשה לכתוב לך. לא ממש יודע מה לכתוב או איך..
מאוד הסביר אתה לשמע את שubar ועובד עלייך ואני נמצא בתחום מואוד
קשהות בಗל זה. אני כמובן נחשך יותר ויותר לעובדה כי הסיפור שלך הוא
בכל לא מיוחד מבחינות האגרסיביות והגזענות שפגינה המדינה בה אני ذוי
ואליך אני שיזק, ככל פה מי שהוא לא יהודי כאן.

אני רקדן ויוצר במוחול ושיזק לבית ספר היהודי למוחול ביפו בשם הקבוצה
ביפו.

אם תמצא בכך עניין, אשמה להמשיך להיות איתך בקשר, ולנסות להשפיע
בנסיבות שלי להעלת המודעות לעולות הקשורות. לכל אחד יש כוח לעשות
זאת. מה שחסר זה רק האומץ.

מייחל לשחרורך הקרוב

שלום רב

אני אשה ערבייה פלסטינית, מורה בתפקיד.
אני משוררת וכותבת, ובין היתר, אני מובללה השנה פרויקט עם העיתון
הערבי הלבנוני המפורסם ביותר אלס פיר אל לבנון אני, ניירות
מיידושים שנוי. אני כותבת קטיני פרוזה וסיפורות בעיקר פוליטיים
דוקומנטריים אבל משלבים היבר עם הסיפור האנושי של המקום.. הזמן..
בעיקר עם הזיכרונות והדמיות ואיך הן פועלות בתוכו.. (זוענה להגיד סיפור) כי
זה מציאות!

ashma אם תוכל לכתוב עבור פרויקט ניירות מיידושים ניר אחד
בערבית, בקהל הפרט... כאמן.. אדם. קטינים אלה, אם תסכים, ישולבו
בתוך החיבור. העיתון שהזכיר הוא אחד הפופולריים לבנון וחשוב
שיהיה מקום לסיפורים האלו שהם הסיפורים של כולנו. זו הזדמנות מצוינת.
הקהל חייב לשמוע ולהדחד.

סמייח ג'בארין, בן 41, אורה ישראל ליד אם אלףם, הוא במאי קולנוע ותאטרון. את הקשרתו המקצועית והאקדמית רכש בגרמניה, וכיום הוא משלים תואר שני בחוג לתיאטרון באוניברסיטה תל-אביב. עם שבו לישראל הקבע את מושבו ביפו ונרתם בין השאר למאכט נגד הגל הנוכחי של "פינוי" תושבי יפו העربים. סמייח פעל גם בתנועת אבנה אל بلد והיה בקץ שעבר בין מרגני כנס חיפה לمعן וכותה השיבה ולמען מדינה דמוקרטית חילונית. בחודש דצמבר האחרון השתף בארגון אסיפות אבל ופעילות מהאה שקטות על המתקפה הישראלית בעזה.

במהלך החדש ינואר הווזר סמייח עלי-ידי אנשי שב"כ כי תימצא הדרכ לטענו על פעילות אורחית ופוליטית זו. ההודמנויות הגיעו ב-10 בפברואר השנה, يوم הבחירות לכנסת בישראל. קבוצה של אנשי הימין הקיצוני הודיעו על כוונתם לשמש כמשקיפים בקהלם באם אלףם, העיר הערבית השנייה בגודלה בישראל. סמייח, ליד העיר, הצטרף לתושבי המקום שייצאו להפגנת מהאה נגד כוונה זו. כבר בתחילת ההפגנה נעצר סמייח ביחד עם תושב נוסף. ביום שלמחרת – בזירות חסרת-תקדים – הוגש כנגדו כתב אישום מפורט בבית המשפט בחדרה על תקיפה כלפיו של מפקד מרחב צפון של מג"ב, נצ"מ אורי מוריוסף. לא הועילו כל הטענות שמדובר בהאשמה שווה וشكർ גלוי וידוע: משטרת ישראל טרחת לטעד בוודיאו הפגנות ומעצרם, אולם הפעם לא הוצגה כל ראייה, פרט לעדותו של קצין המשטרה.

סמייח הוחזק בכלל קישון בתנאים קשים במשך שבעה-עשר ימים, ואחרי מאכט משפטי זכה ל"הקללה" וושוחרר למעצר בית בתנאים מגבילים בבית הוריו באם אלףם. שני בני משפחה מחויבים להיות אותו בכל עת, ואויקALKOTRONI צמוד לקרים. רשות המעצר הוא "עד תום ההליכים המשפטיים", אך הליכים אלה מתנהלים בסחתת ת莫חה, ובניגוד גמור למהירות של הגשת כתב האישום, המעניצה אינה מודרות להעמיד את ראות התביעה למבחן השקיפות. להקראה הרשמית הראשונה בחודש שuber "שכח" התביעה להזמין את סמייח ואת עורך-דין. בעקבות המחדל נקבעה הקראה נוספת ל-27 באפריל, ולא ברור כלל מה יהיה לו הזמן בהם יופיע יחלפו עד לדיוון עצמו. כך מנעו סמייח מכל גישה ליצירתו, למקום לימודיו ולסביבה חייו הרגילה. גורלו משמש גם תמרור אזהרה והפחדה לפעלים

חברתיים ופוליטיים אחרים. מתוך העצומה לשחרור סמייח ג'בארין)

Activestills

תומר גרדז'

אנטיגונה, שוב

לסמייח ג'בארין

"הנה ממש עכשו אומרים שהמצביא
הכרינו על צו חדש לכל העם בעיר".

תולים שליטים.

"אצלי ינחל כבוד רק זה הנאמן
לעיר הזאת, יהא הוא מות או חי".

אסור להתאבל על המתים.

ובמנון שבראמון שבתבאי
על קרוואון חמאה וכוס קפה
עוד מתוכחים.

"האם אלים חולקים כבוד לבוגדנות?"

"אבא, אני שייך לך. אתה קובלע".

"שים לב, אתה ניצב על חוד המקריות".

כל אותן הלבטוטים.
אבל אתם, המתקbezים מחוץ לשעריהם
מיד תראו,
אם יאים אתם לМОצכם
או נחותים.